

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Національна академія наук України
Інститут української археології та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського
Львівське відділення

Український католицький
університет
Інститут історії Церкви

Ігор Сkochиляс

**РЕЛІГІЯ ТА КУЛЬТУРА ЗАХІДНОЇ
ВОЛИНИ НА ПОЧАТКУ ХVІІІ СТ.
За матеріалами Володимирського
собору 1715 р.**

Львів 2008

ББК Э29(4Ук)+Т3(4Ук346)5-7

УДК 2-9+930.85](477.82)“17”

С 44

Скочиляс Ігор. Релігія та культура Західної Волині на початку XVIII ст. За матеріалами Володимирського собору 1715 р. – Львів, 2008. – 80 с.

Skochylyas Ihor. Religion and Culture of Western Volhynia in the Beginning of the Eighteenth Century. Based on the Materials of the Volodymyr's Synod of the Year 1715. – Lviv, 2008. – 80 p.

Науковий редактор: *проф., д.і.н. Ярослав Дашкевич*
Редакція латиномовних текстів: *проф., д-р о. Юрій Аввакумов*
Редакція польськомовних текстів: *д-р габ. Анжей Гіль*
Літературна редакція: *Наталія Кім*
Рецензенти: *проф., д.і.н. Володимир Александрович*
д.і.н. Мирон Капраль
д.і.н. Олег Купчинський

Дослідження проведено за підтримки
Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту
і завдяки Стипендії ім. Тадеуша і Софії Ромерів Товариства
Інституту Центрально-Східної Європи (Польща, Люблін, 2007 р.)
(Stypendium im. Tadeusza i Zofii Romerów Towarzystwa
Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin, 2007 r.)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського відділення Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
(протокол № 1 від 27 січня 2008 р.)

Усі права застережено

© Ігор Скочиляс, автор
© ІУАД, Львівське відділення
© Інститут історії Церкви УКУ

ISBN 978-966-02-4707-9

Дослідження ґрунтується на аналізі унікального джерела – збірки актів єпархіяльного собору у Володимирі 13-15 жовтня 1715 р. «*Synodus Dioeciesana Vladimiriensis*». Поміж іншого вони містять «діяння» й конституції собору, а також устав Володимирської семінарії – найдавнішу збережену програму конфесіоналізації богословської освіти у навчальних закладах уніятів. Уперше запропоновано тезу про *руське унійне відродження* для окреслення тих культурних, соціальних і релігійних процесів, які відбувалися протягом другої половини XVII – початку XVIII ст. в українсько-білоруських землях (у межах Речі Посполитої). Застосування даного концепту відкриває перспективи для ґрунтовнішого перегляду «чорної легенди» минулого України в добу Руїни та порівняльного аналізу соціокультурного розвитку «Унійної Русі-України» й Гетьманату (зокрема за часів Івана Мазепи). Автор розглядає рішення собору 1715 р. як один з етапів підготовки Замойської реформи 1720 р. і практичну реалізацію українсько-білоруською духовною елітою доволі амбітних і послідовних заходів щодо формулювання релігійної програми *Slavia Unita*. Одним із її завдань була заміна безпосередньої рецепції латинського канонічного права в його тридентському прочитанні руським партикулярним правом. Такий підхід дає підстави критичніше оцінити вплив Римської Апостольської столиці, місцевої Латинської Церкви та політичних чинників (передовсім Польсько-Литовської держави) на внутрішнє життя Київської митрополії. Матеріали Володимирського та інших єпархіяльних соборів також вказують на те, що Унійна Церква доволі успішно намагалася самостійно визначати динаміку еклезіяльних і соціокультурних адаптацій тогочасних русинів (українців і білорусів) до мінливих обставин неспокоїного XVIII ст.

Для фахівців з історії та культури України й, зокрема, Волині.

Research was conducted on the analysis of the remarkable source «*Synodus Dioeciesana Vladimiriensis*» – a collection of acts from the Eparchial Synod held in the bishopric see of Volodymyr on October 13-15, 1715. This collection includes, among other documentations, «**Acts**» and constitutions of the Synod, and the Regulation of the Volodymyr eparchial seminary, – the oldest extant program of the confessionalization of theological studies in the Uniate's educational institutions. In this essay Ihor Skochylas proposes, for the first time, a thesis about *the Ruthenian Uniate Revival* which outlines the cultural, social, and religious processes occurring during the second half of the 17th and beginning of the 18th century in the Ukrainian-Belorusian lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The application of this concept opens perspectives for more solid revision of the «**Black Legend**» of **Ukraine's past in the period of the Ruin and the comparative analysis of the socio-cultural development of the «Uniate Rus'-Ukraine» and the Hetmanate** (particularly at the time of Ivan Mazepa). The author considers the decisions of the Synod from 1715 as one of the preparatory stages for the Zamościan reform in 1720, and also as a practical realization of quite ambitious steps toward the formulation of the religious program, *Slavia Unita* by the Ukrainian-Belorusian elites. One of this program's tasks was the replacement of the Latin Canon Law's direct reception, in its Tridentine sense, by the Ruthenian Particular Law in the Uniate bishoprics. This approach lays the groundwork for more critical estimation of the influence on the Kyivan Uniate Metropolitanate's internal life by the Apostolic See and local Latin Church and political factors, particularly of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Materials from the Volodymyr and other eparchial Synods also point out that the Uniate Church tried quite successfully to independently define the dynamic of ecclesiastical and socio-cultural adaptations to the changeable circumstances of the turbulent Eighteenth Century by Ruthenians (modern Ukrainians and Belorusians).

Recommended for experts on history and culture of Ukraine and of Volhynia in particular.

Missam abolutam, Eusebium cetera celerari, cum benedictione sacra
mente facta, et mox subteracta

Sessio Prima

In qua Leo de plebis suis Russis Metropolitani, commendavit
idem gradinas, pro tempore Dni Clementi Xii. Curia, sic Germano, ferax in
mo Augusto si Monid lege, in pace; Linnipum Concordia, et spe
cialiter in palatone sancti Mariae Ecclesie, ad iniqui progna
tionem, et Diocesi Vremplensis, Vladimiriensis, aliorumq; in
doctrina, et Munitus quimento. Vnde de, sequentia acta

1715. Publicarunt Decretum sancti Synodi Tridentini, in
urgens Metropolitanis, Archiepiscopis, et Episcopis, quatenus quot
annis celebrarent Synodus Diocesanas, ac in iis constituerent Decreta
Latoni, canonica, et Decreta sacrorum Conciliorum, ac Canonibus
conformia

2do. Iudices ad quas auctoritates, sub tempore, quod
tenet Synodus Diocesana, electi, et promulgati sunt: Potestates
Laminus Melnik, Officialis, et Laminus Vladimiriensis, Alexander
Kirilowich, Inquisitor Capituli Vladimiriensis, Decanus Kowenski,
Laminus Kondriscenski, et Methodius Cylinus, Inquisitor Synagoga.

3to. Datum est Uniuersis Canonici Mandatum, ut
nemo praesumat abeodere, non hinc Synodus Diocesana, sine eo
solita consuetudine sacramentali, et Missa; pro consuetudine, si sunt
degenari; Venerabiles Methodius Cylinus, Inquisitor Synagoga, Leo
Domas Kowenski, Laminus Vladimiriensis, Inquisitor Synagoga,
Ioannes Turowicz, Decanus Turowicensis, et Daniel Kon
censis, Ioannes Kowenski, Decanus Kowenski, et Daniel Kon
censis. Hi uero qui celebrationibus Missarum, attendere
debent, electi sunt, cum obligatione, ut significent Metropolita
no, quia nemo, qui nesciat Missam abeodere, sequentes:
Georgius Turowicz, Decanus Turowicensis, Laminus Kowenski, De
canus Kamenenski, Decanus Kowenski, Inquisitor S. Helii, Basil
us Dapnowski, Inquisitor S. Apostolorum, Stephanus Kowenski,
Inquisitor S. Anthonii, Callixtus Kowenski, Inquisitor S. Anthonii,
Laminus Kowenski, et Inquisitor Kowenski, Inquisitor S. Anthonii,
Laminus Vladimiriensis.

Фрагмент опису першої сесії Володимирського собору 1715 р.
Автограф митрополита Лева (Кишки).

Руське унійне відродження останньої третини XVII – першої чверти XVIII ст.*

Метою нарису є спроба започаткувати фахову дискусію про один із найменш вивчених періодів в історії українсько-білоруських земель у Речі Посполитій – останню третину XVII – першу чверть XVIII ст. Ті культурні, соціальні й релігійні процеси, які відбувалися в той час на величезних просторах Східної Європи – від Вільна на півночі до Брацлава на півдні й від Холма на заході до Чигирина на сході – пропонуємо окреслити поняттям «руське унійне відродження». Застосування цього концепту дає змогу розглянути проблематику в ширшому політичному й еkleзіяльному контексті як загалом Речі Посполитої, так і тих українських (частина Правобережжя і Слобожанщина в межах Гетьманату) та білоруських земель, які після Андрусівського миру 1667 р. опинилися в складі Російської держави. Концепт руського унійного відродження може стати тим «творчим напруженням», яке так необхідне для ґрунтовнішого перегляду «чорної легенди» минулого України доби Руїни (1654-1687) та порівняльного аналізу соціокультурного розвитку «Унійної Русі-України» й Гетьманату [особливо за часів Івана Мазепи (1687-1709)]¹. Так само ця парадигма є плідною щодо історії Польсько-Литовської держави другої половини XVII – першої половини XVIII ст. Як доводять піонерські дослідження професора Яцека Сташевського², період Хмельниччини, «шведського потопу» та

* Нарис є виправленою й доповненою версією статті автора, вперше опубл. у: І. Скочильс. Біля джерел замойського тріумфалізму: «Synodus Dioeciesana Vladimiriensis» 1715 року та його релігійна програма // *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* (далі – *Rocznik IEŚW*) 5 (Lublin 2007) 139-201.

¹ Найкращими дослідженнями цього надзвичайно інтригуючого періоду в історії України є праці російської дослідниці Тетяни Яковлевої (Таїрової). Див., зокрема: *Гетьман Иван Мазепа. Документы из архивных собраний Санкт-Петербурга* / упор. Т. Г. Таирова-Яковлева, вип. 1. Санкт-Петербург 2007; Т. Яковлева. *Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659-1667 pp.)*. Київ 2003. Новаторські підходи до оцінки цієї епохи знаходимо і в останній синтезі: Н. Яковенко. *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України* / 2-е вид., перероблене та розширене. Київ 2005, с. 370-464. Для «короткого» XVIII ст. класичними є роботи: З. Когут. *Коріння ідентичности. Студії з ранньомодерної та модерної історії України*. Київ 2004; його ж. *Russian Centralism and Ukrainian Autonomy: Imperial Absorption of the Hetmanate, 1760s-1830s*. Cambridge (Mass.) 1988 (український переклад: *Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини, 1760-1830*. Київ 1996).

² Це передовсім його ґрунтовні монографії: J. Staszewski. *August II Mocny*. Wrocław 1998; його ж. *August III Sas*. Wrocław 1989; його ж. *Jak Polska przemieniła w kraj kwitnący... Studia i szkice z czasów saskich*. Olsztyn 1997; його ж. *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku*. Warszawa 1973. Див. також ювілейний збірник статей: *Między Zachodem a Wschodem. Studia ku czci profesora J. Staszewskiego* / під ред. J. Dumanowskiego та ін. Toruń 2003.

«часів саських» не був лише занепадом і суцільним регресом. Щобільше, висновки Сташевського та інших його колег дуже добре екстраполюються на східнохристиянський і сарматський контексти розвитку Київської митрополії (як унійної, так і православної). Русини плекали свою етнорелігійну ідентичність головно у рамках організаційних структур Східної Церкви (владицтво ↔ протопопія ↔ парафія), рівень заангажованости яких у тогочасний суспільний і тим більше політичний дискурс був невисоким³. Тому не можна підходити до аналізу цієї епохи як лінійного процесу, як це традиційно робили при розгляді внутрішнього життя Православної Церкви в Україні після її переходу в 1686 р. під омофор московського патріярха, трактуючи наступний період як невпинний занепад⁴.

Інституційною й духовною основою руського унійного відродження був Василянський чин, який протягом другої половини XVII ст. зумів оправитися від катастроф середини століття, кодифікувати свій майже столітній досвід існування в єдності з Римом та сформулювати монаший ідеал василянського благочестя. Територіальним наслідком цього відродження стало безпрецедентне розширення меж Київської митрополії, а саме входження до її складу Київського (1715 р., парафії Брацлавського та Київського воєводства), Луцького (1702 р.), Львівського (1700 р.) і Перемишльського (1691 р.) владичств. В етнічному й культурному сенсах це означало фактичне об'єднання під «плащем» Унійної Церкви «руської нації», яка на рівні «парафіяльної цивілізації» хоч і мала регіональні відмінності, однак щодо еліт загалом зберігала виразну єдність, котру можна окреслити поняттям *Slavia Unita*. Політичним контекстом руського унійного відродження було щораз більше ототожнення З'єднаної Церкви із соціальною структурою сарматської Речі Посполитої (образно кажучи, границі Київської митрополії сягали до тих меж, де завершувалися кордони Польсько-Литовської держави). З іншого боку, йшлося про законодавче і фактичне обмеження православним та уніятам їхніх еклезіяльних, культурних і господарських контактів з Московською (Російською) державою (передовсім з історичною Смоленщиною й Лівобережною Україною) та землями на півдні, що перебували у сфері впливів мусульманської Порти (зокрема православних Волощини та Молдавії). Визначальною релігійною парадигмою цього

³ Прикладом традиційного підходу до оцінки цієї епохи є сумнівна теза польської дослідниці Марії Підлипчак-Маєрович про стан василянського шкільництва у 1650-1750 рр. як «час загального занепаду культури й освіти в Польщі – “епоха саська”» (М. Piótyczak-Majerowicz. *Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu*. Warszawa–Wrocław 1986, с. 28).

⁴ Див. критику такого підходу на матеріялах православного монашества у новому дослідженні: М. Яременко. *Київське чернецтво XVIII ст.* Київ 2007, с. 10-14 (рецензія Олега Духа на цю монографію побачила світ у часописі: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії* 5 (Львів 2007) 416-419).

періоду була організована вищою церковною ерархією масштабна модернізація Унійної Церкви. «Технічно» вона взорувалася на реформаційний досвід пост-тридентського латинського християнства (зокрема, успішно використовуючи його «практики» конфесіоналізації⁵), а ментально була закорінена в тогочасну киевохристиянську традицію в її католицькому прочитанні. Наступне XVIII ст. стало «золотою добою» унії, коли русини-католики перетворилися на основну (за кількістю своїх організаційних структур), проте не домінуючу (за впливом) етноконфесійну спільноту Речі Посполитої (на 1772 р. Руська з'єднана митрополія налічувала 10 035 парафій, тоді як Римо-Католицька Церква – лише 8 499)⁶.

Ці попередні, багато в чому дискусійні міркування, котрі побудовані радше на науковій інтуїції та результатах дотичних системних досліджень, усе ж дають підстави запропонувати іншу авторську тезу – про руське унійне відродження як предтечу замойського тріумфалізму, дискурс якого був безпосередньо

⁵ Під концептом конфесіоналізації (котрий у своєму «класичному» прочитанні передбачає насамперед тісну співпрацю між Церквою та державою) розуміємо ширші тенденції в Київській митрополії до взаємного відчуження східних християн різних еклезіяльних юрисдикцій, кодифікацію досвіду віри, творення «своїх» богословських навчальних закладів і видавничих осередків, дисциплінування релігійних практик, посилення православно-й унійного ексклюзивізму та увиразнення специфічно конфесійної самосвідомості – процесів, відомих у Західній Європі під збірним поняттям *Konfessionsbildung*. (Певним підсумком дотеперішніх студій процесів конфесіоналізації у Західній Європі є: *Die Katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationgeschichte 1993* / ред. W. Reinhard, H. Schilling. Gütersloh 1995. Оригінальну концепцію конфесіоналізації ранньомодерного суспільства на українському ґрунті запропонував: S. Plokhy. *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine*. New York 2001; український переклад: С. Плохий. *Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні*. Київ 2005. Проблему конфесіоналізації руської спільноти в Речі Посполитій постулюють російські дослідники: М. В. Дмитриев. Православная культура Московской и Литовской Руси в XVI ст.: степень общности и различий // *Белоруссия и Украина: История и культура. Ежегодник 2003*. Москва 2003, с. 22, 87-88; М. В. Дмитриев, Б. Н. Флоря, С. Г. Яковенко. *Брестская уния и общественно-политическая борьба на Украине и Белоруссии в конце XVI – начале XVII в., ч. 1: Брестская уния 1596 г. Исторические причины*. Москва 1996, с. 26-28. У ширшому контексті Центральної та Східної Європи процеси конфесіоналізації розглядаються у: *Churches and Confessions in East Central Europe* / ред. H. Łaszkiewicz. Lublin 1999. Див. також застосування концепту конфесіоналізації на прикладі руського шкільництва та книжкової справи в: Н. Яковенко. *Нарис історії...*, с. 286-292).

⁶ Тут я покликаюся на результати масштабного дослідницького проекту, ініційованого Інститутом Історичної Географії Католицької Церкви при Люблінському Католицькому Університеті (Instytut Geografii Historycznej Kościoła Katolickiego), що були презентовані Богумілом Шадим під час Міжнародного конгресу СІНЕС (Commission Internationale d'Histoire et d'Etude du Christianisme) у Львові та Любліні у вересні 2007 р. «Religious Space of East-Central Europe – Open to the East and the West».

пов'язаний з релігійною програмою Замойського провінційного собору. Отже, собор 1720 р. фактично кодифікував ті зміни, які сталися в етосі Київської митрополії протягом другої половини XVII – перших двох десятиліть XVIII ст. Ця «унійна історія» Замойського собору, на відміну від його традиційних «чорної»⁷ і «білої»⁸ легенд, виразніше акцентує саме на «руських джерелах» постанов 1720 р., тобто дає можливість розглянути рішення у Замості з перспективи внутрішнього розвитку Унійної Церкви⁹. Життєздатність концепції

⁷ У православній історіографії фактологічно найвичерпнішими дослідженнями з історії Замойського собору є роботи Георгія Хрущевича (Г. Хрущевич. *История Замойскаго собора (1720 года)*. Вильно 1880) та Стефана Недельського (С. Недѣльскій. *Уніятскій митрополитъ Левъ Кишка и его значеніе въ исторіи Уніи*. Вильна 1893, с. 191-248), хоча вони вже застарілі.

⁸ На сьогодні українська та, зрештою, й західноєвропейська історіографія диспонує невеликим числом праць, у яких з наукових позицій оцінено ухвали Замойського собору та їхній вплив на внутрішнє життя Унійної Церкви. Серед науковців з греко-католицького середовища постанови собору найкраще простудіював о. Іван Білянч: J. Bilanych. *Synodus Zamostiana an. 1720 (eius celebratio, approbatio et momentum)*. Romae 1960. Важливим є також внесок о. Юрія Федоріва, який у науково-популярній формі представив рішення Замойського собору в дусі постанов II Ватиканського собору: о. Ю. Федорів. *Замойський синод 1720 р.* Рим 1972. Див. також: І. Назарко. *Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590-1960)*. Рим 1962, с. 79-80. У білоруській історіографії в останнє десятиліття також зростає зацікавлення цією проблемою – див., наприклад: У. Пашкевіч. *Уніяцкая царква ў Беларусі ў пачатку XVIII ст. // 3 гісторыі уніяцтва ў Беларусі (да 400-годдзя Брэсцкаў уніі)*. Мінск 1996, с. 83-84.

Із узагальнюючих, синтетичних праць з історії Церкви в Україні, де коментуються рішення Замойського собору, заслуговують на увагу: о. А. Великий. *З літопису християнської України. Радіолекції з Ватикану*, т. 6: XVIII ст. Рим 1973, с. 129-158; Г. Лужницький. *Українська Церква між Сходом і Заходом. Нарис історії Української Церкви*. Філадельфія 1954, с. 410-411; А. М. Ammann. *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte*. Wien 1950, с. 334-336 (див. також італійське видання: А. М. Ammann. *Storia della Chiesa russa e dei paesi limitrofi*. Torino 1948); L. Bienkowski. *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce // Kościół w Polsce / під ред. J. Kłoczowskiego*, т. 2: *Wiekі XVI–XVIII*. Kraków 1969, с. 881-882, 901 та ін.; Е. Ліковський. *Дзьеіе Кошціола Уніцкіега на Літвіе і Русі в XVIII і XIX віеку*. Poznań 1880, с. 38-51; J. Pelesz. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, т. 2. Wien 1880, с. 420-445. Див. також статтю австрійського вченого Ернста Крістофера Суттнера, спеціально присвячену проблематиці: Е. К. Суттнер. *Значення Замойського (1720) та Віденського (1773) синодів для уніатів Речі Посполитої та Габсбурзької монархії // Ковчег 2 (2000) 99-114*. Практично всі дослідження схильні трактувати замойські рішення як ініціативу Риму, не розглядаючи їх у ширшому історичному та церковному контекстах епохи.

⁹ Сучасні спроби «прочитання» постанов Замостя є рідкістю. До таких винятків належить аналіз рішень собору в статті: О. Duch. *Nurt wschodni i zachodni w postanowieniach Synodu Zamojskiego (1720 r.) dotyczący monastycyzmu żeńskiego w unickiej metropolii kijowskiej // Między Zachodem a Wschodem. Etniczne, kulturowe i religijne pogranicza Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku / під ред. K. Mikulskiego та A. Zielińskiej-Nowickiej*. Toruń 2005, с. 173-185.

руського унійного відродження підтверджується низкою суто еклезіяльних практик у різних владицтвах. По-перше, вони описують тогочасний стан українсько-білоруського соціуму, по-друге, вказують на способи індоктринації проекту конфесіоналізації *Slavia Unita*, а по-третє, засвідчують законодавчу кодифікацію на місцевому рівні тих змін, які сталися в киевохристиянському етосі уніятів після 1596 р. Такими еклезіяльними практиками в Київській митрополії були: 1) генеральні й намісницькі (деканські) візитації¹⁰; 2) єпархіяльні собори та протопресвітерські соборчики¹¹; 3) пастирські листи та послання єпископів і митрополитів; 4) василіянські капітули і протоархимандричі ревізії¹²; 5) єпископські консисторії й духовні суди¹³. У ранньомодерний період,

¹⁰ Генеза, завдання, територіяльні рамки та періодичність пастирських ревізій докладніше висвітлені в: І. Скочиляс. Генеральні візитації в українсько-білоруських єпархіях Київської уніатської митрополії. 1596-1720 роки // *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції* 238 (Львів 1999) 46-94.

¹¹ Богословські, канонічні та соціокультурні підстави функціонування інституту єпархіяльних соборів, а також регіональні особливості соборування в Київській митрополії описані в: *Собори Львівської єпархії XVI-XVIII століть / упорядкування та історичний нарис* І. Скочиляса. Львів 2006, с. xxxv-ccxx; І. Skoczyłas. *Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej*. Lublin 2008 [= *Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej*, т. 4]; *Ustawy rządu duchownego i inne pisma biskupa Innocentego Winnickiego / до друку підгот. W. Pilipowicz. Przemysł* 1998.

¹² Регулярні капітули (конгрегації) чину цього періоду, які розглядали також внутрішні проблеми всієї Київської унійної митрополії, за влучним висловлюванням о. Порфірія Підручного, «були наче соборчиками З'єдиненої Церкви і допомогли їй вистояти» (П. Підручний. Початки Василіянського чину і Берестейська унія // *Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви у XVII столітті. Матеріали Четвертих «Берестейських читань»*, Львів, Луцьк, Київ, 2-6 жовтня 1995 р. / ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. Львів 1997, с. 91-92; див. також публікацію конституції 26 капітул за 1617-1709 рр. Юрієм Крачковським у XIX ст.: *Археографический сборникъ документовъ, относящихся къ истории Северо-Западной Руси*, т. 12. Вильна 1900. (Вони стали предметом спеціального дослідження: П. Підручний. *Нарис законодавства Василіянського Чину св. Йосафата (1605-1969)*. Рим 1976 (неопублікована дисертація); М. Wojnar. *De Capitulis Basilianorum. Romae* 1954).

¹³ Типологія та завдання цих органів церковного адміністрування й контролю викладені в: І. Скочиляс. Акти духовних судів українських церковних установ XVII-XVIII ст. (за матеріалами виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської єпархії 1700-1725 років) // *Вісник Львівського університету. Серія історична* 34 (Львів 1999) 425-438; P. Wawrzyniuk. *Confessional Civilising in Ukraine: The Bishop Iosyf Shumlansky and the Introduction of Reforms in the Diocese of Lviv 1668-1708*. Stockholm 2005, с. 43-46, 79-93; його ж. *Violency among Parish Priests as Communication of Status and Authority in the Diocese of Lviv, 1668-1708* // *Litauen und Ruthenien. Studien zu einer transkulturellen Kommunikationsregion (15.-18. Jahrhundert)* / ред. von S. Rohdewald, D. Frick, S. Wiederkehr. Wiesbaden 2007, с. 233-252. Див. також стислий опис змісту книги духовного суду Холмської єпархії за 1684-1704 рр. у: *Chełmski Konsystorz Grekokatolicki [1525-] 1596-1875[-1905]: inwentarz analityczny archiwum / опр. M. Trojanowska. Warszawa* 2003, с. 37.

з огляду на територіальну охопленість і вплив на християнську спільноту, головну роль відігравали канонічні візитації, василіянські конгрегації та єпархіяльні собори. Про одне з таких зібрань духовенства у Володимирському унійному владичстві напередодні Замоїського собору й піде мова в цьому нарисі.

Дослідження побудоване на аналізі унікального джерела – збірки актів єпархіяльного собору у Володимирі 13-15 жовтня 1715 р., що були вписані у книгу понтифікальних чинностей («Щоденник») Лева (Кишки) під назвою «*Synodus Dioeciesana Vladimiriensis*». Структурно ці матеріали містять: 1) вступну та завершальну формули чину соборування; 2) «діяння» собору (докладний опис перебігу чотирьох сесій); 3) реєстр церков і духовенства Володимирського крилосу-офіціалату (за намісництвами); 4) конституції собору – «*Postanowienia soboru Włodzimierskiego*» (20 правил); та 5) устав Володимирської єпархіяльної семінарії – «*Regulae et leges ab alumnis vladimiriensibus observandae*» (12 параграфів). Сукупно вони не тільки відображають соборову практику руських владичств та релігійну програму *Slavia Unita* в Речі Посполитій, але й містять докладні дані про організаційну структуру волинської частини Володимирської єпархії для практично не вивченого періоду в її історії – першої третини XVIII ст. Документ декілька років тому було виявлено у колекції Павла Доброхотова Архіву Санкт-Петербурзького інституту історії Російської академії наук¹⁴. Як з'ясувалося, «Щоденник» є одним з томів знаменитих «*Actis Kiscianis*» (канцелярійних і хронікальних записів, які Кишка провадив упродовж 1702-1728 рр. як протоархимандрит, володимирський єпископ і київський

¹⁴ Архів Санкт-Петербурзького інституту історії РАН (далі – Архів СПбІИ), кол. 52 (Павла Доброхотова), оп. 1, ед. хр. 50, л. 1-48 (реєстр: В. І. Ульяновський. *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова*. Київ 1992, с. 170). Фрагмент «Щоденника» Кишки, що відклався у колекції Павла Доброхотова, є 9-им томом «*Actis Kiscianis*» і хронологічно охоплює відрізок часу від 3 серпня 1714 р. до 31 грудня 1715 р. Попередній аналіз змісту тому показує, що збереглася лише частина записів за цей період. Разом з декількома іншими томами рукопис віднайшов наприкінці XIX ст. у бібліотеці Жировицької духовної семінарії православний дослідник з Гродна М. Диковський, який і надав цьому джерелу стереотипну назву – «*Acta Kisciana*» (Н. Диковский. *Базилианский орден и его значение в западно-русской униатской Церкви во XVII и начале XVIII века // Гродненские Епархиальные Ведомости* 24-25, 38 (1906); С. В. Кургановичь. *Діонісій Жабокрицький, єп. Луцький у Острожській. Історико-біографіческій очерк*. Київ 1914, с. 244-245; А. Deruga. *Piotr Wielki a unicy i unja kościelna 1700-1711*. Wilno 1936, с. XVI-XVII). Диковський з'ясував, що окремі аркуші «Щоденника» відсутні. Пізніше з уривка тексту було виготовлено копію (донесення про переслідування луцького унійного владика Діонісія (Жабокрицького) на початку XVIII ст. під назвою «*Descriptio captivationis a Moschis Dyouzii Zabokrzycki, episcopi Luceoriensis*», арк. 118 зв.-121 оригінальної пагінації). На початку XX ст. ця копія потрапила у фонди Імператорської академії наук у Санкт-Петербурзі (В. И. Срезневский, Ф. И. Покровский. *Описание рукописного отделения Библиотеки имп. Академии наук*, т. 1. Санкт-Петербург 1910, № 50), однак подальша її доля невідома.

митрополит)¹⁵. У другій половині ХХ ст. це джерело стало відоме дослідникам завдяки едиційній діяльності монахів Василянського чину¹⁶.

Організаційна структура Володимирської єпархії за «Synodus Dioeciesana Vladimiriensis»

Володимирська єпархія Київської митрополії¹⁷, фундована руськими князями найвірогідніше в 1080-х рр., складалася з двох історично, культурно й етнічно

¹⁵ Досі не встановлено, скільки всього Лев (Кишка) уклав томів книги своїх понтифікальних чинностей. Ці томи вважалися більшістю дослідниками втраченими ще у ХІХ ст. (див., наприклад, зауваги: А. Codello. Kiszka Łukasz // *Polski Słownik Biograficzny*, т. ХІІ. Wrocław–Warszawa–Kraków 1966-1967, с. 511; М. Wojnar. Basilian Scholars and Publishing Houses (XVII–XVIII) // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni* (далі – АОСВМ) ІХ (Romae 1974), с. 74). Після смерті митрополита в 1728 р. «Acta Kisciana», як виглядає, опинилися в різних руках. Зокрема, останній (13-й або 14-й) том дістався його наступникові на київському престолі, львівському владиці Атанасієві (Шептицькому), який отримав фоліант разом з митрополічим архівом (правдоподібно, в 1729 р.). Рукопис спершу зберігався у Львівському єпархіальному архіві, пізніше – в архіві Галицької греко-католицької митрополічої консисторії, а на початку ХХ ст. був переданий до новоствореного Церковного музею у Львові (з 1913 р. – Національного музею). Атрибутований нещодавно кодекс на титульному аркуші має оригінальну назву «Miscilanea varia 1727 mense julio» й містить записи останнього періоду життя Лева (Кишки) – від липня 1727 р. до 4 жовтня 1728 р., причому хворий митрополит власноручно провадив «Щоденник» до 24 вересня 1728 р. (Національний музей ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові, Відділ рукописів та стародруків (далі – НМЛ), Ркл-113). Інші два томи «Actis Kiscianis» (8-й і 9-й ?), які хронологічно охоплювали відповідно 1720-1721 рр. і 1721 р., в другій половині ХVІІІ ст. фігурували в складі документів митрополічого архіву Флоріяна (Гребницького, 1748-1762) як «Księga piąta» (Российский государственный исторический архив (Санкт-Петербург) [далі – РГИА], ф. 823, оп. 3, д. 117, л. 14).

¹⁶ Про наявність в Австрійській національній бібліотеці у Відні 1-го (1702-1703 рр.; 98 арк.), 6-го (1710-1711 рр.; 326 арк.) та 11-го (1723-1725 рр.; 331 арк.) томів «Щоденника» Кишки вперше повідомив Михайло Ваврик ще наприкінці 1970-х рр. (Die Handschriftenabteilung der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien, «Series Nova», № 3844-3846. Див. перестовий опис цих матеріалів у: О. Mazal, F. Unterkircher. *Katalog der abendländischen handschriften der österreichischen Nationalbibliothek. Series nova (Neuerwerbungen)*, ч. 3. Wien 1967, № 3846-3849. Про віденські «Acta Kisciana» згадують: П. Підручний. *Початки Василянського чину...*, с. 116; М. Subrzyńska-Leonarczyk. *Oficyna supraska 1695-1803. Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazylianów*. Warszawa 1993, с. 43-44). Отець Порфирій Підручний з цього «унікального тритомного щоденника» виготовив мікрофільми. Фрагмент 5-го тому опублікований василянами у Римі (Excerptum ex «Actis Kiscianis» (14.III-30.IV.1711) // *Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600-1900)* / вид. А. G. Welykyj, т. V: 1711-1740. Romae 1981, с. 8-68).

¹⁷ Найбільший внесок у вивчення історії Володимирсько-Берестейської унійної єпархії зробила в останнє десятиліття польська дослідниця Дорота Вереда, науковий співробітник Інституту Історії Підляської Академії в Седльцах. Зокрема, вона підготувала докторську

пов'язаних між собою церковно-адміністративних округів – крилосів (або, як їх ще називають церковні джерела, «синодів», «соборів» чи «офіціалтів») – Берестейського (з центром у Бересті-Литовському¹⁸) і Володимирського (зі сто-

працю про організаційну структуру Берестейського офіціалату, однак устрій волинської частини владництва в цій роботі, на жаль, не розглядається. Низку її статей опубл. у: Д. Вереда. Адміністративні структури Берестейського офіціалату Володимирсько-Берестейської унійної епархії у XVIII ст. // *Ковчез* 5 (2007) 150-166; її ж. Bazylianie w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // *Szkice Podlaskie* (далі – *SzP*) 8 (2000) 213-234 (передрук: *Białoruskie Zeszyty Historyczne* 19 (2003) 271-277); її ж. Biskupi unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej w XVIII wieku // *SzP* 9 (2001) 61-75; її ж. Działalność bractw cerkiewnych w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // *Religie. Edukacja. Kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi* / під ред. M. Surdackiego. Lublin 2004, с. 579-590; її ж. Kolatorowie parafii unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // *Roczniki Humanistyczne* 48(2) (2000) 113-143; її ж. Pochodzenie i wykształcenie duchowieństwa unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // *Studia Podlaskie* 13 (2003) 107-129; її ж. Sanktuaria unickie na Podlasiu w XVIII wieku // *Rocznik Białkopodlaski* 7 (1999) 207-214; її ж. Unickie parafie dekanatu drohiczynskiego w drugiej połowie XVIII wieku // там само 5 (1997) 23-33. Див. також популярний огляд, який запропонував нещодавно: В. Рожко. *Нарис історії української православної церкви на Волині: Історико-краєзнавчий нарис*. Луцьк 2001.

¹⁸ У місті, яке з 1566 р. стало столицею однойменного воєводства, а з 1589 р. – центром потужного маєткового комплексу – Берестейської економії, Володимирська епархія володіла Святомикільською юридикою з п'ятьма пляцями, що їх надали Церкві шляхтичі Горновські (Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 10; ед. хр. 51, л. 12 об., 15). У Бересті наприкінці 1720-х рр. діяв василіянський монастир при кафедрі, а також чотири руські храми (парохи яких зазвичай формували персональний склад Берестейського крилосу-капітули) – конкатедра Св. Миколая Чудотворця, Преображення Господнього («za Muchawcem»), Пресвятої Тройці («na Woynowey ulicy»), Михаїла Архангела («na Piaskach»), Свв. Косми і Дам'яна Безсрібників (Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 11 об., 14; ед. хр. 51, л. 14 об.-15, 18; Библиотека Народова в Warszawie, Библиотека Ordynacji Zamojskiej (далі – BNW, BOZ), sygn. 930, k. 67 v.; A. Gil. Unickie cerkwie Brześćcia w opisie wizytacyjnym z 1726 roku // *Rocznik IEŚW* 4 (Lublin 2006) 31-51). Особливості архітектури цих святинь та їхній інтер'єр відображені у протоколах генеральних візитацій 1725-1727 і 1759 рр., які частково вже досліджені (A. Gil. Unickie cerkwie Brześćcia..., с. 33-51; S. Seniuk. Architektura cerkiewna brzeskiej części diecezji włodzimierskiej w świetle inwentarzu wizytacyjnych z lat 1725-1727 // *Lubelszczyzna* 3(2) (1996) 23-51; його ж. O niezachowanych ikonostasach z grekokatolickich cerkwi oficjałatu brzeskiego diecezji włodzimierskiej. Kilka schematów ikonograficznych // *Zachodnioukraińska sztuka cerkiewna. Dzieła-twórcy-ośrodki-techniki. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 10-11 maja 2003 roku*. Łańcut 2003, с. 381-392; P. Sygowski. Parę uwag o cerkwi pw. Przemienienia Pańskiego w Terebuniu koło Brześćcia nad Bugiem, na Białorusi (w świetle wizytacji z lat 1725 i 1757) // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska II* (Lublin 2004) 97-110; його ж. Stara i nowa cerkiew w Gierszonowicach (Gierszonach) koło Brześćcia w świetle wizytacji z 1726 r. // *Białostoczczyzna* 1(57) (Białystok 2000) 95-102; його ж. Wyposażenie unickiej cerkwi pw. Św. Jana Ewangelisty w Rzeczycy k. Kamieńca Litewskiego (na podstawie opisu wizytacyjnego z roku 1725) // *Cerkiew – wielka tajemnica. Sztuka cerkiewna od XI wieku do 1917 roku ze zbiorów polskich. Katalog wystawy*. Gniezno 2001, с. 75-77).

лицею у Володимирі). Територіяльне розмежування Берестейщини та Західної Волині, зумовлене політичними чинниками, призвело до того, що обидва регіони втратили спільну адміністративну границю, – їх розділили парафії сусідньої Холмської єпархії. Конфігурація кордонів Володимирського владцтва назагал сформувалася у XIV ст., і до кінця XVIII ст. майже не змінювалися, зазнаючи лише певних внутрішніх реорганізацій¹⁹.

Непересічне значення для реконструкції адміністративно-територіяльного устрою Володимирсько-Берестейської єпархії має вже згадуваний реєстр Володимирського крилосу-офіціалату 1715 р.²⁰ Він охоплює 242 унійні парафії Західної Волині (10 з них виявилися вакантними) та фіксує імена й прізвища 234 парохів, причому тільки у двох випадках на одному церковному бенефіцієві занотовано по двоє душпастирів. У реєстрі не вказаний знаменитий Успенський собор, який мав особний канонічний статус як кафедра²¹ (в унійний період він

Переважно руський характер міста в культурному просторі Київської митрополії доводить хоча б той факт, що в ранньомодерний період воно не стало центром римо-католицького деканату і місцеві латинники організаційно належали до Янівського деканату Луцької дієцезії. У Бересті так само з 1619 р. діяла резиденція Товариства Ісуса (з 1633 р. – колегія), при якій 1623 р. відкрили єзуїтську школу (Т. Шевченко. *Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI – середини XVII ст.* Львів 2005, с. 128-129; L. Królik. *Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII i XVIII wieku.* Lublin 1981, с. 28).

¹⁹ А. Gil. *Unickie cerkwie Brześcia.*, с. 27-29; А. Mironowicz. *Przynależność diecezjalna Brześcia do końca XVI wieku // Беларускі гістарычны зборнік 27* (Беласток 2007) 3-4, 6-11.

²⁰ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 43-46.

²¹ Окраса міста і живий свідок її киевохристиянської традиції – Успенський собор (т. зв. Мстиславів храм), фундований близько 1156-1160 рр. князем Мстиславом Ізяславовичем у центрі міста на пагорбі, на правому березі р. Луги. Собор став усипальницею місцевих волинських князів і владик та був ошатно оздоблений, зокрема полив'яними фресками. У 1444 р. великий князь литовський Свидригайло Ольгердович підтвердив усі давні надання Успенській кафедрі, а саме фундушний запис Романа Мстиславовича і Любарта Гедиміновича. У 1560-х рр. собор зазнав серйозних ушкоджень (зокрема, впало склепіння) унаслідок ганебної боротьби між православними претендентами за Володимирський владичий престол. Лише наприкінці століття його поступово відновили, залучивши до будівельних робіт італійського муляра Франциска, який згодом надав споруді ренесансного стилю. Протягом першої половини XVII ст. правовий статус і матеріальне забезпечення Володимирської кафедри стабілізувалися (тоді, серед іншого, були підтверджені фундаційні грамоти Успенського собору).

Мстиславів храм постраждав також у 1683 і 1715 рр., під час пожеж Володимира. Не менш руйнівними виявилися й наслідки пожежі 1728 р., коли, згідно з житієм митрополита Кишки, «zgorzała funditus zewnątrz у wewnątrz, oprócz ołtarza S[więtego] Оуца Bazylego, który cały został, lubo część gradusow ugorzała, у przy sercu w samym obrazie dziurka wypalona, jako bity szostak». Після цього кафедру ґрунтовно відбудували, домурувавши дві вежі й фронтони, у стилі бароко. У середині XVIII ст. Успенський храм переобладнав єпископ Теофіл (Годєбський), стилістично й структурно наблизивши до західної моделі католицької святині (змінено форму центральної апсиди й західного фасаду (у вигляді двоярусної

прославився своєю чудотворною іконою Богородиці, навколо котрої вибудовувалася регіональна тотожність русинів-католиків)²². Натомість тут наведено перелік 13 інших руських храмів столиці владцтва, пресвітери яких формували

композиції з квадратних веж), перероблено головний вівтар, де поєднувалися стилі доби Бароко й пізнього Ренесансу). Володимирська катедрa припинила своє функціонування 1782 р., коли впав стовп і частина склепіння. Візитація 1695 р. детально описує Успенський собор, включно із головним вівтарем, престолом, жертovníком, іконостасом, чудотворною іконою Богородиці, кам'яною хрестильницею, збіркою богослужбових книг. До катедрі належала каплиця Пресвятої Трійці з іконою Ченстоховської Богородиці, де себе заповіла поховати, зокрема, шляхтянка Катерина Хмелевська. (Архів СПбІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 207, л. 15 об.; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУ), ф. 231 (Почаївська Лавра), од. зб. 24, арк. 1-28; *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Временною комиссією для разбора древнихъ актовъ, высочайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волыньскомъ генераль-губернаторъ* (далі – *Архивъ ЮЗР*), ч. 1, т. 6. Київ 1883, с. 8 (док. № III). Див. також: М. В. Довбищенко. *Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст.* Київ 2001, с. 89, 233 [= Архів Української Церкви, т. 3]; Б. Колосок. *Успенський собор і Влох Францишек // Минувле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20-23 січня 1998 року.* Луцьк 1998, с. 107-108; М. Кучинко, Г. Охріменко, В. Петрович. *Історія міста Володимира-Волинського від найдавніших часів до середини ХХ ст. (у світлі соціотопографії).* Луцьк 2004, с. 81-82, 144-145; О. І. Левицький. *Історическое описание Владимир-Волынского Успенского храма.* Київ 1892; В. В. Петрович. *Історична топографія міста Володимира Х-ХVIII ст.: Автореф. дисертації... канд. істор. наук.* Львів 2003, с. 13).

²² Згідно з історичною традицією, намальований на дошці образ Володимирської Богоматері (розміром 124x167 см) подарував Успенському храмові місцевий владика Вассян у 1494 р., у зв'язку з відбудовою святині після татарського нападу на місто. У XVII ст. ікону оздобили срібною ризою, у наступному столітті вона також була оновлена. До поширення культу Володимирської Богоматері на Волині в першій половині XVII ст. особливо спричинився владика Йоаким (Мороховський, 1613-1632). Він особисто підтримував функціонування цього важливого для уніятів святого місця, передавши «тисечу золотых на оздобу и окраску работою шныцерскою и малярскою образу Пречистое Богородици, пред которымъ тело мое погребено будетъ». Саме завдяки його настійливим проханням до Риму, в 1630 р. папа Урбан VIII видав індульгенцію на 20 років тим вірним, які у празник Успення особисто вшанують образ у соборному храмі. Ікона Володимирської Богородиці, що прославилася чудесами, притягувала до себе численних віруючих, у т. ч. таких відомих магнатів, як князі Заславські, Кошер-Сангушки та ін. При Успенській катедрі було засноване братство (його членами значилися як уніяти, так і латинники), котре успішно пропагувало культ Володимирської Діви Марії. На почитання цього образу в середовищі духовенства, шляхти й почасті міщан вказує хоча б те, що в своєму заповіті з 1637 р. Катерина Хмелевська відписала на його оздоблення 2000 золотих, Ян Заблоцький – 85 золотих, а волинський воевода князь Адам Сангушко-Коширський надав «до образу Пречистої Діви Марії» велику срібну лампаду. Збереглися свідчення, що перед чудотворною іконою відправлялися заупокійні богослуження та практикувалися інші релігійні чинності. (Опис та оцінку мистецької вартості образу Володимирської Богоматері наводять:

персональний склад Володимирського єпархіального крилосу²³ – Введення у храм Пресвятої Богородиці, Св. Василя Великого, Св. Іллі Пророка, Св. Йоана Богослова (Євангелиста), Св. Йоана Хрестителя, Св. Миколая Чудотворця, Св. Михаїла Архангела, Св. Онуфрія Пустельника, Св. Параскеви П'ятниці, Св. Прокопія, Св. Спасителя (Преображення Господнього), Св. Федора Тирона та Св. 40 Апостолів²⁴. Традиційно для такого виду джерела соборовий реєстр 1715 р. не містить даних про монастирі на території єпархії, які відігравали помітну роль у духовному й культурному житті краю. Як відомо, в самому тільки Володимирі до середини XVII ст. діяло близько десяти чернечих обителей, з яких на початку XVIII ст. зберігся лише один василіянський монастир при Успенській владичій катедрі²⁵ (на жаль, його історія досі залишається не

П. А. Ричков, В. Луц. *Сакральне мистецтво Володимира*. Київ 2004, с. 161-162; В. Рожко. *Чудотворні ікони Волині і Полісся*. Луцьк 1998, с. 51; С. С. Уманцев. Живопис кінця XVI – першої половини XVII ст. // *Історія українського мистецтва*: в 6 т., т. 2. Київ 1976, с. 281 (іл. 198). Текст заповіту зі згадкою про ікону опубліковано в: *Архивъ ЮЗР*, ч. 1, т. 6, с. 624 (док. № ССLIII). Заходи місцевих руських владик щодо поширення культури Володимирської Богоматері у першій половині XVII ст. простежено в: М. В. Довбищенко. *Документи до історії унії...*, с. 84-86, 89, 228, 273).

²³ В унійний період єпархіальний крилос (капітула) був поновно «заснований» 28 лютого 1598 р. при Успенському катедральному соборі та пізніше реформований Іпатієм (Потієм) за латинськими взірцями на початку XVII ст. (Лист Потія про фундацію крилосу-капітули у Володимирі потверджений королем Жигимонтом III: *Архивъ ЮЗР*, ч. 1, т. 6, с. 208-211 (док. № LXXXIV). Володимирський крилос утримувався завдяки прибуткам місцевого Преображенського монастиря з сіл Підгайці, Радочижи та Янів (Н. Петров. Об учреждении Ипатием Поцеем униатской капитулы во Владимире Волынском и первоначальных ее действиях // *Труды Киевской Духовной Академии* 2 (Київ 1869) 504; Л. Тимошенко. Унійна діяльність Іпатія Потія на Волині (до 385-річчя з дня смерті і поховання у Володимирській соборі) // *Минуле і сучасне Волині...*, с. 123). Різні аспекти його діяльності висвітлені в: М. В. Довбищенко. *Документи до історії унії...*, с. 98, 105-107, 135-138, 146. На початку 1640-х рр. крилошанами Володимирської капітули фігурують писар о. Тимофій Шиманович (Thymoteusz Szymanowicz), еклезіярх о. Теодор Дубницький, священники Успенського собору о. Євстафій Івановський, о. Миколай Скибич, Іван Русовецький, о. Костянтин Євлович, ковельський протопоп о. Григорій Городиський, а також о. Василій Залуський (Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 12).

²⁴ Генеральна візитація 1695 р. Володимирської єпархії охопила у місті 9 унійних парафій. (За не збереженими матеріалами пастирської ревізії Володимира минуле українських храмів міста описують: Е. Н. Дверницький. *Памятники древняго православия в г. Владимире-Волынском*. Київ 1889, с. 138-166; Н. И. Теодорович. *Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской иерархии. Исторический очерк*. Почаев 1893, с. 116-133).

²⁵ Для XVI – першої половини XVII ст. дослідникам вдалося локалізувати 8 чернечих спільнот на території історичного Володимира. Йдеться про монастирі Св. Василя на передмісті Засмочю (заснований між 1523 і 1558 рр., припинив існування у 60–70-х рр. XVI ст.); Св. Іллі Пророка на передмісті Іллінщина (документується з 1568 р., перестав функціонувати між 1603 і 1608 рр.); Різдва св. Йоана Хрестителя на передмісті Івановщина

написаною), а також функціонувало декілька римо-католицьких святинь і єврейська синагога²⁶.

Разом із віднайденою нещодавно у Національній Бібліотеці у Варшаві²⁷ та Національному музеї ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові статистикою церков і духовенства Берестейського та Володимирського крилосів 1727-1729 рр., а також деякими іншими джерелами, соборовий реєстр 1715 р. дає змогу реконструювати організаційну структуру всього унійного владцтва

(єдина джерельна згадка – 1637 р.); Архистратига Михаїла на передмісті Михайловець (відомий ще з літописних часів (1268 р.), востаннє нотується 1620 р.); Преображення Господнього (Св. Спаса) на «владичій горі» поблизу катедрального собору (локалізується з початку XVI ст., у кінці XVI – першій третині XVII ст. використовувався як парафіяльна церква); Пресвятої Тройці; Св. Онуфрія Пустельника (перша згадка – 1578 р., остання – 1632 р.), а також Успення Богородиці, резиденція місцевих владик [джерельно фіксується з 1590 р.] (С. Горін. *Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століть)*. Львів 2007, с. 68-116. Див. також: М. В. Довбищенко. *Документи до історії унії...*, с. 389-392; А. Заяць. *Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття*. Львів 2003, с. 119; М. Кучинко, Г. Охріменко, В. Петрович. *Історія міста...*, с. 145-152; В. Рожко. *Православні монастирі Волині і Полісся*. Луцьк 2000, с. 50-65 (популярний нарис із використанням застарілої літератури); W. Petrowycz. *Prawosławne i greckokatolickie cerkwie Włodzimierza Wołyńskiego XV–XVII stulecia // Do piękna nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego, greckokatolickiego*, т. I: *Referaty*. Chełm 2003, с. 98-109 [паралельні тексти польською та українською мовами]).

²⁶ У місті діяли римо-католицькі храми Божого Тіла, Пресвятої Тройці з монастирськими спорудами (отців домініканців, фундований 1497 р. великим князем литовським), Свв. Йоакима та Анни (парафіяльний, з 1554 р.), у середині XVIII ст. почалася будова монастиря оо. капуцинів та єзуїтського костелу Серця Ісусового. Юдейська синагога з кінця XV ст. розташовувалася неподалік Миколаївської церкви (С. Горін. *Монастирі Західної Волині...*, с. 251-273; А. Заяць. *Урбанізаційний процес на Волині...*, с. 119; М. Кучинко, Г. Охріменко, В. Петрович. *Історія міста...*, с. 123-124, 153-158; M. Kuczinko. *Rzymskokatolickie budowle sakralne końca XV–XVIII w. we Włodzimierzu Wołyńskim // Do piękna nadprzyrodzonego...*, т. I, с. 80-97 [паралельні тексти українською та польською мовами]).

²⁷ Загальний огляд історії цієї рукописної збірки та видова характеристика її матеріалів подані у: В. Horodyski. *Zarys dziejów Biblioteki Ordynacji Zamojskiej // Studia nad książką poświęconę pamięci K. Piekarskiego*. Wrocław 1951, с. 295-341; *Katalog rękopisów [Biblioteki Narodowej w Warszawie]. Seria III: Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej*, т. III: *Rękopisy od XVI do XIX wieku (sygn. BOZ do 1050)* / опр. В. Smoleńska за участі К. Muszyńskiej. Warszawa 1991, с. 284-293 (опис «Щоденника» Юрія (Булгака), тодішнього секретаря Корнелія (Лебецького), протоархимандрита Василянського чину (1726-1729) і володимирського владика (1729), де занотовано досліджувані реєстри. «Щоденник» Булгака також згадується в: *Pamiętniki i relacje w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej* / опр. D. Kumolowa за участі Т. Sieniackiej. Warszawa 1998, с. 54; Т. Zielińska. *Archiwum Zamojskich z dawnej Biblioteki Ordynacji Zamojskiej // Zamość i Zamojszczyzna w dawnej kulturze polskiej*. Zamość 1969, с. 467-474).

для першої третини XVIII ст. Володимирський крилос-офіціят у цей час складався з 10 намісництв і на 1729 р. налічував 219 священиків (табл. 1):

Таблиця 1

Намісництва Володимирського крилосу в 1715-1729 рр.²⁸

№ п/п	Намісництво	Кількість парафій	
		1715 р.	1727-1729 рр.
1.	Володимирське	60	47 ²⁹
2.	Камінь-Кошарське	19	18
3.	Киселинське	25	26
4.	Ковельське	33	33
5.	Локачинське	13	12
6.	Порицьке	16	13
7.	Сокальське	17	19
8.	Тартаківське	18	18
9.	Торчинське	28	22
10.	Турійське	14	11

Натомість у Берестейському крилосі-офіціяті душпастирювало 277 священиків (1729 р.) у 11 намісництвах та функціонував окремих крилос-капітула³⁰ (табл. 2):

²⁸ Укладено за: Excerptum ex «Actis Kiscianis»..., с. 14; Regestrum Cathedraticu[m] Vladimiriensis A[nn]o 1727 primae Ratae // НМЛ, Ркл-113, арк. 27 зв.-28; Connotacja Dekanatów Diecezji Włodzim[ierskiej] 1729 r.; Registr odebranego Katedratiku 2dae Ratae z Dekanatów Diecezji Włodzim[ierskiej] pro A[nn]o 1729 // BNW, BOZ, sygn. 930, k. 66-66 v. Аналізовані реєстри автор уперше використав у статті: І. Сковчиляс. «Дар любові», фіскальний обов'язок і єрархічна підлеглість: Катедратик у системі фінансово-корпоративних відносин духовенства Київської митрополії XIII–XVIII століть // *Дрогобицький краєзнавчий збірник IX* (Дрогобич 2005) 445-446.

²⁹ Реєстри катедратика 1727 і 1729 рр. для Володимирського намісництва не враховують 14 крилошанських храмів м. Володимира, які, згідно з тогочасним церковним правом, були звільнені від сплати пастирського податку. Таким чином, сумарна кількість парафій цього намісництва наприкінці 1720-х рр. мала б становити близько 60.

³⁰ У першій третині XVIII ст. (1729 р.) прерогативи Берестейського крилосу були обмежені. У 1726-1729 рр. до нього входили о. Микита Хорошкевич (Niceta Choroszkiewicz), парох берестейський спаский; о. Матвій Маньковський (Matheus Mankowski), парох берестейський святотроїцький; оо. Атанасій і Никодим Анацкевичі (Athanaszusz i Nikodem Anackiewicz), парохі гершоновські; о. Стефан Пироцький (Stefan Pirocki), парох лобачевський; о. Максиміліян Йойко (Йойкович) [Maximian Jojko (Jojkowicz)], парох берестейський

Намісництва Берестейського крилосу в 1729 р.³¹

№ п/п	Намісництво	Кількість парафій
1.	Берестейське	52
2.	Білецьке	27
3.	Більське	27
4.	Влодавське	21
5.	Дорогичинське	23
6.	Кам'янецьке	35
7.	Кобринське	28
8.	Мельницьке	24
9.	Підляське	?
10.	Поліське	20
11.	Пружанське	20

Найвірогідніше, в 1730 р. Сокальське і Тартаківське намісництва (які раніше входили до складу Холмсько-Белзького владичтва, а близько 1665 р. тимчасово опинилися в межах сусідньої Володимирсько-Берестейської єпархії) були вилучені з «метрики» Володимирського крилосу-офіціалату й знову перейшли під юрисдикцію холмських єрархів³². З цього часу адміністративно-територіальний устрій єпархії залишався практично незмінним до поділів Речі Посполитої наприкінці XVIII ст.

На відміну від деяких інших руських владичств Київської митрополії (наприклад, Львівського, Перемишльського чи Холмського), унітним архиєреям не вдалося забезпечити конфесійної гомогенности Володимирської єпархії. У

святомихайлівський. У 1775 р. Берестейський крилос владика Адам Антоній (Млодовський) реорганізував за римо-католицькими взірцями (BNW, BOZ, sygn. 930, k. 67 v.; A. Gil. *Unickie cerkwie Brześcia...*, с. 33. Російський переклад латиномовної фундаційної грамоти від 17 липня 1775 р. про відновлення крилосу опубліковано в: С. Г. Рункевич. *Описание документов архива западнорусских униатских митрополитовъ*, т. 2: 1701-1839. Санкт-Петербургъ 1907, с. 315-320 [№ 2155]).

³¹ Укладено за: *Cathedraticu[m] primae Ratae Brestae importatum [...]* Anno 1727 // НМЛ, Ркл-113, арк. 24-24 зв.; *Regestr importowanego Cathedraticu 2dae Ratae pro A[nno] 1729 przez Jm x[iędz]a Officiala Brzeskiego; Regestr Kapłanów wszystkich Diecezji Brzeskiej sporządzony A[nno] 1729 d[ie] 26 [decem]bra* // BNW, BOZ, sygn. 930, k. 67-71.

³² A. Gil. *Cerkwie Sokala w XVII-XVIII w. Z dziejów architektury sakralnej diecezji chełmskich Kościoła wschodniego // Do piękna nadprzyrodzonego...*, т. I, с. 117-118, 121, 126.

першій половині XVII ст. тут доходило до гострих конфліктів між православними та уніятами у різних місцевостях (зокрема, в Більську 1636 р., у Володимирі навколо Василівської церкви в 1601-1603 р., у Кобрині 1647 р. за церкву Різдва Богородиці тощо). Навіть у XVIII ст., головню в Берестейському офіціалаті, продовжували досить успішно функціонувати численні православні осередки (церковні братства, монастирі, храми)³³. Незважаючи на це, Володимирська єпископія належала до найбільш стабільних і розвинених територіяльних структур Київської митрополії, а також була однією з найбагатших. Ще 1516 р. владіці Пафнутію було підтверджено привілей великого князя литовського Свидригайла «na dziesięciny y też sądy y winy, rozpusty y poiemszczyzny y swierszczyzny zdawna do cerkwi Bożey y władctwa należące». У 1548 р. один з наступних пастирів – Іван (Яцкович-Борзобогатий) – виклопотав королівську грамоту на декілька маєтностей у Луцькому повіті Волинського воєводства, «wiesznością przedane». Найбільша духовна посілість – містечко Квасів – у 1563 і 1566 рр. отримало дозвіл на три щорічні ярмарки і «targi wolne»³⁴. У другій половині XVI – першій половині XVII ст. бенефіції Володимирської єпархії складався з трьох містечок і понад 30 сіл, причому на території Берестейського крилосу (офіціалату) розташовувалося тільки декілька владичих маєтностей. Натомість у Володимирському повіті руському єпископові належали два розлогі господарські комплекси, а в Луцькому – Купичівська волость (містечко Озеряни та 8 сіл), надана Східній Церкві, за легендою, ще волинським князем Романом Мстиславичем³⁵.

Соборова практика Володимирсько-Берестейського владіцтва дозамойського періоду

Соборова практика владіцтва до початку XVIII ст. відома хіба що в загальних рисах. Джерельні вістки про зібрання єпархіяльного клиру того часу є фрагментарними і не дають змоги відтворити цілісну картину соборового руху, хоча певні його типологічні характеристики все ж простежуються. Перший після проголошення єдності Руської Церкви з Римом єпархіяльний собор Іпатій (Потій) скликав у липні 1597 р. до Берестя, де було підтверджено унійну

³³ *Архивъ ЮЗР*, ч. 1, т. 6, с. 308-311, 320-327, 338-340, 723-724, 804-806 (док. № СХХІ, СХХV-СХХVІ, СХХХІІ, ССХСІ, СССХХІІІ).

³⁴ *Regestr spraw unionis et bonorum ejus, znajdujących się w Metrykach Wielkich W[ielkiego] X[ieństwa] Lit[ewskiego]*, metropolia całej Rusi // *Архив СПбИИ*, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 9 об., 10 об.-11; ед. хр. 51, л. 11 об., 13 об.

³⁵ *Архивъ ЮЗР*, ч. 1, т. 6, с. 431 (док. № СLХІХ); В. Атаманенко. Маєткове забезпечення Православної церкви Волині в другій половині XVI – першій половині XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Свято-Троїцький собор в історії Луцька та Волині: Наук. зб. Луцьк 2005, с. 57-58; М. В. Довбищенко. Документи до історії унії...*, с. 139, 196-197, 205-206.

декларацію українсько-білоруського єпископату попереднього року³⁶. Внук Іпатія – Іван-Михайло (Потій, 1655-1666), як припускають, також «розбуджував в духовенстві й народі католицьку свідомість [...] за допомогою частих єпархіяльних синодів, візитацій та проповідей»³⁷. За наступника Потія – Венедикта (Корсака-Глинського, 1667-1678), єпархіяльний собор мав відбутися 1671 р. – почергово у Бересті та Володимирі. Його ініціював київський митрополит Гавриїл (Коленда), аби підготувати ґрунт для проведення візитації Володимирського владитва, з правлячим архиєреєм якого він мав особистий конфлікт³⁸. Наприкінці березня – на початку квітня 1711 р., через декілька тижнів після хіротонії, своє перше єпархіяльне зібрання у Володимирі провів Лев (Кишка)³⁹. Використовуючи нагоду собору, новий пастир здійснював різні адміністративні призначення, висвячував єреїв, видавав декрети духовного

³⁶ Л. Тимошенко. Унійна діяльність Іпатія Потія на Волині (до 385-річчя з дня смерті і поховання у Володимирському соборі) // *Минуле і сучасне Волині...*, с. 122-123.

³⁷ А. Г. Великий. *З літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану* / 2-е вид., т. 6. Рим–Львів 2000, с. 115-116.

³⁸ Див. витяг з пастирського послання Гавриїла (Коленди) до єпархіяльного клиру Володимирського владитва від 12 травня 1671 р.: «Propterea ut post hanc Visitationem, Synodo Episcopali designata, possimus sufficienter scire de Protopraesbyteratibus, et Ecclesiis, et animabus Archipastoratui nostro commendatis. Donec igitur Synodus dicta succedat ex potestate nostra Metropolitana omnibus Reverendis Patribus, Protopresbyteris, Presbyteris Archidioecesis nostrae Vladimiriensis et Brestensis mandamus ut sitis parati ad reddendas rationes villicationis et curae animarum, ut hoc ipsum deferatur per Nos Sedi Apostolicae. Quando autem Synodum designabimus Brestae et Vladimiriariae, tum universalibus singularibus Protopresbyteratibus Brestensibus et Vladimiriensibus denuntiare non tardabimus» // *Epistolae metropolitanarum kioviensium catholicorum: Raphaelis Korsak, Antoni Sielava, Gabrielis Kolenda (1637-1674)* / вид. А. Г. Welykyj. Romae 1956, с. 298 (док. № 76).

³⁹ Лев Лука Кишка герба Діброва, син Юрія та Христини, народився 1663 р. (за іншими даними, 1668 р.) в Ковелі на Волині, у шляхетській родині, котра володіла маєтками в Холмській землі. Вступивши до Василянського чину 1683 р., відбув новіціят у Битенському монастирі протягом 1683-1688 рр. (або у 1684-1687 рр.). У 24-річному віці став студентом Римської колегії Конгрегації поширення віри (навчався там упродовж 1687-1691 рр.; за Александром Поделлом і Михайлом Войнаром – у 1689-1693 рр.), здобувши ступінь доктора богослов'я. Деякий час був проповідником при Святотроїцькому монастирі у Вільні та Жировичах, у 1699-1709 рр. – настоятель Полоцької обителі, пізніше – Березвицької, у 1708 р. став архимандритом Супрасльської архимандрії, де відновив друкарню, а також виконував обов'язки секретаря Василянського чину. У 1703-1713 рр. обіймав уряд протоархимандрита чину, з 1711 р. – владика володимирський, 1714 р. номінований київським митрополитом, помер 19 листопада 1728 р. в Купечові, похований у Володимирському катедральному соборі.

Лев (Кишка) є одним з найблисучіших інтелектуалів Унійної Церкви. З-під його пера вийшла низка богословських і церковно-історичних праць, які стали окрасою теологічної думки русинів-католиків ранньомодерного періоду. (І. Назарко. *Київські і Галицькі митрополити...*, с. 79-87; А. Codello. Kiszka Łukasz..., с. 511; М. Wojnar. *Basilian Scholars and*

суду, полагоджував господарсько-фінансові справи та приймав скарги від мирян, духовенства і коляторів парафій. На 21 травня того ж року єпископ Лев запланував наступний собор у Бересті для намісників Берестейської, Влодавської, Кам'янецької, Кобринської, Поліської та Пружанської протопопій, на якому планував роздати духовенству св. миро. Крім того, Кишка обстежував парафії свого владцтва, скликаючи одночасно клир на єпископські соборчики. Під час таких зібрань єпископ сподівався отримати катедрастик («proventum Mensae») від священників Дорогичинського, Кам'янецького, Кобринського і Пружанського намісництв та видати їм нові антимінси і ставлені грамоти (investituris)⁴⁰. У травні або червні 1712 р. Лев (Кишка) очолив черговий єпархіальний собор, де серед іншого приймалися дисциплінарні рішення щодо неканонічного обсадження церковних бенефіцій деякими душпастирями⁴¹.

У другій половині XVIII ст. у Володимирському владцтві собори, припускаємо, відбувалися так само динамічно, однак їхню хронологію, за відсутністю відповідних джерел, вдається простежити переважно тільки для Берестейського крилосу-офіціалату (зокрема у 1774, 1776, 1777, 1781, 1798 і 1799 рр.⁴²). Засади проведення зібрань духовенства цього періоду частково розкриває пастирський лист владика Пилипа-Феліціана (Володковича) від 20 вересня 1772 р.

Publishing Houses (XVII–XVIII) // AOSBM IX (1974) 72–74 (автор переважно використовує напрацювання інших науковців). Фактологічно найвичерпнішою, але вже застарілою, з неточностями і конфесійними упередженнями, є монографія Стефана Недельського, де детально описано основні віхи біографії Кишки: С. Недільській. *Уніатській митрополитъ...* Див. також: Р. Дурбак. Митрополит Лев Кишка як церковний письменник // *Нива* (Львів 1938) 311–318; його ж. Митрополита діяльність Льва Кишки // *Нива* (1939) 164–171, 204–212, 251–256; М. Корзо. *Украинская и белорусская катехетическая традиция конца XVI–XVIII вв. Становление, эволюция и проблема заимствований*. Москва 2007, с. 436–444; Б. Скінэр. Грамадзкія каштоўнасці Ўніяцкай царквы ў XVIII ст. // *ARCHE Пачатак: Навуковы, навукова-папулярны, грамадзка-палітычны і літаратурна-мастацкі часопіс 4* (Мінск 2007) 102–104; D. Blažejovskyj. *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*. Rome 1984, с. 121; A. Deruga. *Regestra listów metropolity unickiego Leona Kiszki do ks. Karola Stanisława Radziwiłła, kanclerza w. lit., i jego żony (1705–1728)* // *Ateneum Wileński*. Wilno 1935, с. 1–11; J. Sraka. *Lattività di Leo Kyska fino alla presa di possesso della Metropolie di Kiev (1714)*. Roma 1983 [це є два розділи монографії автора, хронологічно доведені до 1698 р., коли Кишка став польським архимандритом].

⁴⁰ Excerptum ex «Actis Kiscianis»..., с. 27, 36, 45, 61, 66–67.

⁴¹ A. Deruga. *Regestra listów...*, с. 6.

⁴² Archiwum Państwowe w Lublinie, Chełmski Konsystorz Greckokatolicki (далі – APL, ChKKGK), sygn. 90, k. 1v–3 (собор 7–9 червня 1798 р. у Ганній під головуванням Порфирія (Важинського) для намісництв Берестейської єпархії «w Galizji Zachodniej»), k. 14 v–15 v. (собор у Ганній 10–11 червня 1799 р.); sygn. 179, s. 42–61 (діяння та конституції «генерального собору» 11–13 травня 1774 р. у Бискупичах), s. 72–73 (стислий опис «генеральних соборів» 1776 і 1777 рр.), s. 91–99 (діяння та конституції «генерального собору» в Бересті 18–20 жовтня 1781 р.).

«Універсал» передбачав систематичний контроль собору за станом бенедикціїв і церков, а також релігійними практиками парафіян. У зв'язку з цим, окрім загальних письмових звітів, намісники представляли також ретельно укладені парохами реєстри «осіб католицької віри». Іншим завданням єпархіяльних конгрегацій було відновлення етноконфесійної єдності Володимирсько-Берестейського владичтва, на території якого, про що вже згадувалося, функціонували численні православні осередки. Саме в цьому дискурсі треба розглядати наголос пастирського листа Володковича на тому, аби намісники подали списки храмів, які «odpadłe od jedności s[więtej]», з докладними відомостями про їхній правовий статус і матеріальний стан⁴³.

Прикладом кодифікації на єпархіяльному рівні тогочасної соборової практики та устійнення самої формули соборування (з усіма відповідними церемоніями та обрядами) є »Synodus Dioeciesana Vladimiriensis«. Він відбувся 13-15 жовтня 1715 р. в Успенському катедральному храмі Володимира⁴⁴ і відіграв важливу роль у легітимізації цього органу церковного адміністрування не тільки у Володимирському владичтві, але й в усій Київській митрополії. Річ у тім, що саме тоді розгорівся гострий конфлікт між руським духовенством і єпархією (головно з економічних мотивів), в який безпосередньо був втягнутий Лев (Кишка). Одним з наслідків цього протистояння було поставлення Римською Апостольською столицею під сумнів багатотисячної прероґативи унійного єпископату скликати собори. Тому першим актом, який проголосив Кишка на зібранні 1715 р., стала тридентська постанова про право «митрополитів, архиепископів і єпископів [...] щороку відбувати єпархіяльні собори, і на них приймати відповідні слушні декрети»⁴⁵.

⁴³ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 2, картон 9, ед. хр. 1, л. 263, 271.

⁴⁴ Володимир став важливим міським осередком вже у перше століття існування Київської Русі, чому серед іншого сприяло його вигідне розташування на водному шляху між Чорним і Балтійським морями та наявність річкового порту Устилуг. У другій половині XV ст. місто отримало магдебурзьке право, а в наступному столітті – низку інших королівських привілеїв, котрі поживали торгівлю з Гданськом та іншими європейськими містами. У першій третині XVII ст. Володимир мав близько 600 будинків, тут діяло понад 10 ремісничих цехів, тричі на рік проводились ярмарки, у XVIII ст. місто почало спеціалізуватися на продажі худоби і солоноріби. Про статус Володимира як важливого міського осередку свідчить також те, що свого часу він став першою столицею фундованої у XIV ст. Володимирської латинської дієцезії й після перенесення в 1425 р. катедри до Луцька виконував функції адміністративного центру однойменного римо-католицького деканату Луцької дієцезії. (Детальніше див.: Я. Д. Ісаєвич, А. І. Мартинюк. *Володимир-Волинський. Історико-краєзнавчий нарис*. Львів 1983, с. 5-31; М. Кучинко, Г. Охріменко, В. Петрович. *Історія міста...*, с. 77, 107, 112, 128-129; L. Królik. *Organizacja dekanalna...*, с. 7-8, 15. Найновіше дослідження про тогочасні пам'ятки Володимира: П. А. Ричков, В. Д. Луц. *Сакральне мистецтво...*).

⁴⁵ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 39 об. Перебіг та наслідки «соборового конфлікту» 1713-1715 рр. досліджуються в: *Собори Львівської єпархії...*, с. lii-lvii.

Типологічно зібрання у Володимирі належить до «помісних дволітніх соборів», або ж, за тогочасною термінологією, «часткових соборів», що почергово відбувалися в катедральних храмах крилосів-офіціалатів, здебільшого влітку або восени. У такий спосіб владики намагалися забезпечити максимальну участь парафіяльного духовенства у соборуванні й детальніше ознайомитися зі станом справ на місцях. У рамках річного соборового циклу в українсько-білоруських владичтвах того часу передбачалося проведення загальноєпархіальної «генеральної» конгрегації (собору), «помісного дволітнього» собору та єпископських соборчиків в адміністративних центрах намісництва⁴⁶. Отже, 1715 р. у Володимирсько-Берестейській єпархії, крім «помісного собору» у Володимирі, мали б відбутися також «генеральний собор» для всього владичтва та другий «помісний собор» для Берестейського крилосу-офіціалату, проте документально це не підтверджено.

У Київській митрополії главою (протосом) і єдиним законодавцем собору вважався єпископ, а духовенство мало лише дорадчий голос⁴⁷. Тільки архиєрей міг скликати собор або ж делегувати для цього протосинкела, і без його присутності це зібрання було б недійсним. Разом з протосом Левом (Кишкою) з-поміж вищого єпархіального духовенства у Володимирському «помісному дволітньому» соборі взяли участь офіціал о. Патритій (Більський) [Patritius Bielski], писар крилосу-капітули о. Олександр (Кизіковський) [Alexander Kizikowski], крилошанин-єклезіарх о. Теодор (Баховський) [Theodorus Bachowski], а також викладачі й адміністратори місцевої семінарії⁴⁸. Можливо, на соборі також були зверхники Василянського чину (зокрема о. Соколінський), яких Кишка запросив до Володимира на 14 жовтня того року для обговорення проблеми вакантності престолу Полоцької архієпархії⁴⁹. Окрім близько 10 намісників, найбільшу групу соборуючих склали парафіяльні священики (максимально – близько 200 отців, згідно із реєстром духовенства). Однак зміст 12-го правила Володимирського собору, котре накладало суспензу («запрещеніє») на порушників соборової дисципліни, засвідчує, що певна кількість парохів таки не прибула на єпархіальне зібрання⁵⁰. Щодо мирян – «Божого люду» – то їхня участь у конгрегації 1715 р. не занотована. Саме у цей період в Унійній Церкві остаточно занепадає інститут елекційних соборів, який передбачав присутність на них руської шляхти, міщан і братств, тож

⁴⁶ Концепцію «соборової тріади» («генеральний собор»; «помісний дволітній (трилітній) собор»; «єпископський соборчик») та її пастирську практику на матеріялах двох руських владичств розглянуто в працях: *Собори Львівської єпархії...*, с. lxxi-lxxviii; I. Skoczylas. *Sobory eparchii chełmskiej...*, с. 23-42.

⁴⁷ Див.: М. Димид. *Єпископ Київської Церкви (1589-1891)*. Львів 2000, с. 169.

⁴⁸ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 39-44.

⁴⁹ A. Deruga. *Regesta listów...*, с. 7.

⁵⁰ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 42.

зрозуміло, що до соборування на звичайних щорічних зібраннях єпархії мирян у XVIII ст. допускали зрідка⁵¹.

Володимирський собор тривав три дні. Сам чин соборування був поділений на чотири сесії, які проходили зазвичай з 9 год. ранку до 4 год. пополудні «для вигоди всім парохам» (остання, четверта сесія, в свою чергу, складалася з трьох підсесій). Аналіз соборових чинностей показує, що зібрання 1715 р. мало літургійну, пасторальну, адміністративну, фіскальну та судову мету. Кожен день розпочинався Літургією та молитвою до Святого Духа «Царю Небесний»). Як на початку собору, так і на його завершенні відбувалася урочиста процесія зі Святими Дарами навколо Успенського собору, зі співом гімну св. Амвросія «Тебе, Бога, хвалимо» («The Deum»). Під час урочистого відкриття сесії його учасники, «згідно з давнім звичаєм Східної Церкви», тримаючи в руках палаючі свічки, проголосили анатему еретикам, а також відспівали многоліття руській єпархії («multi anni hierarchico rutheno»). Духовенство зобов'язували брати участь у всіх соборових богослуженнях (було визначено 7 священників, які по чергово відправляли Св. Літургію у Володимирському соборі), а також висповідатися й прийняти Тайну Євхаристії (для цього обирали 5 соборових ісповідників). На 3-й сесії клир складав на руки митрополита Ісповідання віри, «прихиливши коліна і поклавши палець правої руки на Святе Боже Євангеліє». Одним з ключових моментів собору було виголошення проповідей наперед визначеними проповідниками (на його відкритті таке «казання» мав о. Іван Чернолуцький, префект Володимирської школи). На 1-й соборовій сесії також занотована промова Лева (Кишка), «звернена до римського понтифіка Климента XI та короля Августа II [...] та зростання в доктрині і звичаях Перемишльської, Володимирської та інших [унійних] єпархій». Це та інші пастирські повчання єпископа, можливо, опиралися на готові взірці, запозичені з рукописних Кормчих книг різних списків і редакцій. Завершувалося зібрання многоліттям духовній і світській владі (римському архиєреєві та правлячому в державі монархові) й пастирським благословенням його учасників⁵².

Володимирський собор багато уваги приділяв вирішенню практичних адміністративних справ, пов'язаних з налагодженням дієвого пастирського контролю за життям парафіяльного клиру та мирян. Так, на 2-й сесії обрано екзаменаторів для намісництва (їхній перелік – по три для кожного намісництва – додано до актів собору). Після складення відповідної присяги вони повинні були на місцях періодично приймати іспити у священників, наглядати за їхньою діяльністю та готувати кандидатів до єрейських свячень. Окремим декретом Лев (Кишка) номінував апостольським нотарієм в єпархії о. Олександра Кизіковського. На соборі залагоджувалися й інші питання пастирсько-адміністративного характеру. Зокрема, під час 3-ї сесії три спеціально обрані

⁵¹ *Собори Львівської єпархії...*, с. хсв.

⁵² Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 39-39 об., 48.

для цього урядники за дорученням владики здійснювали ревізію у священників метрик, Службеників, фундаційних документів, інсталяційних (ставлених) грамот, а також роздавали їм св. миро «в пообідні години» й оглядали мирниці, в яких воно зберігалось⁵³. Щодо фіскальних прерогатив собору, то вони не акцептувалися церковним правом, хоч насправді вважалися одним з його головних завдань. Зокрема, під час собору було проведено успішну збірку на новофундовану семінарію. Однак чи духовенство сплачувало тоді до єпископської скарбниці пастирський податок «катедрастик» – невідомо, адже Римська курія напередодні Замоїського собору мала поважні застереження щодо канонічності цієї фактично звичаєвої практики⁵⁴. Недостатньо відображеними у джерелах є також судові функції конгрегації 1715 р., хоча вибір на 1-й сесії трьох соборових судів і згадки про «судові засідання» на одній з наступних сесій дають підстави стверджувати, що Лев (Кишка) досить активно використовував цей форум для зміцнення у своєму владичстві канонічної дисципліни, насамперед серед священничого клиру.

Артикульованим підсумком Володимирського собору було публічне проголошення відповідних настанов і пастирських декретів й укладення соборових «діянь». Після ретельного редагування вони лягли в основу правил новоствореної єпархіяльної семінарії, а також конституцій собору, написаних польською мовою «для зрозуміння всіма» (їхні копії отримали всі намісники – учасники зібрання). З тих декретів, які зачитувалися на соборі, лише текст про «таблицю свят, яких треба святкувати» не увійшов до його актів⁵⁵.

Релігійна й культурна програма «помісного собору» 1715 року

«*Postanowienia soboru Włodzimierskiego*» заторкують досить широкий спектр проблем внутрішнього життя Володимирської єпархії, а також відображають інституційний вимір її релігійної програми. 20 правил собору переважно обговорюють питання, пов'язані з пастирською діяльністю духовенства і практикуванням публічного релігійного культу, а саме:

- кодифікація та уніфікація літургійних обрядів (правила 1, 15, 18);
- контроль за sacramentalними практиками та належним пошануванням «святих речей» (правила 8, 14, 16, 17, 19);
- програма християнізації унійної спільноти (правила 9, 13, 17, 19);
- модернізація органів церковного управління та адміністративного контролю в єпархії (правила 3, 4, 7, 9, 12);

⁵³ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 39 об.

⁵⁴ Див. аргументи митрополита Лева (Кишки), який описує в своїх донесеннях до Риму практику сплати катедрастика під час єпархіяльних соборів у: *Epistolae metropolitanarum kioviensium catholicorum: Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckij, Floriani Hrebnyckij 1714-1762* / вид. А. G. Welуkyj (далі – *Epistolae Kiška, Szeptyckij, Hrebnyckij*). Romae 1959, с. 44-45 (док. № 35-36).

⁵⁵ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 40-40 об.

- утвердження культу блаженного Йосафата (Кунцевича) та політична легітимація *Slavia Unita* (правила 10, 11);
- соціальне дисциплінування та «цивілізування» парафіяльного клиру (правила 3, 5, 20);
- реформа богословської освіти [відкриття єпархіяльної семінарії] (правила 2, 4).

У семи випадках Володимирський собор, ухвалюючи свої конституції, безпосередньо покликається на папські булли, конституції Римської Апостольської столиці та декрети Триденту (фрагмент одного з них наведено у перекладі польською мовою). Латинське канонічне право в даному разі давало змогу руській єрархії легітимізувати перед Папським престолом інститут єпархіяльних конгрегацій у Київській митрополії, підтвердити номінації на різні церковні уряди, створити правові підстави для фундації семінарії та її матеріального забезпечення, врегулювати судові й матримоніальні повноваження намісників, а також встановити дівішій контроль за релігійним життям мирян⁵⁶.

Кодифікація та уніфікація літургійних обрядів. Літургійні приписи Володимирського собору підкреслюють передовсім необхідність досягнення однозгідності у богослужбових відправах «за новим Служебником». Вони суголосні із тогочасним занепокоєнням духовної еліти відсутністю устійненого в усіх унійних владцтвах канону Св. Літургії (висловленого, зокрема, василіянськими капітулами 1703 і 1709 рр.). Цілоком логічним було б припустити, що собор 1715 р. мав на увазі Служебник Кипріяна (Жоховського) 1692 р. – першу друковану книгу цього типу в руських землях. Служебник впровадив деякі літургійні «новини» (зокрема приватні богослужби, відправляння повної Літургії під час П'ятидесятниці, обхід з Найсвятішими Тайнами у Велику П'ятницю і на Великдень, применшення ролі дякона в церкві, ігнорування імен руських святих), а також кодифікував уже існуючі в Київській митрополії практики (*filioque*, поминання папи римського, усунення теплоти і губки та відмова від напоювання Агнців для Літургії Напередосвячених Дарів)⁵⁷. Однак з'ясувалося, що 1-ше правило собору мовить радше про докладніше не відомий передрук Служебника Жоховського, здійснений з ініціативи Лева (Кишки) близько 1713 р., коли той також почав виконувати обов'язки адміністратора унійної митрополії та Перемишльського владцтва. Як доносив апостольський нунцій Еронім Ірімальді, Кишка «мав змогу запровадити у вжиток в цій єпархії виправлений Служебник і Часослов, котрі було видруковано в його Володимирській єпархії». Парафіяльний клир тоді скаржився Римові на руських владик, які на єпархіяльних соборах «хочуть зобов'язати духовенство купувати наново видрукований Служебник за високою ціною під приводом того, що в ньому виправлено багато помилок, котрі стосуються відправи Служби Божої,

⁵⁶ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 39 об., 40 об., 41 об.-42 об.

тим часом як насправді цей новий Службник нічим не відрізняється від інших і є звичайнісіньким передруком»⁵⁸.

Оскільки не всі священники Володимирської єпархії були обізнані з приписами щодо відправлення Літургії, Утрени та Вечірні «за Службником [Жоховського]», собор наказав усім парохам відбути двотижневу «практику і навчання» при Успенській кафедрі «під наглядом еклезіарха». Щоб уже від початків привичаїти молодих єреїв до нових літургійних правил, було вирішено організувати у Володимирі для них своєрідний «новіціят», в якому протягом трьох тижнів вони мали проходити богослужбову формацію. Задля збереження спільнотного характеру Св. Літургії, собор заборонив їй правити «по дворах під карою клятви». Що стосується латинських нововведень, пізніше апробованих Замоїським собором, то «*Synodus Dioeciesana Vladimiriensis*» дозволив відновлювати Агнець, просочений освяченим вином (який упродовж року зберігався в церкві і яким причащали хворих), кожних два тижні⁵⁹.

Стурбованість Володимирського собору занепадом східнохристиянської літургійної спадщини та, ширше, давніх релігійних традицій Київської митрополії⁶⁰ («руської старовини») несподівано виявляється суголосною аналогічним настроєм у середовищі Василянського чину, на який дослідники традиційно покладають головну відповідальність за «латинізацію» Українсько-Білоруської Церкви. Для прикладу, в квітні 1711 р., під час подання Віленського Святотроїцького монастиря новому настоятелю о. Василю (Процевичу), візитатор, борунський ігумен о. Іван (Олешевський) залишив василянській братії новий устав – «*Porządek opisany Monasterya Wilenskiego Cerkwi Przenas. Troycy*». Серед інших правил, що регламентують внутрішнє життя обителі, Олешевський, вживаючи до авторитету Св. Отців, особливо акцентує на дотриманні всіх церемоній Східної Церкви та відновленні тих обрядів, котрі з незрозумілих їйому причин монахи вже тривалий час занедбували або й свідомо ігнорували⁶¹.

⁵⁷ М. Ваврик. До історії Службника в Українській Католицькій Церкві в 2-ій половині 17-го століття // *AOSBM X* (1979) 102-112; його ж. Службник Митрополита К. Жоховського 1692 р.: Генеза і аналіз // там само *IX* (1975) 319-323; П. Галадза. Літургійне питання і розвиток богослужень напередодні Берестейської унії аж до кінця XVII ст. // *Берестейська унія та внутрішнє життя...*, с. 19-20.

⁵⁸ Л. Д. Гуцуляк. *Божественна Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом (період 1596-1839 рр.)*. Львів 2004, с. 95-103.

⁵⁹ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 41, 42-42 зв.

⁶⁰ Згадаймо хоча б уже хрестоматійні закиди тогочасного аудитора Київської митрополії Петра Камінського вищому унійному духовенству в латинізації Руської Церкви, викладені у його донесенні до Риму в 1680-х рр.; див. публікацію документа: В. Щурат. *В обороні Потієвої Унії. Письмо о. Петра Камінського Ч. С. В. В., аудитора гр.-кат. митрополії 1685 р.* Львів 1929.

⁶¹ Цей пасаж василянина Олешевського вартий того, аби його зачитувати повністю: «*Aby ceremonie święte nam od OO. Świętych podane, w ni w czym nie były mutowane, z czego*

Візитаторові йшлося насамперед про обряд Великого Входу під час Служби Божої (урочистої процесії переносу Святих Дарів від проскомідійника до престолу), який був важливою складовою співаної Літургії. Річ у тім, що василіяни, а також світські священики під впливом латинників почали практикувати приватні читані служби, котрі є не сумісними з візантійською євхаристійною Літургією, і для них похід зі Святими Дарами став «зайвим». Іван Олешевський та інші достойники Руської Церкви наполягали на безумовному дотриманні цього обряду саме тому, що в східнохристиянській традиції він «розвинувся у гармонійну взаємодію між священнослужителями [...] та вірними [...]», а «момент перенесення хліба й вина перетворився на важливий вияв спільного аспекту євхаристійної відправи»⁶².

Сакраментальні практики. З-поміж релігійних обрядів, які в обставинах Київської митрополії були соціально та культурно заангажованими, собор, природно, головну увагу звернув на Великодню сповідь та матримоніальні практики. Останні часто мали неканонічний характер і трактувалися вірними радше як фольклорне дійство, тісно переплетене з реліктами поганства, аніж як сакраментальна чинність⁶³. На зібранні духовенства 1715 р. відверто визнавалося, що «в тутешніх краях почастишали покvapливі шлюби блукаючим людям». Їхню масову появу, вочевидь, необхідно пов'язувати з тогочасними суспільно-політичними процесами у Речі Посполитій, а також подіями Північної війни, в яку була втягнута держава. Собор суворо заборонив священикам уділяти Тайну Вінчання таким «незнайомим особам» без дозволу єпископа – під

by Syzma gorsząc się dalszą przez to nienawiść ku nam brać mogła, za czym oproszczone z Ewangelią na Służbie Bożej wychody, a odrzucone “ohłaszenynie”, które się za Cathechumenow po całym świecie przy ofiarach Boskich odprawowac się zwykły; także podczas “Cherowika” wyszły ze zwyczaju, y żertownika na wielki prestoł perenosy, “So mirom izydim”, nie wychodzenie na cerkiew, y cokolwiek ceremonie dawne święte do powinosci nas obliguią, to wszystko WW. OO. odprawowac powinni, żadney rzeczy nie opuszczaiąc, ani na żaden żay zwyczaj dotąd obserwowany nie zapatruiąc się, pod niebłogosławienstwem Imieniem I. X. Prowincyała, miec chćą y przykazuię, y w tym wszystkim aby I. X. Starszy miał zawsze przezorne oko sumienie onego oboviaziuię, ponieważ jeden z Episkopow naszych pobożnego y świętobliwego żywota, te słowa nam w Congregacyey Zakonney zostawił: “Iż doznałem, prawi y doswiadczyłem tego nieraz jako Bog znacznie nas karał y karze za opuszczenie naszych starożytnych ceremoniy”. Dla tego nie maią bydz w cerkwi naszej podczas Służby Bożej ukłękania na kolana, opuszczenie gwiazdek, porzuciwszy Antymins na Portatelu Rzymским odprawowanie, bo na to żadney, ni od kogo licentey nie mamy, ale wszystkich tych zwyczaiow swawola nasza namnożyła y Rzymskie ceremonie w Cerkiew wprowadziła, dla których wiele swoich ceremoniy zapomniewszy, y co raz one gubiąc, na to przywodziemy młodszą Bracią, że nie maiąc Instructey dobrej o Nabożenstwie Ruskim, w wielkie błędy popadaia, y przydzie do tego, że y do ostatka onych zapomnie muszą, z czego wszystkiego, nie kto inszy, tylko my Panu Bogu rachunek czasu swego dac powinni będziemy» (Excerptum ex «Actis Kiscianis»..., c. 35-36).

⁶² Л. Д. Гуцуляк. *Божественна Літургія...*, с. 287-289.

⁶³ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 42-42 об.

карою клятви й усунення від бенефіцію. Кожний парох також не мав права допускати до одруження вірних з «чужих парафій». Для нівеляції цих та інших матримоніальних зловживань Володимирський собор постановив вінчати парафіян тільки після проголошення у місцевому храмі протягом трьох тижнів передшлюбних оповідей⁶⁴.

Для дисциплінування уніятів важливе значення мала популяризація покутних практик, зокрема регулярної Тайни Покаяння та обов'язкової участі у Пасхальній сповіді. Декілька конституцій собору 1715 р. передбачали систематичний контроль парохів за тим, аби всі парафіяни сповідалися у часі Великоднього посту. Священники також повинні були заохочувати «простий люд» своїми духовними настановами («exhortamī») до більш частішого складання рахунку сумління та прийняття Євхаристії. Щоб упорядкувати покутні практики та запобігти можливим непорозумінням і згіршенням, соборові отці заборонили душпастирям розрішати мирян від тяжких гріхів (*casus reservati*) без особливого письмового дозволу. Одне з правил скрупульозно перелічує 20 тяжких гріхів, відпущення яких зарезервоване за єпископом⁶⁵.

Із сакраментальними практиками пов'язана турбота Володимирського собору про належне пошанування «святих речей». Він наголошує на відповідному зберіганні св. мира, котре наказувалося тримати в олов'яних (цинових) мирницях. Священника, який з'явився б на майбутній конгрегації зі скляною мирницею, треба було суворо карати, адже це збільшувало ризик нещасних випадків, профанації «сакраменталій» і навіть уневажнення Св. Тайн. Подібні приписи знаходимо і в інших унійних владичтвах, зокрема Львівському та Холмському, де детально регламентувалася процедура отримання духовенством св. мира і додатково застерігалася, аби парахи змінювали його щороку,

⁶⁴ Ця практика опитувань вірних перед уділенням Тайни Вінчання була відома у сусідньому Холмському владичтві вже зі середини 1680-х рр. На початку XVII ст. тут ще траплялися випадки вінчання духовенством своїх парафіян уночі, «по кутах» і, до того ж, у нетверезому стані, натомість Володимирський собор 1715 р. про такі драстичні факти вже не згадує. (Див. публікацію актів єпископського соборчика в Грубешові 1619 р. та відповідної конституції Холмського собору 1684 р. в: I. Skoczylas. *Sobory eparchii chełmskiej...*, с. 70, 132).

⁶⁵ Це «єресь або схизма; побиття і скривавлення клирика; звертання до світських судів [у церковних справах] або притягнення до них духовних осіб; захоплення церковних та парафіяльних ґрунтів і прибутків; ув'язнення чи затримання духовних і позивання їх до світських осіб; розршення від екскмуніки; відправлення богослужень в екскмуніці; підпал міст, містечок і сіл; уділення шлюбів ваґусам (волоцюгам) без пастирського благословення; купівля духовних бенефіцій; накладання громадами податків на духовенство; вигнання духовної особи з парафії; святокупство; добровільне (свідоме) вбивство; неправдиве свідчення з великою кривдою для ближнього; порушення прерогатив Церкви («церковної свободи»); побиття батька або матері; чародійство; позбавлення вагітності («плоду») через встид; укладення шлюбу [з особами], які перебувають у [кривній] спорідненості» (Архив СПбІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 42 об.).

у фіксований термін⁶⁶. Інша соборова конституція ставить в обов'язок намісникам вимагати від священників зберігати Пресвяту Євхаристію обов'язково в кивотах («siboriach»), а Св. Тайни – у дарохранительницях (артофорах, «pusz-kach»). Через неодноразові звинувачення русинів у тому, що вони тримають Святий Хліб у воскових посудинах, коробках, загорнутим у папір тощо, Кишка навіть наполягав на тому, аби Святі Дари перебували не в дарохранительниці, а на головному престолі. Загалом цей припис собору може свідчити про те, що й на початку XVIII ст. у багатьох храмах спосіб зберігання Євхаристії був невідповідним, і до неї вірні не виявляли належної поваги, особливо поза Літургією⁶⁷.

Культ блаженного Йосафата та політична легітимізація Slavia Unita. На соборі окремо обговорювалася справа почитання Йосафата (Кунцевича), проголошеного блаженным папою Урбаном VIII у 1643 р. Культ мученика вирішили пристосувати до місцевих унійних традицій, тим більше, що дитинство і молодість Кунцевича тісно пов'язані з Володимиром (де він, як припускають, народився у міщанській родині)⁶⁸. З цією метою собор наказав «урочистість св. Йосафата святкувати в першу неділю після 27 вересня за новим календарем», а також продовжувати побожну практику відзначати її в інші дні, «як це є за звичаєм у Володимирській єпархії»⁶⁹. Натомість бреше Урбана VIII встановлювало день святкування на 12 листопада (за юліанським календарем, 2 листопада, в день мученицької смерті Йосафата). Отже, зібрання 1715 р. фактично узаконило вереснєве почитання Кунцевича, яке поширилося у Київській мит-

⁶⁶ Архив СПБИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 42; *Собори Львівської єпархії...*, с. 18, 27, 31-33, 39-41, 140, 184-186, 222-223, 254, 268-269, 288, 300-301, 320, 322-323, 356, 359, 366, 368, 382-384; I. Skoczylas. *Sobory eparchii chełmskiej...*, с. 71.

⁶⁷ Л. Д. Гуцуляк. *Божественна Літургія...*, с. 168-170.

⁶⁸ Більш докладно про Йосафата (Кунцевича) можна знайти в матеріялах його беатифікації й канонізації, виданих у Римі оо. василіянами: S. Josphat Hieromartyr. *Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis* / вид. А. G. Welykuj, т. 1. Roma 1959; а також у спеціальному випускові збірника, присвяченому 100-літньому ювілею канонізації Кунцевича: AOSBM. *Miscellanea in honorem S. Josphat VI (XII)*, вип. 1-4. Romae 1967. Див. також вдумливий аналіз джерел духовости св. Йосафата у статті: S. Senyk. The Sources of the Spirituality of St. Josphat Kuncsevyc // *Orientalia Christiana Periodica* 51 (Romae 1985) 425-436. Вартий уваги й доробок сучасної білоруської історіографії у вивченні пастирської діяльності та духовної спадщини Кунцевича: *Еністалияция Сьвятога Язафата: Збор дакумэнтаў / упор. й опр. М. Баўтовіча. Полацак 2006; С. Марозава. Іасафат Кунцэвіч у беларускай гістарыяграфіі // Sztuka sakralna i duchowość pogranicza polsko-ukraińskiego na Lubelszczyźnie. (Materiały z Międzynarodowej Konferencji «Sztuka Sakralna Pogranicza». Lublin 13-15.10.2005 r.). Lublin 2005, с. 75-86; В. Пануцэвіч. Сьвяты Язафат, архіепіскап полацкі. Полацак 2000; А. Ю. Хадька. Сьвяты Язафат Кунцэвіч: складванне культу і канонаграфіі ў Беларусі // *Наша вера* 2 (Мінск 2006) 26-29 (інший варіант статті під цією ж назвою ввійшов до збірника: *Беларусь–Україна: гістарычны вопыт узаемаадносін. Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі 18-19 сакавіка 2003 г.* Мінск 2004, с. 106-110).*

⁶⁹ Архив СПБИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 42.

рополії в останній чверті XVII ст., коли Римська Конгрегація обрядів (1679 р.), реагуючи на прохання Кипріяна (Жоховського), дозволила перенести празник блаженного мученика з 12 листопада на 26(16) вересня. Це було зроблено з практичних міркувань, аби дати змогу прочанам здійснювати численні паломництва до гробу Йосафата в Полоцькій архикатедрі. Дещо пізніше Жоховський включив свято як обов'язкове літургійне до виданого ним Службника, таким чином канонічно поширивши його на всю Руську Церкву. Оскільки ж це свято дуже часто припадало на будній день, Новгорододоцька василіянська капітула 1703 р. дала згоду відзначати празник блаженного Йосафата в найближчу неділю після 26 вересня⁷⁰.

Рішення Володимирського собору про обов'язкове почитання Кунцевича логічно вписується в тогочасні спроби руської єпархії розбудувати нові форми унійної побожності, для якої образ блаженного Йосафата був ключовим елементом. Така зосередженість на культі полоцького архієпископа не повинна дивувати, адже, згідно з останніми дослідженнями⁷¹, його мученицька смерть суттєво не вплинула на територіяльне поширення унії навіть у «рідному» владичтві. З іншого боку, зовнішні форми почитання Кунцевича (культ ікон, мощів тощо), котрі розвивалися впродовж другої чверти XVII ст., у т. ч. серед руського простолюду і римо-католиків⁷², пізніше були затінені кривавими подіями воєн від часів Хмельниччини до початку XVIII ст. Бурхливе розповсюдження у латинському та східному християнстві марійної побожності також позначилося на локалізації культу Йосафата (Кунцевича) Полоцьком та окремими василіянськими осередками. Приклад Перемишльського владичтва, яке приєдналося до унії досить пізно, показує, що через майже сто років після смерті Кунцевича його культ так і не став символічним кодом русько-католицької самосвідомості. Як довів у своїй статті Борис І. Балик, попри рішення єпархіяльного собору в Перемишлі 27 квітня 1693 р. «свято блаженного Йосафата належно святкувати [...] під обтяженням сумління і під важкими цензурами», спроби його поширення на парафіяльному рівні в кінці XVII – на початку

⁷⁰ Б. І. Балик. З історії культу св. Йосафата в Перемиській єпархії (XVII/XVIII ст.) // *AOSBM CCL anno a Martyrio S. Iosaphat vertente VIII* (1973), вип. 1-4, с. 44-45, 48.

⁷¹ A. Gil. Kult Jozafata Kunczewicza i jego pierwsze przedstawienia ikonowe w Rzeczypospolitej (do połowy XVII wieku). Zarys problematyki // *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Zbiór studiów*. Lublin 2005, с. 65-72; T. Kempa. Czy męczeńska śmierć arcybiskupa Jozafata Kunczewicza przyczyniła się do rozwoju unii brzeskiej na obszarze archidiecezji połockiej? // *Kościół wschodnie...*, с. 93-105; його ж. Recepcja unii brzeskiej na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego i ziem ruskich Korony do połowy XVII wieku // *Rocznik IESW* 3 (2005) 170; його ж. Unia i prawosławie w Witebsku w czasie rządów biskupich Jozafata Kunczewicza i po jego męczeńskiej śmierci (do połowy XVII wieku) // *Między Zachodem a Wschodem...*, с. 135-154.

⁷² Для прикладу, було зафіксовано чудесні зцілення від хвороби селянина з с. Колодязі Луцького повіту в 1637 р. саме після молитви до Кунцевича (М. В. Довбищенко. *Документи до історії унії...*, с. 236).

XVIII ст. фактично виявилися невдалими. Так, у Дрогобичі навіть священник передміської церкви о. Григорій Стрільбицький, не кажучи вже про місцевих русинів, з великою неохотою поставився до рішення Перемишльської консисторії близько 1695 р. замінити титул місцевої Преображенської церкви на посвяту Йосафатові (Кунцевичу), з урочистим внесом у храм намальованого образу блаженного⁷³.

Із конструюванням нової унійної тотожності корелює наголос Володимирського собору на потребі політичної легітимзації Берестейської унії в Речі Посполитій, занепад якої загрожував самому існуванню Руської Католицької Церкви, та пошуку ширших горизонтів київського християнства. Дуже промовисто одна із соборових конституцій закликає духовенство відбувати богослуження «за нашу нещасну Вітчизну, за настання бажаного миру, за згоду християнських володарів, а насамперед за зміцнення святої віри». До таких молитовних практик священники повинні були заохочувати й мирян, спільно з ними що суботи відмовляючи акафіст до Пресвятої Богородиці, а в неділю – молебень з евхаристійною процесією навколо церкви⁷⁴.

Програма християнізації передбачала передовсім засвоєння уніятами катехизмових правд віри⁷⁵, зокрема тих, які стосувалися їхнього sacramентального життя. Перед уділенням кожної Св. Тайни парохі мали повчати мирян («dawać exortu»), що «sacramenti дають Божу ласку та чинять інші благодійства». Наука катехизму будувалася таким чином, аби вірні глибше пізнавали сутність християнського вчення і ходили «до Божих святинь не тільки зі звичаю, але й зі своєї набожності»⁷⁶. Собор, певною мірою вже вслід за душпастирською

⁷³ У підсумку о. Стрільбицького (який, до речі, славився своїм ексцентричним характером) 1702 р. було усунуто з парафії та оскаржено духовним судом за те, що він з економічних, а почасти і релігійних мотивів («усною хулою [...] гідності і величі угодника блаженного Йосафата заперечувати смів»), нехтував культом Кунцевича, який, за образним висловлюванням пароха, «з'їдав його хліб». Суд установив, що о. Стрільбицький не надавав належної уваги відпустам і празникам на честь бл. Йосафата, не вмів відправляти служби до блаженного, не знав, згідно з церковним уставом, храмового тропаря, не заохочував до почитання половецького архієпископа своїх парафіян. Водночас самі парафіяни, покликаючись на «старовину», на початку XVIII ст. прохали Перемишльський духовний суд відмінити празник бл. Йосафата і повернути їхній святині давній титул Преображення Господнього. Кульмінацією цього протистояння була ліквідація парафіяльного статусу церкви бл. Йосафата і приєднання її як філіяльної до храму Св. Юрія Побідоносця в Дрогобичі (Б. І. Балік. З історії культу св. Йосафата..., с. 47-61).

⁷⁴ Архів СПБІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 42. Такі самі заклики звучать і в постановках соборів Холмської єпархії середини 1680-х рр. (див: І. Skoczylas. *Sobory eparchii chełmskiej...*, с. 84, 160).

⁷⁵ Ця проблема ґрунтовно опрацьована у монографії: М. Корзо. *Українская и белоруская катехетическая традиция...*

⁷⁶ Архів СПБІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 42.

практикою Київської православної митрополії другої половини XVII ст.⁷⁷, підкреслив необхідність ретельнішого контролю за сакраментальним життям вірних. Для цього в усіх парафіях мали провадитися метрики хрещених і вінчаних, «належно оправлені і писані не на карточках (як здогадуємося, було тоді поширено. – І. С.)». Метричні книги священники привозили зі собою на собор для перегляду, і ті з них, котрі виявилися «непорядними», парох переписував та представляв своєму намісникові на найближчому соборчиківі⁷⁸.

Модернізація органів церковного управління й адміністративного контролю. Постанови собору 1715 р. увиразнюють тенденцію в тодішній Київській митрополії до зменшення прерогатив намісників (деканів). Вони позбавлялися більшості повноважень у кримінальних і матримоніальних справах, які переходили до духовного суду та єпархіяльної консисторії. Так само намісники відтепер не мали права візитувати парафії без письмового дозволу свого пастиря. Певною альтернативою намісницькому урядові було запровадження інституту духовних інстигаторів і екзаменаторів. Зокрема, на заприсяжених екзаменаторів покладалася обов'язок нагляду за «проступками пресвітерів», особливо тими, які стосувалися літургійного життя Церкви. Кожне намісництво Володимирської єпархії, згідно з рішеннями собору, зобов'язувалося обрати собі інстигатора, якому дозволено «карати [отців] за менші провини, а за більші відправляти до єпископського уряду». Аналогічно підвищувався статус намісницьких (протопресвітерських) соборчиків (деканських конгрегацій), які скликалися чотири рази у рік, з додатковими повноваженнями обирати сповідників для священників, контролювати душпастирство й адміністративні практики парохів, збирати податки (передовсім катедратик), перевіряти ставлені грамоти тощо⁷⁹.

Соціальне дисциплінування та «процес цивілізування» парафіяльного клиру. Турботою про підвищення соціального статусу духовенства перейняті конституції собору з вимогою до отців не мати довгого волосся та не носити «одягу лазурового кольору». У цих та інших, не артикульованих у Володимирі настановах простежується бажання впровадити унійний клир у світ тогочасної сарматської культури Речі Посполитої, зробити його «впізнаваним» у суспільстві, яке мало виразно станову структуру⁸⁰. У дискурсі парадигми соціального

⁷⁷ Детальніше про це: І. Скоричас. «Заповіді» Київського собору 1691 року про метричний облік православних в Україні // *Знак. Вісник Українського геральдичного товариства* 28 (Львів 2002) 2-4; його ж. Запровадження метричних книг у Київській православної митрополії в другій половині XVII століття // *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства* 1 (Біла Церква 2001) 77-87; його ж. Метрична реформа у Львівській єпархії 1680 року // *Знак* 25 (2001) 2-3.

⁷⁸ Архів СПБІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 41 об.-42.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само, л. 42 об. Не менш колоритними були постанови соборів Львівської та Холмської єпархій другої половини XVII–XVIII ст., а також відповідні уступи із «Повчання для

дисциплінування⁸¹ варто розглядати приписи щодо «незнайомих парохів з чужих єпархій без свідоцтва і грамоти свячення», яких заборонялося допускати до відправлення богослужень⁸².

Частина постанов собору спрямована на встановлення дієвого, систематичного й усеохопного нагляду за діяльністю парафіяльного духовенства. Зокрема, прискіпливим об'єктом уваги були душпастирські обов'язки священників. Методи адміністративного контролю мали допомогти єрархії упевнитися в тому, що «парохи проповідують людям слово Боже, пояснюють таїнства й обряди Служби Божої і Святих Тайн, чи навчають дітей молитов, Ісповідання віри та послуху батькам, чи глумачать Євангеліє, забороняють працювати у неділю і свята [...], відправляють у неділю і свята Літургію, Утреню і Вечірню, чи уділяють вчасно Св. Тайни». Не менш прискіпливими були соборові отці і щодо особистих якостей священників, бажаючи знати, чи вони «дотримуються постів [...], чи самі є побожні й провадять зразкове життя, мають милосердя над убогими і викорінюють у вірних злі звичаї»⁸³.

Підвищенню богословського рівня тодішнього клиру мало посприяти впровадження давньої архаїчної практики підготовки кандидатів на священство («akolitów»), яка здебільшого обмежувалася кількатижневою практикою («курсами») при кафедрі⁸⁴. Для запобігання випадкам потрапляння на парафіяльні

священників» владики Йосифа (Шумлянського) 1687 р., які забороняли парохам їздити на одному возі зі своїми дружинами, носити хустки на шії, розмахувати руками під час ходьби, відвідувати хрестини своїх парафіян тощо. (Див.: *Собори Львівської єпархії...*, с. 141, 231, 234, 242, 244, 256, 283, 313-314, 327, 341-342; I. Skoczylas. *Sobory eparchii chełmskiej...*, с. 74, 163).

⁸¹ Теоретичні та практичні аспекти концепції церковного дисциплінування християнської спільноти висвітлено у: *Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa. (Mit einer Auswahlbibliographie)* / ред. von H. Schilling. Beiheft 16, 1994; W. Schulze. Gerhard Oestreichs Begriff «Sozialdisziplinierung in der frühen Neuzeit» // *Zeitschrift für Historische Forschung* 3 (1987) 265-302; H. Schilling. Disziplinierung oder «Selbstregulierung der Untertanen»? Ein Plädoyer für die Doppelperspektive von Makro- und Mikrohistorie bei der Erforschung der frühmodernen Kirchenzucht // *Historische Zeitschrift* 264(3) (1997) 675-691; H. R. Schmidt. Sozialdisziplinierung? Ein Plädoyer für das Ende des Etatismus in der Konfessionalisierung // *Historische Zeitschrift* 265(3) (1997) 639-682. На матеріалах Львівського православного владичтва парадигму соціального дисциплінування застосував: P. Wawrzyniuk. Social Disciplining and Social Control in the Lviv Diocese during the Episcopate of Iosyf Shumlans'kyi in the European context // *Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура. Збірник наукових праць на пошану пам'яті проф. Валерії Михайлівни Нічкіч* / ред.-упор. Л. Довга, Н. Яковенко. Київ 2005, с. 227-266.

⁸² Архів СПБІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 41 об.

⁸³ Там само.

⁸⁴ Для дещо ранішого періоду цю проблему вивчала: С. Сенік. Берестейська унія і світське духовенство: наслідки унії у перших десятиліттях // *Берестейська унія та внутрішнє життя...*, с. 55-77 (разом з дискусією).

уряди невідповідних осіб, собор постановив організувати вишкіл «клириків» у намісництвах. Спеціально вибрані для цього священики, разом із намісниками, повинні були щоквартально збиратися «у визначеному місці» (зазвичай на соборчику) і ретельно екзаменувати кандидатів до духовного сану в присутності парохів, які їх рекомендували. Якщо ж з'ясувалося, що клирик є гідним свячень, то його відправляли до катедри для уділення рукоположення, або ж, у разі «невідповідности», – для продовження традиційного «навчання». Необхідними умовами доступу до свячень була цілковита легітимність кандидата, а саме наявність метричного витягу про його «вік і народження», а також свідоцтва «про науку таких осіб»⁸⁵.

«Правила» Володимирської єпархіяльної семінарії⁸⁶

Найважливішим рішенням жовтневого собору 1715 р. було заснування єпархіяльної семінарії⁸⁷. Його треба аналізувати в ширшому контексті тогочасного стану богословської освіти в Унійній Церкві⁸⁸ та планів частини руського єпископату відкрити власні семінарії, адже впродовж XVII ст. більшість освітніх ініціатив уніятів зазнали невдачі⁸⁹.

10-та конституція собору, покликаючись на латинське право, виразно говорить про фундацію семінарії «при катедрі і школах Володимирських під управою оо. василіян»⁹⁰. Як свідчать матеріали «Інформаційного процесу» київського

⁸⁵ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 41-41 об.

⁸⁶ Культурні й еклезіяльні обставини заснування та діяльності Володимирської єпархіяльної семінарії, а також тісно пов'язаного з нею василіянського колегіуму будуть ширше обговорені в окремій статті автора, де серед іншого висвітлюватиметься й зміст навчальної програми цих важливих освітніх осередків Унійної Церкви.

⁸⁷ У сучасній літературі датою фундації Володимирської семінарії помилково вважають 1720 чи 1728 рр. або ж, у кращому разі, приблизно датують її заснування часом «перед Замойським собором». (Див., зокрема: Н. Яковенко. *Нарис історії...*, с. 495; L. Bieńkowski. *Organizacja Kościoła wschodniego...*, с. 977, 1023; J. Kania. *Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759-1833*. Lublin 1993, с. 60).

⁸⁸ Огляд стану освіти в з'єднаній з Римом Київській митрополії ранньомодерного періоду також запропонував: W. Walczak. *O wykształceniu duchowieństwa unickiego w Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku // Nad społeczeństwem staropolskim*, т. 1: *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI-XVIII stuleciu* / під ред. К. Łopateckiego і W. Walczaka. Białystok 2007, с. 483-491.

⁸⁹ Ці заходи обговорюються у: Р. Головацький. *Митрополіча семінарія Рутського // AOSBM IX (1960)*, вип. 3-4, с. 387-391; *Греко-католицька духовна семінарія у Львові. Матеріали і розвідки* / зібрав Йосиф Сліпий, ч. 1. Львів 1935, с. 29; L. Bieńkowski. *Organizacja Kościoła wschodniego...*, с. 974; M. Piđtypczak-Majerowicz. *Bazylianie w Koronie i na Litwie...*, с. 30; M. Szegda. *Działalność prawno-organizacyjna metropolity Józefa IV Welamina Rutskiego 1613-1637*. Warszawa 1967, с. 202-208.

⁹⁰ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 41 об.

митрополита 1695 р., ідея відкриття у Володимирі семінарії активно обговорювалася ще за попередника Кишки – Лева (Шлюбича-Заленського, 1678-1708). Саме він здійснив перші реальні кроки щодо фундації нового освітнього осередку власним коштом⁹¹. У 1692 р. Заленський звернувся до Конгрегації поширення віри з проханням посприяти у видачі папського бреве, яке санкціонувало б відкриття «шкіл у цьому місті для навчання молоді під проводом монахів василіян» та одночасно забороняло б фундацію подібних інституцій (світських чи церковних) латинниками. Конгрегація на своєму засіданні 21 травня 1692 р. розглянула супліку Заленського, проте утрималася від остаточного рішення, передавши матеріали в Апостольську нунціятуру у Варшаві⁹². Справа семінарії активізувалася зі вступом на володимирський престол Лева (Кишки). Згідно з його «Щоденником», цей освітній проект владики почав обговорювати з духовенством уже з кінця квітня 1711 р., запропонувавши винести його на форум найближчого єпархіяльного собору⁹³, де, зокрема, мала вирішитися проблема осідку навчального закладу та джерела фінансування.

«*Synodus Dioeciesana Vladimiriensis*» засвідчує, що семінарія була відкрита «заднім числом», без апробації зібранням духовенства, згодом у середині – другій половині вересня 1715 р., тобто у традиційний для таких навчальних закладів час. Школу розмістили в самому центрі Володимира, поряд із Успенською катедрою, на території зведеного наприкінці XV ст. єпископського замочка⁹⁴. Собор доручив її провадити оо. василіянам, що було загальноприйнятою практикою в тогочасній Київській митрополії й відповідало загальним освітнім тенденціям у розвитку Католицької Церкви⁹⁵. Першими адміністраторами й

⁹¹ С. Г. Рункевич. *Описание документов...*, т. 1: 1470-1700. Санкт-Петербург 1897, с. 388-389.

⁹² «Il Vescovo di Vladimiria di rito rutheno unito, havendo erette le Scuole in quella città per educare gioventù sotto la directione de Monaci Basiliani, supplica l'EE. VV. d'impetrargli un Breve col quale si prohibisca a qualunque Religioso d'altro Istituto, regolare, o secolare di rito latino, d'aprire altre scuole nella sudetta città d'Vladimiria in pregiudizio di quelle del Vescovo» (*Acta S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielorussiae spectantia* / вид. А. Г. Welykij, т. II: 1667-1710. Romae 1954, с. 260 [док. № 75]).

⁹³ Excerptum ex «Actis Kiscianis»..., с. 67.

⁹⁴ У другій чверті XVII ст. замочок розбудував владику Йосиф (Мокосій-Баковецький). Обведений міцною кам'яною стіною, замочок, незважаючи на неодноразові руйнування, реконструкції й пожежі (зокрема 1683 і 1715 рр.), використовувався як резиденція володимирських пастирів (наприкінці 1750-х рр. Пилип-Феліціян (Володкович) звів тут двоповерхові кам'яні єпископські палати з домовою церквою), а також як осідок унійної консисторії, духовного суду та крилосу (капітули) часів Речі Посполитої (Я. Д. Ісаєвич, А. І. Мартинюк. *Володимир-Волинський...*, с. 30; М. Кучинко, Г. Охріменко, В. Петрович. *Історія міста...*, с. 103-105, 113, 129-130).

⁹⁵ Згідно з декретами Триденського собору, в Римо-Католицькій Церкві студентами єпархіяльних семінарій опікувалися єзуїти (Т. Шевченко. *Єзуїтське шкільництво...*, с. 47; J. Kania. *Unickie seminarium...*, s. 93, 101). Див. також: G. Liberali. *Le origini del seminario*

викладачами Володимирської семінарії були номіновані: о. ректор Патритій (Більський) [Patritius Bielski], офіціал Володимирського крилосу; префект о. Діонісій (Чорнолуцький) [Dyonysio Czarnołuцький] та «професор синтаксису» о. Методій (Цилінкс) [Methodius Cylinx]⁹⁶. У 1727-1728 рр. ректором школи (а, ймовірно, також і семінарії) значиться володимирський офіціал о. Спиридон Яхимович (Spirydion Jachimowicz). В одному випадкові джерела фіксують посаду віце-ректора школи, яку в 1728 р. обіймав василіянин о. Пилип-Феліціян (Володкович †1778), майбутній митрополит київський (з 1762 р.)⁹⁷. Навіть побіжний огляд переліку адміністраторів і викладачів семінарії та колегії дозволяє помітити, що більшість з них були непересічними особистостями, з високим освітнім рівнем і широким інтелектуальним кругозором. Вони були здатні формулювати нові категорії руської культури й водночас привносити у життя семінарійної спільноти західні цінності, універсальні християнські стереотипи, глибокі знання постриденського богослов'я, праць античних авторів, а також суто латинські освітні практики соціальної заангажованості.

Інституційною базою єпархіяльної семінарії була вже діюча у Володимирі василіяньська колегія (інші її назви – «академія», «гімназія», «школа»). Як і решта василіяньських публічних шкіл, вона відіграла дуже важливу роль у розвитку богословської освіти в Київській унійній митрополії⁹⁸, а також зробила значний внесок у тогочасну руську (українсько-білоруську) культуру (особливо у XVIII ст.)⁹⁹. Володимирська колегія виводить свій початок приблизно від

diocesano. Treviso 1971; L. Piechnik. *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*. Kraków 2001.

⁹⁶ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 39-43.

⁹⁷ Там само, ед. хр. 207, л. 15, 16; *Epistolae Kiška, Szeptyckij, Hrebnyckij*, с. 149-150 (док. № 113).

⁹⁸ Див. оцінку релігійної і культурної заангажованості василіян у внутрішнє життя Руської Церкви: І. Патрило. Вклад Василіяньського чину в життя з'єднаної Київської митрополії (1617-1839) // *Belarus, Lithuania, Polonia, Ukraine. International Conference, Rome, 28 April – 6 May 1990*. Lublin–Roma 1994, с. 282-289; І. Harasym. Geneza i rola monastycyzmu bazylijańskiego w historii Cerkwi Greckokatolickiej od XVI do XX wieku // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* (далі – WZU) 4-5 (Warszawa 1997) 225-239; A. Nowicka-Jeżowa. Udział bazylianów w kształtowaniu kultury chrześcijańskiej na wschodnich Kresach Rzeczypospolitej // *WZU* 4-5 (1997) 240-251.

⁹⁹ За влучним висловом професора Ярослава Ісаєвича, ця культура передбачала «співіснування і взаємодію залишків середньовічної спадщини (візантійсько-слов'янської і західної неосхоластики) й барокової освіченості (яка зберегла чимало від ренесансу), врешті появу передпросвітницької ідеології та просвітництва» (Я. Ісаєвич. Основи релігійного життя і культури на Україні (до кінця XVIII ст.) // *Belarus, Lithuania, Polonia, Ukraine...*, с. 171). Його перу також належить новаторська стаття на цю ж тему: Я. Ісаєвич. До характеристики культури доби Бароко: василіяньські освітні осередки // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького* 12 (Львів 2004) 195-206.

1675 р., коли єпископ Венедикт (Корсак-Глинський, 1667-1678) реформував відому ще з кінця XVI ст. єпархіяльну школу при Успенському соборі в середній навчальний заклад (з 3-ма або 4-ма класами) публічного типу. З цією метою Глинський запросив до своєї столиці оо. василіян, які фундували в місті монастир Св. Йосафата (Різдва Богородиці). Невдовзі колегія перетворилася на одну з багатьох процвітаючих василіянських шкіл, які у XVII–XVIII ст. густо мережею покрили руські землі Речі Посполитої¹⁰⁰. Заленському вдалося закласти тривкий фундамент під колегію, забезпечивши її матеріально та залучивши до викладання у ній найкращі педагогічні кадри Василянського чину. Отець Іван Олешевський (Ольшевський), автор життя Заленського, так оцінював освітні ініціативи владики Лева: «Jego staraniem szkoły łacińskie we Włodzimierzu słynęły, у nasi zakonnicy professorami zostawali, ucząc od mniejszych szkół aż do retoryki, у философія tradując»¹⁰¹.

Внутрішнє життя Володимирської семінарії визначав затверджений собором 1715 р. устав – *«Regulae et leges ab alumnis vladimiriensibus observandae»*, перша відома програма духовних закладів цього типу в Унійній Церкві. «Regulae» склалися з 12-ти ретельно розроблених правил, яких «алюмни» повинні були суворо дотримуватись, вивчивши їх напам'ять¹⁰². Цей регулямин визначав: 1) вимоги до кандидатів у семінарію; 2) духовні, конфесійні та матеріальні засади навчання клириків; 3) розклад шкільного року та зміст навчальної програми; 4) обов'язки ректора, префекта, «професорів» і шкільного старости («ревнителя»); 5) прерогативи володимирського єпископа щодо семі-

¹⁰⁰ М. М. Ваврик. *Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвідка*. Рим 1979, с. 15, 20, 99, 208; Я. В. Яроцький. Ревізія Владимирской Базиліанської школи в 1803 году // *Труды Общества изследователей Волыни* 1 (Житомир 1902) 23; L. Bienkowski. Organizacja Kościoła wschodniego..., с. 1017; Wołyniak [J. M. Giżycki]. *Bazylianie we Włodzimierzu i Tryhórach*. Kraków 1912, с. 13-14. Напередодні своєї смерті митрополит Лев (Шлюбич-Заленський) записав колегії 12 тис. золотих, однак невдовзі ця дотація в умовах розрухи часів Північної війни була втрачена. Його наступник – Лев (Кишка) – теж пожертвував василіянській школі значну суму – 10 000 золотих (Архів СПБІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 324, л. 19. Див. також: М. Кучинко, Г. Охріменко, В. Петрович. *Історія міста...*, с. 140-141). Діяльність та навчальну програму василіянських шкіл вивчали: М. Piłypczak-Majerowicz. *Bazylianie w Koronie i na Litwie...*; M. Wawryk. *De studiis philosophico-theologicis in Provincia Rutheno-Ucraina Ordinis Basiliani s. XVIII eorumque manualibus* // *AOSBM VII* (1971) 85-113; М. М. Wojnar. *Basilian Scholars and Publishing Houses (XVII–XVIII)* // *AOSBM IX* (1974) 64-94; його ж. *Basilian Seminaries, Colleges and Schools (XVII–XVIII)* // там само, с. 48-63).

¹⁰¹ Архів СПБІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 324, л. 17; А. Савич. *Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI–XVIII в.* Київ 1929, с. 258-259.

¹⁰² Архів СПБІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 46 об.-48. Для прикладу, Полоцька архієпархія підготувала устав для своєї семінарії в 1774 р., а перші регулямини Холмської семінарії (не рахуючи фундаційного акта 1771 р.) датуються 1818, 1824 і 1832 рр. (J. Kania. *Unickie seminarium...*, с. 175, 178-179).

нарії; 6) літургійний цикл, а також засади духовного життя та молитовні практики клириків; 7) щоденний розклад занять і відпочинку семінаристів; 8) організацію контролю за навчанням і побутом студентів. У разі систематичного порушення учнями цих правил ректор міг виключити їх з семінарії. Устав був зорієнтований насамперед на дисциплінування студентів, уніфікацію організаційної структури семінарії та професіоналізацію навчального процесу і, ширше, всієї унійної системи освіти¹⁰³.

Згідно з «*Регулами*» 1715 р., до Володимирської семінарії приймали хлопців, яким виповнилося 16 років. Цей віковий ценз було встановлено для того, аби після закінчення студій «алюмни» не мали канонічних перешкод для отримання єрейських свячень і номінації на той чи інший церковний уряд. До кандидатів ставилися (принаймні, теоретично) високі духовні та моральні вимоги: бути «належно скромними у звичаях і вчинках, у ході, їжі й одязі» (правило 7), послухними, спокійної вдачі, походити з «гідної родини» (йшлося передовсім про священничий стан; правило 1). Майбутні клирики попередньо повинні були отримати бодай початкову освіту в «латинських школах» чи хоча б вміти читати і писати по-руськи та по-польськи. Для порівняння, у другій половині XVIII ст. в Холмській унійній семінарії допускався прийом підлітків віком від 12 років (як це і передбачав Тридентський собор), а підставою для зарахування на навчання були результати шеститижневих курсів при єпископській катедрі. Від потенційних семінаристів, за замойськими правилами, вимагалось знання Господньої молитви, Ангельського привітання, Апостольського символу віри, Божих і церковних правил та основ катехизму¹⁰⁴. Натомість проект заснування Полоцької єпархіяльної семінарії 1774 р. передбачав такий відбір кандидатів, коли з двох осіб «rownego talentu [...] uboszego majątku akceptowanym bydź musi»¹⁰⁵.

Аби запобігти подальшим непорозумінням і мати певність у духовному покликанні кандидатів та їхніх розумових здібностях, уже при вступі семінаристів зобов'язували присягнути на «готовність служити Володимирській єпархії». Через півроку після початку навчання студенти проходили 8-денні реколекції та складали ректорові клятву бути відданими своєму священничому покликанню, «не змінювати грецького обряду і не переходити на римський»,

¹⁰³ Цікавими у порівняльному аспекті є організаційні засади діяльності Кам'янецької єпархіяльної семінарії на Поділлі, затверджені собором духовенства у вересні 1793 р. (див.: *Собори Львівської єпархії...*, с. 354-359).

¹⁰⁴ J. Kania. *Unickie seminarium...*, с. 91-92, 108, 156-157.

¹⁰⁵ Оригінал цього проекту, ухваленого собором Полоцької архієпархії в Струні 23 червня 1774 р., зберігається в: РГИА, ф. 823, оп. 2, ед. хр. 2127, л. 3-5 об. Там само відклалися й тогочасні польськомовна (л. 7-10) та російськомовна (л. 1-2) копії проекту. Виклад його змісту наведено у: С. Г. Рункевич. *Описание документов...*, т. 2, с. 307-310 (№ 2127). Латинськомовна версія документа опублікована в: *Epistolae Jasonis Junosza Smogorzewskij, metropolitae kioviensis catholici (1780-1788)* / вид. А. Г. Welykyj. Romae 1965, с. 123-130 (док. № 50).

не залишати до завершення студій стін семінарії та не спокушуватися перспективами вступу до Василянського чину. Відповідно до 4-го правила «*Регулів*», ректор повинен був завчасно повідомити правлячого архиєрея про завершення клириком навчання, щоб владика міг, згідно зі «статусом і доктриною» питомця, підготувати майбутнього єрея до свячень і вибрати для нього відповідне духовне служіння. Тим же учням, які виявляли особливі здібності та були готові продовжувати навчання у «вищих школах», давали додаткові навантаження – «відправляти езорти» та під час богослужень навчати у церкві вірних катехизму в присутності ректора семінарії тощо (6-те правило)¹⁰⁶. Семінарійні приписи відображали тогочасні еклезіяльні реалії Київської митрополії, коли статистика переходів на латинство навіть зі середовища клиру загрозливо зростала, а василіяни контролювали найважливіші церковні інституції. Тому не позбавленими слушності є міркування православного історика С. Недельського, який уважав, що Володимирська семінарія фундувалася Кишкою як противага василіянському домінуванню в унійному шкільництві¹⁰⁷.

Приписи 3-го, 5-го, 8-го та 11-го правил «*Регулів*» засвідчують доволі суворий щоденний розпорядок, що ґрунтувався на певній циклічності й своєрідному ексклюзивізмі шкільних практик. Протягом усього тижня, окрім четверга і неділі, учні вставали о 4 год. ранку, після півгодинних медитацій та самопідготовки, вони разом зі світськими студентами перед 6 год. вже сиділи на уроках, які тривали до 10 год. Після занять семінаристи йшли до Успенської катедри на Службу Божу, а через годину розпочинався обід. У пообідню пору ректор семінарії або ж один з професорів провадив з клириками духовні бесіди, далі спудеям дозволявся короткий відпочинок. З 13 до 16 год., «за другим дзвоном, аби [семінаристи] не мали нагоди до сваволі зі світськими студентами», шкільні уроки продовжувалися. Навчальний день закінчувався виконанням домашніх завдань або інших «служінь». Увечері «алюмни» практикували різноманітні духовні вправи, а о 20 год., «без перешкоди один одному і порушення звичайного спокою», йшли спати. Деяко відмінним був розклад життя семінаристів у четвер й особливо у неділю, однак назагал він не змінював усталеного щоденного ритму. Зокрема, в ці дні, переважно пополудні, спудеям пропонувався «відпочинок з виходом у поле до 16 год.». У неділю ж студенти вставали на годину раніше, аби встигнути відбутися всю Утреню та святкову Літургію, вислухати довгу недільну проповідь, а також прийти на традиційні шкільні зібрання («congregacy»). Так само у святковий день передбачалися заняття з катехизму й богословські диспути («controversy»)¹⁰⁸. Подібні приписи щодо внутрішнього розпорядку діяли і в інших навчальних закладах Унійної Церкви¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 46 об.-47.

¹⁰⁷ С. Недельській. *Уніатській митрополитъ...*, с. 261.

¹⁰⁸ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 46 об.-47 об.

¹⁰⁹ Згідно із розкладом Холмської духовної сеімнарії на 1821/1822 навчальний рік, студенти повинні були вставати о 5 год., далі протягом години відбувати ранішні молитви, а з 7 год.

Основою духовного життя семінаристів були аскетичні практики (реколекції, пости, молитви тощо), відвідування богослужень, участь у літургійних святах, прощах. 3-тє правило «Регулів» передбачало спільнотну присутність спудеїв після літніх канікул на 8-денних «медитаціях» (духовних вправах). З прикладу Уманської василіянської школи 1770-х рр. відомо, що учні отримували повний відпуст за участь у празниках марійного циклу¹¹⁰. Семінаристи разом зі студентами Володимирської колегії були зобов'язані щодня відвідувати Службу Божу, аби «призвичаїтися до прийняття Св. Тайн й заохочувати до такої ж ревности [інших] християн». Декілька разів на день вони також брали участь у «відновах» та інших релігійних практиках, ввечері складали іспит сумління, відмовляли літанії до Богородиці та молитви в наміренні. У богородичні і господні свята, а також у першу неділю кожного місяця клирики сповідалися і причащалися (правило 5). Під час трапези (обіду і вечері) «алюмни» по черзі читали «духовну лекцію» – спочатку один уступ зі Святого Письма, а потім житіє того святого, почитання якого припадало на цей день¹¹¹.

За своєю структурою та змістом «Регули» Володимирської семінарії, без сумніву, наслідували єзуїтську систему освіти, взоруючись на «*Ratio studiorum*» (йдеться про використання суто латинської едукативної моделі, яка в той час опиралася не тільки на богослов'я Томи Аквінського, але й на теологічні концепції неосхоластики). На єзуїтські взірці виразно покликаються, наприклад, правила Полоцької семінарії 1774 р., укладені на основі «Regul» Віленської папської академії («*alumnatu*») та Краславського («*Kraslawskiego*») колегіюму¹¹². Водночас дискусійним залишається питання про те, чи програма «Володимирських шкіл» черпала свій педагогічний досвід з іншого, руського джерела. Маємо на увазі освітні здобутки Києво-Могилянської академії та православних колегіюмів Лівобережної України, а також братських шкіл попереднього періоду. Між цими та унійними (передовсім василіянськими) закладами підтримувалися неформальні контакти, й конфесійні бар'єри тут не завжди були визначальними¹¹³.

брати участь у Св. Літургії. Після цього семінаристи снідали і йшли на уроки. Під час обіду о 12 год. дня хтось зі спудеїв читав житія святих, оповіді з церковної історії чи правила вселенських і провінційних соборів. Після вечері о 19 год. семінаристи молилися, складали іспит сумління та брали участь у т. зв. духовних конференціях свого ректора. Заняття у семінарії зазвичай тривали з 8-10 год. ранку до 14-16 год. пополудні. У середу студенти вчилися тільки до обіду, а в суботу додатково студіювали латину й свою рідну мову. Самостійно вони займалися з перервами чотири рази в день, проте на відпочинок відводилося загалом мало часу – обов'язкова прогулянка передбачалася тільки в середу й суботу о 14-16 год. (J. Kania. *Unickie seminarium...*, с. 200-201).

¹¹⁰ J. Kania. *Unickie seminarium...*, с. 188.

¹¹¹ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 46 об.-47 об.

¹¹² РГИА, ф. 823, оп. 2, ед. хр. 2127, л. 3 об.

¹¹³ Програма Могилянського колегіюму вже з останньої третини XVII ст. охоплювала повний курс богослов'я і фактично до найменших дрібниць наслідувала єзуїтські й почасті

Навчальна програма Володимирської семінарії, крім «побирання латинських наук», орієнтувалася на ґрунтовне засвоєння літургійної й, ширше, духовної спадщини київського християнства в його новому русько-католицькому прочитанні. «*Регули*» особливо наголошували на участі учнів у «руських богослуженнях», обов'язкові щонеділі та у свята прислуговувати «в комжах» священникам при головному вівтарі під час Утрені, Вечірні і Св. Літургії. Згідно з 9-м правилом, студенти відмовляли Церковне Правило (сукупність богослужень добового циклу) – 9-й Час, Вечірню, Повечер'я, Утреню, 1-й, 3-й і 6-й Час. Чимало уваги правила семінарії (зокрема 6-те) приділяють літургійному співові, вимагаючи від клириків глибокого знання Ірмологіону (для цього в щоденному розкладі їм виділялося півгодини)¹¹⁴. Співана Служба Божа для етосу Східної Церкви символізує воскресний і спільнотний характер візантійської Літургії, що є «реактуалізацією великих і радісних подій Божого спасіння»¹¹⁵. Задіяність студентів у літургійних і молитовних практиках передбачала володіння церковнослов'янською мовою. На окремих заняттях і, почасти, в побуті, також вживалася і розмовна руська мова, яка ще у 1620-х рр. домінувала в навчальній програмі Новгородської школи¹¹⁶. Проте цілком очевидно, що вже на початку XVIII ст. сфера її застосування в унійному шкільництві суттєво звузилася.

11-те правило «*Регулів*» передбачало, що мовою спілкування між студентами, а також мовою викладання буде латина, яку у Володимирській семінарії рекомендувалося опрацьовувати за граматику португальського вченого Еммануїла Альвара (в Україні популярним було видання «*Альвар львівський новий*» 1674 р.). Причому викладачі вимагали від учнів розмовляти латиною не тільки під час лекцій, але й у побуті, щоб створити необхідне мовне середовище для засвоєння знань. Латиною також читали курси поетики, риторики, філософії та богослов'я, нею й диспутовали. З інших навчальних підручників собор згадує «книги Синоніма, Звариуша та інших духовних», які наказувалося «не кидати, не дерти, належно зберігати»¹¹⁷. Очевидно, тут ідеться про працю

протестантські едукативні взірці, включно з розпорядком учбового дня, вибором навчальних дисциплін і літератури та системою заохочення учнів (Н. Яковенко. *Нарис історії...*, с. 294). Див. також: Я. Д. Ісаєвич. *Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст.* Київ 1972, с. 58, 70-73; А. Ю. Посохова. *Харківський колежіум (XVIII – перша половина XIX ст.)*. Харків 1999. У цьому плані потребує додаткового обговорення теза Марії Підлипчак-Маєрович, яка уважає, що «василіянські школи [...] значно віддалилися від програм православних шкіл» (М. Piđtupczak-Majerowicz. *Bazylianie w Koronie i na Litwie...*, с. 30).

¹¹⁴ Видова та структурна характеристика цієї богослужбової книги розглянута в ґрунтовному дослідженні: Ю. Ясиновський. *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження*. Львів 1996. – 624 с.

¹¹⁵ П. Галадза. *Літургійне питання...*, с. 14, 35.

¹¹⁶ Див.: П. Підручний. *Початки Василіянського чину...*, с. 94.

¹¹⁷ Архів СПБІИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 47-47 об. Див. також: Я. Ісаєвич. *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*. Львів 2002, с. 327; *Історія української культури:*

«*Disputationes metaphysicae*» іспанського єзуїта Франсиска Суареса, відомого інтерпретатора Аристотеля, одного з найблискупіших представників філософської течії суарезіанізму¹¹⁸. Щодо методів навчання, то семінарійні правила згадують практику студентів щовівторка і щочетверга спільно обговорювати домашні вправи, «за шкільним звичаєм одночасно висувати сумніви, ставити питання і вирішувати завдання»¹¹⁹.

Собор 1715 р. також забезпечив матеріальні підстави діяльності Володимирської семінарії. Єпископ Лев (Кишка) особисто декларував зі своїх столових маєтків 400 польських золотих на її фундацію. Решту ж суми, необхідної для утримання закладу, учасники зібрання погодилися зібрати зі складок парафіяльного духовенства вже на найближчих протопресвітерських соборчиках. З цією метою собор запровадив «семінарійний» податок. Для його справедливого розподілу було укладено спеціальний реєстр, за яким кожен парох (залежно від величини і заможности свого бенефіцію) зобов'язувався сплачувати пересічно 2-3 золотих, а намісники – зазвичай 8-10 золотих. Усього ж передбачалося отримати 647 золотих «семінарійного» податку, а загальна сума дотації Володимирської школи мала становити 1047 золотих¹²⁰.

Через два роки київський митрополит «na wieczny czas» заповів суму в 1500 польських золотих «na seminarium Włodzimierskie, w którym albo synowie kapłanscy do stanu kapłańskiego gornący się, albo alterius candidationis, iednak do kapłaństwa aspirujący, w chwale Bożey naukach cwiczenia biorą»¹²¹. Окрім того, він записав на утримання школи 90 тис. золотих, забезпечених на маєтках Менежиці та Маркостав¹²². Незадовго до своєї смерті, а саме 8 квітня 1728 р., Кишка зробив нову гойну фундацію на єпархіяльну семінарію, виділивши для її утримання маєтність Онуфріївщина на острові річки Луга в околицях Володимира, що раніше належала храмові Св. Онуфрія Пустельника. Всі прибутки з цього бенефіцію митрополит передавав у розпорядження школи, однак із тим застереженням, аби місцева унійна парафія була переведена в сусіднє с. Шистів, а в самій церкві (каплиці) щороку в день св. Онуфрія відбувалося богослуження¹²³.

у 5 т., т. 3: *Українська культура другої половини XVII–XVIII ст.* Київ 2003, с. 515; Т. Шевченко. *Єзуїтське шкільництво...*, с. 57; M. Piłdyrczak-Majerowicz. *Bazylianie w Koronie i na Litwie...*, с. 37-38.

¹¹⁸ Т. Шевченко. *Єзуїтське шкільництво...*, с. 67, 156-158.

¹¹⁹ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 50, л. 47 об.

¹²⁰ Там само, л. 41 об., 46.

¹²¹ ІР НБУ, ф. 231, од. зб. 24, арк. 17-18 (оригінал фундаційної грамоти Кишки).

¹²² С. Недільській. *Уніатській митрополитъ...*, с. 239-240, 262; L. Bienkowski. *Organizacja Kościoła wschodniego...*, с. 977.

¹²³ «Ut tam pro praesenti, quam et futuro tempore fruatur quam optima commoditate, induxi in animum cespitem seu potiri Insulam prope Vlodimiriam, ad praesens Onofriowszczyzna nuncupati, circumductam aqua fluvii Lug dicti, in qua quidem insula Onofriowszczyzna nuncupata etiam Ecclesia Ruthena sub titulo S. Onophrii alias Capella existebat, cum omnibus eius loci

Епархіяльна семінарія також користала з посілостей Володимирської василіянської колеґії, яка організаційно становила з нею певну спільність, маючи майже однакову навчальну програму, хоча і з різним складом студентів. Як відомо, на початку XVIII ст. колеґії належали села Кадильниця і Котівка та «jurisdyka collegiacka Oranszczyzna». На території єпископського замочка, поблизу Успенської катедрі, було зведено цілий навчальний комплекс, включно з господарськими забудовами¹²⁴.

Завдяки второпному василіянському провові, належному матеріальному забезпеченню та особистому заанґажуванню митрополита, в епархіяльній семінарії у 1715-1728 рр. отримали змогу щороку здобувати богословську освіту щонайменше 6 клириків з Володимирського владичтва, а також 2 кандидати з Холмської єпархії, яких фінансував їхній ординарій. Високий рівень навчання у «Володимирських школах» опосередковано доводить практика вітальних промов та декілька збережених панегіриків¹²⁵, укладених у різний час її учнями. Знаємо, наприклад, що «studiosi Vladimirienses» 23 березня 1711 р. публічно гратулювали нового єпископа Лева (Кишку) під час його урочистого в'їзду до Успенської катедрі¹²⁶. Вже в перші роки своєї діяльності семінарія привернула увагу як духовних, так і світських кіл. На важливості «Володимирських шкіл» для реформування парафіяльного клиру, котрому «якнайбільше потрібними є науки», аби «в душпастирстві спільно трудитися», акцентували отці Замойського собору, які одностаійно підтримали освітні ініціативи митрополита Лева¹²⁷. У цей період навчальний осередок у Володимирі вважався одним з найкращих у Київській унійній митрополії, його діяльність ставив у приклад для наслідування руської єрархії Римський Апостольський престол¹²⁸.

circumferentiis, prout ipsa in se est arboribus obsylvata, in rem eiusdem suprarencisiti Seminarii applicare, prout praesenti Recognitione benevole applico, et in actualem liberam, pacificamque possessionem [...] Patris Spirydionis Jachimowicz, Officialis et Rectoris Vlodimirien., et totius Collegii Vladimiriens. Ordinis Divi Basilii Magni et eius succedaneorum pro Seminario permitto et trado» // *Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj*, с. 148-149 (док. № 113).

¹²⁴ Архив СПбИИ, кол. 52, оп. 1, ед. хр. 207, л. 15 об.-16 (згадка «о spizarnie collegiackiey»); Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, dz. V, sygn. 6762, s. 34-36. Див. також запис у «Щоденнику» Кишки про розгляд ним цієї справи 31 березня 1711 р.: Excerptum ex «Actis Kiscianis»..., с. 28.

¹²⁵ Огляд друкованих на території сучасної України панегіриків подає: Я. Ісаєвич. *Українське книговидання...*, с. 341-342.

¹²⁶ Excerptum ex «Actis Kiscianis»..., с. 18.

¹²⁷ *Synodus provincialis ruthenorum habita in civitate Zamosciae Anno MDCCXX Sanctissimo Domino Nostro Benedicto PP. XIII dicata*. Romae 1724, с. 117-118. Коментарі: С. Недзьльській. *Уніатській митрополит...*, с. 239-240, 262; L. Bieńkowski. Organizacja Kościoła wschodniego..., с. 977.

¹²⁸ Див. нотатку в донесенні руської єрархії до Конґреґації поширення віри про стан Київської митрополії після Замойського собору: «Porro aplicanda Provinciae novae Polonae Monasteria haec sunt: in Dioecesi Vladimiriensi Collegium Vladimiriense, sumptibus

Цікаво, що на одному із засідань Конгрегації поширення віри у 1728 р. з-поміж василіянських монастирів Литовської провінції кардинали виокремили Володимирський саме тому, що патронувані ним школи давала освіту також мирянам¹²⁹.

Незважаючи на незаперечні успіхи в реалізації цього амбітного проекту модернізації богословської освіти клиру, невдовзі після смерті Лева (Кишки) Володимирська єпархіяльна семінарія припинила своє існування (припускаємо, це сталося між 1728 і 1730 рр.), а її майно перейшло до місцевої василіянської колегії. Несподіване закриття навчального закладу виявляє персоналізований підхід до більшості освітніх ініціатив та їхню залежність від харизми місцевих пастирів. З іншого боку, очевидною є обмеженість інтелектуальних, матеріальних та організаційних ресурсів і відсутність належної координації зусиль між тогочасною духовною елітою Унійної Церкви¹³⁰.

* * *

Значення Володимирського собору виходить далеко за межі Володимирсько-Берестейського владитства, адже його постанови відображають ширші тенденції в розвитку всієї Київської унійної митрополії напередодні скликання провінційного собору в Замості. На єпархіяльному рівні в цей період відбувався інтенсивний процес формування й кодифікації нової релігійної програми *Slavia Unita* в Польсько-Литовській державі¹³¹. Вона й стала предтечею реформи 1720 р. та, ширше, основним джерелом замойського тріумфалізму в «золоту добу» унії. Таким чином, не стільки Римська Апостольська столиця, сарматська Річ Посполита чи місцева Латинська Церква, як сама Руська з'єднана митрополія визначала характер змін у своїй канонічній структурі та динаміку еклезіяльних і соціокультурних адаптацій до мінливих обставин неспокоїного XVIII ст. По-друге, Володимирський собор показує не цілком очевидні,

Episcoporum Vladimiriensium et erectum, et dodatum, una cum Scholis, et Seminario» // *Epistolae Kiška, Szeptyckyj, Hrebnyckyj*, с. 89 (док. № 26).

¹²⁹ «La Congragazione di Lituania non ha mai mandato soggetti ai Monasteri, che ora si pretendono, di modo che nel Collegio di Vladimiria si vestivano secolari per lo più incapaci» (*Congregationes particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielorusjæ spectantes* / вид. А. G. Welykyj та Е. Kaminskyj, т. I: 1622-1728. Romae 1956, с. 260 [док. № 75]). Див. також згадку про «Collegio Vladimiriensi» у матеріялах Дубнівської василіянської капітули 1728 р., надісланих наступного року до Риму: *Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielorusjæ* / вид. А. G. Welykyj, т. II: 1700-1740. Romae 1962, с. 233 (док. № 730).

¹³⁰ Відкритим залишається питання про те, наскільки «продуктивною» була діяльність семінарії, зокрема, яке число студентів у ній навчалось протягом 1715-1728 рр. і скільки з них отримало призначення на парафіяльні бенефіції чи інші церковні уряди. Припускаємо, часткову відповідь на це можуть дати матеріяли генеральної візитації Берестейського крілосу-офіціалату 1725-1727 рр. (зберігаються в: APL, ChKGK, sygn. 101).

¹³¹ Ширше про це йдеться у дослідженні автора: I. Skoczylas. *Sobory eparchii chełmskiej...*, с. 85-99.

проте доволі амбітні й послідовні заходи вищої єрархії впродовж другої половини XVII – початку XVIII ст. поступово замінити безпосередню рецепцію в Унійній Церкві латинського канонічного права в його тридентському прочитанні руським партикулярним правом¹³². Цей та низка інших єпархіяльних соборів, разом із супутніми «еклезіяльними практиками», на переломі століть стали своєрідними «творчими лабораторіями», які, кодифікувавши регіональний досвід Берестейської унії, тим самим підготували заможську реформу. У зв'язку з цим варто підкреслити значення собору 1715 р. для уніфікації тогочасної соборової практики й, зокрема, укладення першого унійного «Чину соборування для пресвітерів»¹³³. «*Synodus Dioecesana Vladimiriensis*» також запровадив нову програму конфесіоналізації богословської освіти через заснування власних навчальних закладів – єпархіяльних семінарій. Він звернув увагу – чи не єдиний з-поміж соборів тієї доби – на культ блаженного Йосафата (Кунцевича) як важливий елемент стратегії «віднайдення» християнського етосу уніятів. Водночас Володимирська конгрегація, з огляду на культурне й релігійне домінування в Західній Волині руської (української) етноконфесійної спільноти, не розглядала таких проблем, як урегулювання міжобрядових стосунків між уніятами та латинниками, що в цей період були дуже актуальними для єпархій Київської митрополії на русько-польському пограниччі (скажімо, Перемишльської чи Холмської).

¹³² За незначними винятками, рецепція постанов Кобринського провінційного собору 1626 р. в єпархіях Київської унійної митрополії не простежується.

¹³³ Ця канонічна пам'ятка, укладена церковнослов'янською мовою, була вписана до Святительського Службеника Атанасія (Шептицького) 1740 р. Див. її публікацію в: *Собори Львівської єпархії...*, с. 12-30. У найдавнішому унійному Архиеретиконі Лева (Кишки), надрукованому 1716 р. у Супрасльському монастирі, чин соборування єпископів ще відсутній. Зміст та функціональне призначення руських Чиновників описують: О. Лотоцький. Український Архиератикон // *Елліс* 1-2 (Варшава 1932) 129-183; P. Nowakowski. Pierwsze pontyfikaty obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (XVII/XVIII w.) jako przykład łączenia wschodniej i zachodniej tradycji liturgicznej w Cerkwi Greckokatolickiej // *Harmonijne współistnienie kultury Wschodu i Zachodu na Ukrainie* / під ред. W. Mokrego. Kraków 2000, с. 109.

ДОКУМЕНТ

13-15 жовтня 1715 р. – м. Володимир.

*Діяння та правила собору
Володимирсько-Берестейської єпархії 1715 року*

SYNODUS DIOECESANA VLADIMIRIENSIS

Anno Domini 1715, die 13, mensis octobris, solennem Missam de Spiritu Sancto celebravit Leo Kiszka, metropolitanus totius Russiae, ep[iscop]us vladimiriensis etc., in ecclesia cathedrali Vladimiriensi tituli Assumptae Mariae, in qua juxta antiquum Ecclesiae Orientalis morem, anathemata haereticis cum proiectione candelarum, et multi anni hierarchico rutheno statui, cum acclamatione cleri, sunt proclamati, a Dyonysio Czarnołucky, praefecto scholarum vladimiriensium, qui et verbum Dei praedicavit. Post Missam absolutam, processio circa ecclesiam, cum Venerabili Sacra merito facta, et mox subsequuta:

Sessio prima

In qua Leo Kiszka, totius Russiae metropolitanus, commendavit fieri orationes, pro S[anctis]s[i]mo D[omi]no Clemente XI, pontifice romano, Serenissimo Augusto II, Poloniae rege, pro pace, principum concordia, et specialiter pro exaltatione Sanctae Matris Ecclesiae, ac unionis propagatione, et dioecesis Premyslensis, Vladimiriensis, aliarumq[ue] in doctrina et moribus augmento. Post haec, sequentia acta:

1mo. Publicatum est decretum sacri concilii Tridentini, iniungens metropolitanis, archiepiscopis et episcopis, quatenus quotannis celebrent synodos dioecesanarum, ac in iis constituent decreta rationi consona, et decretis sacrorum consiliorum, ac canonibus conformia.

2do. Iudices ad causas auscultandas, sub tempus praesentis synodi dioecesanae, electi et promulgati sunt: Venerabiles Patritius Bielski, officialis et rector vladimiriensis; Alexander Kizikowski, notarius capituli Vladimiriensis, decanus kowlensis, parochus horodiscensis, et Methodius Cylinx, professor syntaxeos.

3tio. Datum est universis parochis mandatum, ut nemo praesumat abscedere, non finita synodo dioecesana, sine absoluta confessione Sacramentali, et Missa, porro confessarii, hi sunt designati: Venerabiles Methodius Cylinx, professor syntaxeos; Theodorus Czechkowski, parochus vladimiriensis tituli Sancti Procopii; Joannes Turowicz, decanus vladimiriensis, parochus zaskowicensis; Joannes Szczebetowicz, decanus torczynensis, et Daniel Tyszkowicz, decanus porycensis, parochus łokacensis tituli Sancti Salvatoris. Hi vero qui celebrationibus Missarum, attendere debeant, electi sunt, cum obligatione, ut significant metropolitano, quinam sit, qui nesciat

Missam absolvere, sequentes: Georgius Turowicz, decanus turzyszcensis; Basilius Weliczkowicz, decanus kamenensis; Stephanus Horbaczewski, tituli S[ancti] Heliae; Basilius Dąbrowski, tituli S[anctorum] Apostolorum; Stephanus Krzynicki, tituli Sancti Onuphrii; Callistratus Calenicus Poryiewicz, tituli Sancti Joannis Baptistae; et Trophymus Kaznowski, tituli Sancti Theodori, parochi vladimirienses.

4to. Sessionem hanc primam, limitavit metropolitanus ad horam quartam, eiusdem diei, post meridiem, omnem modestiam parochis iniungens.

Sessio secunda

Eadem die, hora, post vesperas absolutas, quarta, praevia exhortatione, sequentia sunt peracta:

1mo. Examinatores ordinandorum, qui confluant ad principaliora per decanatus oppida, singulis anni quadrantibus, et in habiles ad cathedram remittant, erudiendos, eligunt, ac eiusmodi in manibus metropolitana emittunt iuramentum: «Ego n[on] o[mn]i[n]e] examiner, electus in sancta hac synodo ad examinandos eos, quo sunt ordinandi, ad ecclesiam vacantes, juro me fideliter officium examinatoris, peracturum ac nullo respectu affinitatis, annoris, odii et corruptionis, conscientiam meam hac in parte oneraturum. Sic me Deus adiuvet, et haec Sanctae Dei Evangelia». Porro examinatores jurati, quibus quoq[ue] commissa est secreta per decanatus, investigatio morum, et custodia absolutionis Missarum, quavis festivitate, et die dominico, hi sunt:

Ex decanatu Vladimiriensi: V[enerabilis] Joannes Turowicz, decanus vladimiriensis; V[enerabilis] Joannes Łankiewicz, parochus ochnowiensis; V[enerabilis] Joannes Maciewicz, parochus tyszkiewiczensis.

Ex decanatu Kowlensi: V[enerabilis] Alexander Kizikowski, decanus kowlensis; V[enerabilis] Joannes Kulczycki, parochus moszczonensis; V[enerabilis] Joannes Sakiewicz, parochus kowlensis, [ecclesiae] Praesentatae Mariae.

Ex decanatu Porycensi: V[enerabilis] Daniel Tyszkowicz, decanus porycensis; V[enerabilis] Protasius¹ Gilewicz, parochus iwanicensis; V[enerabilis] Nicolaus Tyszkiewicz, parochus hrykowicensis.

Ex decanatu Łokacensi: V[enerabilis] Basilius Bielakiewicz, decanus łokacensis; V[enerabilis] Joannes Awdyewicz, parochus worzyszcensis; V[enerabilis] Georgius Skulski, parochus swinarynensis.

Ex decanatu Torczynensis: V[enerabilis] Joannes Szczebetowicz, decanus torczynensis; V[enerabilis] Basilius Remenowicz, parochus woyticensis; V[enerabilis] Andreas Rusowiecki, parochus buianensis.

Ex decanatu Kisielinensi: V[enerabilis] Samuel Wyzewski, decanus kisieline[n]sis; V[enerabilis] [...]², parochus werbiczanensis; V[enerabilis] [...]³, parochus hołobensis.

¹ В оригіналі помилково *Pntasius*.

² В оригіналі залишено місце для впису імени та прізвища священика.

³ В оригіналі залишено місце для впису імени та прізвища священика.

Ex decanatu Turzyscensi: V[enerabilis] Georgius Turowicz, decanus turzyscensis; V[enerabilis] Eustaphius Dan[i]lewicz, parochus turzyscensis Sancti Nicolai; V[enerabilis] Demetrius Jaskiewicz, parochus tahaczynensis.

Ex decanatu Camenensi: V[enerabilis] Basilius Welickowicz, decanus camenensis; V[enerabilis] Joannes Bałanda, parochus camenensis tituli S[ancti] Nicolai; V[enerabilis] Petrus Jakowicki, parochus stobuchowiensis.

Ex decanatu Tartakowiensi: V[enerabilis] Andreas Piehowicz, decanus tartakowien[sis]; V[enerabilis] Symeon Kielechewicz, parochus tartakowiensis; V[enerabilis] Stephanus Birugiewicz, parochus ochłopowiensis.

Ex decanatu Sokaliensi: V[enerabilis] Jacobus Silkiewicz, decanus sokaliensis; V[enerabilis] Stephanus Łobodowicz, parochus ulhowiensis; V[enerabilis] Romanus Wasilewicz, parochus potorzycensis.

2do. Vigore bullae S[anctis]s[i]mi Urbani 8vi, pontificis romani, electus est in notarium apostolicum Venerabilis Alexander Kizikowski, notarius capituli Vladimiriensis, decanus kowlensis, parochus horodiscensis, ac emisit iuramentum fidelitatis solitum in manibus metropolitani.

3tio. Jubentur in crastinum, super venire universi decani, collativi de erigendo seminario, penes scholas Vladimirienses, sub regimine patrum basilianorum, ad instruendos adolescentes, quatenus secuturis temporibus, digni in Vineam Christi, reddantur operarii. Tandem imminente sera nocte, ac data admonitione parochis, ne scandala ulla patrent, ac ne audeant abesse ab ulterioribus sessionibus, deniq[ue] impertita universis benedictione, dimittit clerum metropolitani, praefixa in crastinum sessione.

Sessio tertia

Die 14ta mensis octobris, hora nona matutina, post Missam votivam, cantatumq[ue] hymnum de Spiritu Sancto, assistente metropolitano, universi parochi emiserunt Professionem fidei in manibus metropolitani, flexis genibus et positus manus dextrae digitis ad Sancta Dei Evangelia.

2do. Paenitentiariorum institui in quovis decanatu, pro parochis mandat metropolitani, ad quem effectum, institui iubet, per omnes decanatus, congregationes post quatuor septimanas, illud quoq[ue] instituens, ut quovis anni quadrante decanales celebrentur congregationes, nullae nihilominus fiant visitationes parochiarum, absq[ue] consensu metropolitani, expresso inscriptis dato.

3tio. Ad revidendas metricas, distribuenda Olea Sacra, revidenda Missalia, literas foundationum, installationum, praesentationum, vasa in quibus asservantur Olea Sacra, eliguntur Venerabiles, Alexander Kizikowski, notarius capituli, decanus kowlensis, et Methodius Cylinx, praefectus scholarum Vladimiriensium, praeter Patritium Bielski, officialem et rectorem vladimiriensem.

4to. Monuit metropolitani parochos, ut servent munia sua, reduxit autem ea, ad sequentia puncta: 1ma. Ut parochi verbum Dei praedicent, mysteria Missae expli-

cent; 2do. Ut juvenes, preces et dogmata fidei doceant, ac obedientiam parentibus inculcent; 3tio. Ut Sacramentorum vim, et efficaciam explicant, Sacram Scripturam, et Evangelium commententur, ac populum ad bona opera alliciant; 4to. Ut observationes festorum et jejuniorum recommendent, oves suas recognoscant, pro iis Divinam Maiestatem exorent, Sacramenta administrent, exemplo aedificent, pauperes alant, Missas a diebus festis non se alienando celebrent, ac haereses et schismata exstirpent.

5to. Publicato decreto metropolitanus pro erigendo omnino seminario, tabellam conficiendam festorum celebrandorum, decanis in prima congregatione mandat, ac pro pace, principum[ue] christianorum concordia, die quidem quavis sabbathi, Akafiston, die vero dominico, moleben cum processione fieri per omnes ecclesias iniungit, deniq[ue] casus reservatos, quoniam sint? Et nonnulla statuta in crastinum publicari promittit, horas vero pomeridianas, distributioni Chrismatis Sacri, et iudiciis relinquit, ac sessionem dimittit.

Sessio quarta

Die decima quinta mensis octobris, horis matutinis, in qua post Missam votivam et hymnum de Spiritu Sancto consuetum, concionem habuit metropolitanus, de excellentia dignitatis sacerdotalis, ac mox decreta et statuta synodalia publicavit, eademq[ue] per extractum depromi universis decanis, mandavit. Porro ad intelligentiam omnium, polonico idiomate confecta sunt, decreta synodalia in eum, qui sequitur tenorem:

Postanowienia soboru Włodzimierskiego, podane ad observandum W[ielebnym] o[ycom], do dyecezyey Włodzimierskiej należącym, d[nia] 15 m[ie]s[ią]ca oktobra roku 1715

Imo. Ponieważ niektórzy W[ielebni] o[ycy] nie podług opisu Służebników odprawowali Służby Boże, przeto aby dla odprawowania Służb Bożych, jutrzni y wieczerni y innych obrządków, we cztery niedziele po soborze terazniejszym, na niedziel dwie przybywali do kathedry Włodzimierskiej, serio przykazujemy, obligując w tym sumnienie W[ielebnego] o[yca] ekklezyarchy, aby żadnego nie uwalniał, któryby przez dwie niedziele przy kathedrze nie przemieszkał.

2do. Aby się w czas przyszły zabiegło, żeby akolitowie mniej zgodni nie byli konsekrowani, dla examinu transeunter podczas odprawującego się, przeto Przewielebni protoprezbiterowie z przysięgłemi na tym synodzie Wielebnemi prezbiterami, na miejsce od siebie naznaczone, w dekanacie swoim w każdą czwierć roku zgromadzić się mają y tam akolitów należycie podług Boga y sumnienia examinaować, godnych do przybycia naszego ad cathedram, jeżeli przy niey pod ten czas nie będziemy, rezerwować, albo jeżeli będziemy, zaraz ordynować, niegodnych zaś dla przyzwyczajenia się do kathedry ordynować, oraz z autentyczną podpisaną metryką, świadczącą o latach y

urodzeniu poświęcić się mającego, bez której, jako y bez świadectwa o umiejętności wyżej specyfikowanych osób, przychodzący koždy, że bez skutku poświęcenia odeydzie, upewniamy.

3tio. Ciz sami przysięgli corporaliter na terazniejszym soborze examinatorowie, na terminie przybycia swego ad locum destinatum, mają mieć attendencyą nad excessami Wielebnych prezbiterów, a osobliwie w tym punkcie, jeżeli są czuli w odprawowaniu Służb Bożych we dni niedzielne y święte, y mniejsze excessa in termino karać, większe zaś cum informatione ad officium odsyłać do Włodzimierza, dlatego aby koždy dekanat miał instygatora swego przysięgłego, którego Przewielebni protoprezbiterowie na congregacyach swoich jako naybliższych obiorą, przykazujemy.

4to. Stosując się do kanonów s[więtych] y dekretów Stolicy Świętey Apostolskiey, tudzież ustaw świętego synodu generalnego Trydentskiego, czyniemy erectionem seminarii, przy katedrze y szkołach Włodzimierskich, pod directią Przewielebnych o[yców] bazylianów, na które de bonis mensae nostrae episcopalis złotych czterysta deklaruiemy, resztę zaś podług ustaw świętego soboru Trydentskiego na Wielebny kler dyecezyey Włodzimierskiey contribuere, podług umowy z Przewielebnymi protoprezbiterami podczas congregacyey, którey termin w kożdym dekanacie we cztery niedziele po soborze niniejszym in dispensabiliter in locis solitis, naznaczymy. Na którey to congregacyey zgromadzeni Wielebni prezbiterowie y spowiedników sobie z godnych y przykładnych, tudzież uczonych, obrać powinni będą.

5to. Wagusowie, którzy nie tylko w dyecezyey tey Włodzimierskiey z parochiey do parochiey przenoszą się, ale też z dyecezyey cudzey wazą się przechodzić, absq[ue] literis dimissorialibus y dawnych Wielebnych prezbiterów podkupując się u collatorów, wysadzać, mają bydż od Przewielebnych protoprezbiterów forti brachiae łapani, et ad carceres do katedry Włodzimierskiey prowadzeni, sub amissione officii decanalis, et aliis paenis arbitrariis in casu conniventiae.

6to. Kapłanom przejeżdżającym z cudzey dyecezyey, jeżeli nie będą znaiomi, albo nie pokażą świadectwa y formaty poświęcenia swego, aby nie byli przypuszczani do odprawowania Służb Bożych, serio przykazujemy y sumnienia Wielebnych prezbiterów dyecezyey Włodzimierskiey, strictissime obowiazujemy y obliguiemy.

7mo. Metryki krzestne y szlubne aby były porządne y należycie opravione, nie na karteczkach pisane, a te które się podczas niniejszego soboru znalazły nie porządne, były przepisane, mają piłnie doyrzeć na congregacyach swoich Przewielebni protoprezbiterowie, które to congregacye aby były co czwierć roku odprawowane, polecamy.

8vo. Miro Święte aby było należycie w cynowych mirnicach, a nie w szklanych naczyniach konserwowane, przykazujemy, y ktoby się na przyszłym soborze pokazał z mirnicą szklaną, takowego sądzić rigorose deklaruiemy.

9no. Przewielebni protoprezbiterowie nie mają się sądzić wazyć spraw kryminalnych ani małżeńskich, zakazanych świętego soboru Trydentskiego dekretem, sessione 24, capite 20. Wizytować też nie mają parochiy [bez]⁴ wyraznego in scriptis consensu

⁴ В оригіналі слово залите чорнильною плямою.

naszego, podług opisu tegoż świętego synodu, ses[sione] 24, cap[ite] 3. Na congregacyach zaś swoich pilnie się wybadywać mają, jeżeli Wielebni prezbiterowie słowo Boże ludziorz przepowiadają, tajemnice y obrzędy Służby Bożej y Sakramentów Ś[więtych] tłumaczą, dzieci pacierza, wyznania wiary, posłuszeństwa rodzicom uczą, Ewangelią tłumaczą, postów obserwancyą przykazują, robocizny we dni niedzielne i święte zakazują, Służby Boże, jutrznie y nieszpory we dni niedzielne y święte odprawują, Sakramenta Święte nieospale administrują, sami pobożnie y przykądnie żyją, nad ubogimi ulitowanie mają y złe obyczaje w ludziorz wykorzeniają.

10mo. Uroczystość świętego Jozafata aby była odprawowana w naypierwszą niedzielę po dniu dwudziestym siódmym septembra, podług nowego kalendarza, przykazujemy; które zaś dni inne mają się święcić, zwyczaj dawny w dyecezyey Włodzimierskiej trwający, konserwujemy.

11mo. Nabożeństwo za utrapioną Oyczyzną naszą, za przywrócenie pożądanego pokoiu, za zgodę panów chrześcijańskich, a nadewszystko za podwyższenie wiary świętey, osobliwe postanawiamy, y aby ludzie byli do niego od Wielebnych prezbiterów zachęcani, mieć chcemy. Nabożeństwo zaś takie bydź ma: w każdą sobotę ma bydź odprawowany akafist do Nas[więtszey] Panny, a w niedzielę moleben z procesyą z Nas[więtszym] Sakramentem około cerkwie.

12mo. Wielebnych prezbiterów, którzy na terazniejszy soborze nie byli, a Divinis suspendujemy y w zapryszczenie podajemy, od którego aby, oprócz nas samych, żaden nie uwalniał, ani same officium nasze Włodzimierskie, postanawiamy.

13tio. Przed administracją każdego Sakramentu powinni będą Wielebni prezbiterowie exorty podług przemożenia swego powiedzieć, oznaymując ludziorz, że Sakramenta dają łaskę Bożą y inne skutki czynią, aby nie z zwyczaju tyło do świątyn Boskich, ale z nabożeństwem przystępowali.

14to. Mają się koniecznie wszyscy Wielebni prezbiterowie starać o ciboria y puszki przynamniej cynowe dla conservatiewy uczciwey Nayświętszego, przenaydroższej Eucharystiewy Sakramentu, czego Przewielebni protoprezbiterowie nadewszystko doyrzeć mają.

15to. Odprawowanie Służb Bożych po dworach, zakazane od świętego soboru Trydentskiego, sessione 22, cap[ite] 8vo, zakazuje się Wielebnym prezbiterom pod karą kłętwy ab reverentiam tak Wielkiego Sakramentu, niebo y ziemię przewyższającego, Ahnec zaś in pixide założony, we dwie niedziele odmieniać.

16to. Ponieważ w tutejszych kraiach zagęściły się pochopne szluby ludziorz błąkającym się, przeto aby Wielebni prezbiterowie ludziorz nieznaiomym, z różnych krain zachodzącym, szlubów bez wyrazney woli naszey nie dawali pod karą kłętwy y odsądzeniem od beneficium przykazujemy, y żeby każdy prezbiter dawał znać o takowych ludziorz, jeżeli się w jakiey wsi znaydują. Przewielebnym protoprezbiterom, na przyszłej congregacyey intymujemy, co aby się lepiej wbiło w pamięć, kładzie się tu dekret świętego powszechnego soboru Trydentskiego, sessione 24ta, cap[ite] 7mo, w te słowa z łacińskiego języka na polski przetłumaczone: «Wiele ich jest, którzy się włączają y nie mają pewnego mieszkania, y jako są nie cnotliwego dowcipu, a pusciiw-

szy pierwszą żonę, drugą, a podczas y więcey, lubo pierwsza żyie, na rożnych mieyscach biorą. Którey chorobię chcąc święty synod zabezpieć, przykazuje prezbiterom, aby takich szlubow nie dawali, ale inquisitią pilną uczynili, episkopowi oznaymili, y szlubu bez mocy od niego nie dawali». Z cudzych także parochiy ludziom nie mają się dawać szluby, nawet y swoiey parochiey znaiomym ludziom, nie pierwey szluby dane bydź mają, aż zapowiedzi nie będą przez trzy niedziele obwołane.

17mo. Paschalnych spowiedzi y communii pilno Wielebni prezbiterowie postrzeżać będą, konnotuiąc, ktoby broń Panie Boże w Post Wielki spowiadać się nie miał, y owszem oblige się gorliwość kapłanów, aby y częścicy lud prosty do spowiedzi y communiey powabiali exortami swemi.

18vo. Aby była jednostayność w odprawowaniu Służb Bożych, wiecznemi czasy postanawiamy, żeby nowi prezbiterowie po poświęceniu przy kathedrze Włodzimierskiej nowicyat odprawowali przez niedziel trzy, od czego żaden ich dyspensować nie będzie mógł, nawet gdyby nasza karta była na to dana, za podrzutną uznana bydź ma.

19mo. Od cięższych grzechów, które się nazywaią casus reservati, nie mają Wielebni prezbiterowie bez osobliwego inscriptis, danego pozwolenia naszego, ludzi do spowiedzi przychodzących rozgrzeszać. Grzechy zaś, albo przypadki rezerwowane nam samym, te są: 1mo. Herezya albo syzma. 2do. Pobicie y skrwawienie kleryka. 3tio. Udawanie się do sądów świeckich lub pociąganie do tychże osób duchownych. 4to. Zabieranie gruntów y pożytków cerkiewnych y parochialnych. 5to. Więżenie lub łapanie osób duchownych y pozywanie ich do osób świeckich. 6to. Rozgrzeszenie od exkommuniki. 7mo. Odprawowanie Służb Bożych w exkom[un]icje. 8vo. Palenie miast, miasteczek y wsiow. 9no. Dawanie szlubów wagusom bez woli naszey. 10mo. Podkupowanie się na beneficium duchowne. 11mo. Wkładanie ciężarów na duchowieństwo od gromad. 12mo. Wygnanie osoby duchowney z parochiey. 13tio. Świętokupstwo. 14to. Zabóystwo dobrowolne. 15to. Fałszywe świadectwo z wielką bliźniego krzywdą. 16to. Wolności cerkiewney naruszenie. 17mo. Pobicie oycy lub matki. 18vo. Czarodzieystwo. 19no. Stracenie płodu dla wstydu. 20mo. Zawarcie małżeństwa w zakazanych stopniach.

20mo. Aby Wielebni prezbiterowie długich włosów y sukień lazurowych nie nosili, serio zakazuiemy, czego jeżeli nie będą przestrzegać Przewielebni protoprezbiterowie, z urzędów zrzuceni bydź mają.

Secundo. Ad instantiam instigatoris, suspenduntur omnes, quicum[ue] non interfuerunt synodo, suspensione reservata ipsi metropolitano, ut vero datur notitia, quoniam fuerint inobedientes, fit acclamatio omnium parochorum, qui acclamati, mox accesserunt singuli, per subsequentes decanatus, ad osculum dexteræ metropolitani, et accipiendam ab eodem benedictionem:

Decanatus Vladimiriensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses cathedi- dratici
V[enerabilis] Joannes Turowicz, decanus vladimiriensis, parochus żaszkwiczensis	16	liber	
V[enerabilis] Theodorus Bachowski, ecclesiarcha vladimiriensis	2	liber	
V[enerabilis] Theodorus Czeczkowski, parochus tituli S[ancti] Procopii vladimir[iensis]	1	liber	
V[enerabilis] Stephanus Krzynicki, parochus vlad[imiriensis] tituli S[ancti] Onophrii	3	liber	
V[enerabilis] Stephanus Horbaczewski, parochus vlad[imiriensis] tituli S[ancti] Heliae	2	liber	
V[enerabilis] Basilius Dąbrowski, parochus vlad[imiriensis] tituli S[ancti] Salvatoris	2	liber	
V[enerabilis] Basilius Dąbrowski, parochus vlad[imiriensis] tituli S[anctorum] Apostoloru[m]	3	liber	
V[enerabilis] Calenicus Poryewicz, parochus vlad[imiriensis] tit[uli] S[ancti] Joan[nis] Bapt[istae]	2	liber	
Ecclesia Vladimiriensis tituli S[ancti] Joan[nis] Evangel[istae]	2	liber	vacat
V[enerabilis] Trophymus Kaznowski, parochus vlad[imiriensis] tit[uli] S[ancti] Theodori	2	liber	
V[enerabilis] Gregorius Załuski, parochus vlad[imiriensis] tit[uli] S[ancti] Nicolai	1	liber	
V[enerabilis] Joannes Danilewicz, parochus vlad[imiriensis] tit[uli] S[anctae] Praxedis	5		
V[enerabilis] Maximianus [...] ⁵ , parochus vlad[imiriensis] tit[uli] Praesentatae Mar[iae]	2		
V[enerabilis] Basilius Przewieski, parochus vlad[imiriensis] tit[uli] S[ancti] Basili	3		

⁵ В оригіналі залишено місце для впису імени та прізвища священика.

V[enerabilis] Lawrentius Bobrykie[wicz], parochus vlad[imiriensis] tit[uli] S[ancti] Michaelis	3		
V[enerabilis] Basilius Łukaszewicz, parochus kolnensis	1		
Ecclesia Swoyczoviensis	vacat		
V[enerabilis] Samuel Ostrowski, parochus chorostowiensis	3		
V[enerabilis] Jacobus Sokołowski, parochus chmielowiensis	3		
V[enerabilis] Basilius Theodorowicz, parochus mikulicensis	3		
V[enerabilis] Symeon Bobrykowicz, parochus sielecensis	8		
V[enerabilis] Josephus Wasilkiewicz, parochus biskupicensis ep[isco]pa[lis]	1		
V[enerabilis] Theodorus Zubczewski, parochus zamlicensis	2		
V[enerabilis] Paulus Kratyczewicz, parochus chorowiensis	3		
V[enerabilis] Joannes Sosicki, parochus zahorowiensis	8		
V[enerabilis] Joannes Antonowicz, parochus buzkowicensis	3		
V[enerabilis] Stephanus Saykiewicz, parochus bubnowiensis	2		
Ecclesia Czerczycensis	vacat		
V[enerabilis] Stephanus Saykowicz, parochus męcyczensis	3		
V[enerabilis] Paulus Stepkowski, biskupicensis nobilitane[nsis] parochus	2		
V[enerabilis] Theodorus Kułakiewicz, parochus grzybowicensis	3		
V[enerabilis] Joannes Wasilkiewicz, parochus litowizen[sis] tit[uli] S[anctae] Praxedis	4		
V[enerabilis] Joannes Pawłowicz, parochus litowizen[sis] tituli Praesent[atae] Mar[iae]	1		

V[enerabilis] Michael Mogilnicki, parochus litowizen[sis] tit[uli] S[ancti] Nicolai	1		
V[enerabilis] Michael Mogilnicki, parochus lisznianensis	1		
V[enerabilis] Joannes Troszkiewicz, parochus chobołtowiensis	1		
V[enerabilis] Carpus Paszkowski, parochus chotiaczowiensis	8		
V[enerabilis] Stephanus Słabniewicz, parochus łudinensis	2		
V[enerabilis] Stephanus Szypyrkiewicz, parochus rohoznensis	4		
V[enerabilis] Zacharias Łukaszewicz, parochus butiatycensis	1		
V[enerabilis] Joannes Maciewicz, parochus tyszkowicensis	2		
V[enerabilis] Gabriel Kulczyński, parochus suchodolensis	3		
V[enerabilis] Georgius Kulczyński, parochus nowosielecensis			
V[enerabilis] Daniel Hryńkiewicz, parochus oranensis	5		
V[enerabilis] Procopius Salitryński, parochus woszczatynensis	1		
V[enerabilis] Theodorus Wasilkiewicz, parochus jezowiensis	3		
V[enerabilis] Jacobus Saykiewicz, parochus usciłuzensis	4		
V[enerabilis] Paulus Waszczatyński, parochus mikulicensis ep[iscop]alis	1		
V[enerabilis] Alexander Szypyrkiewicz, parochus puzowiensis	1		
V[enerabilis] Demetrius Wiszniowski, parochus owłoczymensis	1		
V[enerabilis] Jacobus Tylczewski, parochus turyczanensis	1		
V[enerabilis] Joannes Łankiewicz, parochus ochnowiensis	2		
V[enerabilis] Cynclus Łankiewicz, parochus werbcensis	2		

V[enerabilis] Jacobus Kuźeliński, parochus błazenicensis	pauperrimus		
Ecclesia Hnoiensis, ob malitiam collatoris Daniel Gładkowski	vacat		
V[enerabilis] Joannes Markiewicz, parochus owadensis	1		
V[enerabilis] Theodorus Gładkowski, parochus mohilnensis	3		
V[enerabilis] Petrus Doreszewicz, parochus mokrecensis	4		
V[enerabilis] Michael Wasilkiewicz, parochus kałusowiensis	2		
Faci[un]t	155		

Decanatus Kowlensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici flore[n]i	Asses- cathe- dratici
V[enerabilis] Alexander Kizikowski, notarius apostolicus et capituli Vladimiriensis, decanus kowlensis, parochus horodiscensis	8	liber	
V[enerabilis] Joannes Sakiewicz, parochus kowlensis Praesentatae Mariae	2		
V[enerabilis] Theodorus Korzeniewicz, parochus kowlen[sis] tit[uli] S[ancti] Crucis	2		
V[enerabilis] Symeon Malewicz, parochus werbecensis	3		
V[enerabilis] Joannes Kulczycki, parochus moszczonensis	2		
V[enerabilis] Michael Utowicz, parochus kruhelensis	3		
V[enerabilis] Symeon Utowicz, parochus kozarensis S[anctiss]imae Trinit[atis]	3		
V[enerabilis] Cornelius Sawicz, parochus kozarensis tit[uli] Na[tivita]tae Mariae	2		
V[enerabilis] Michael Hariczewski, parochus kozarensis S[anctorum] Roman[i] [et] Dav[idi]	2		
V[enerabilis] Calistratus Sawicz, parochus milanowicen[sis] Protectricis Mar[iae]	1		

V[enerabilis] Mathias Fedorowicz, parochus milanowicen[is] titul[i] Ascensi[onis] X[risti]	2		
V[enerabilis] Basilius Straszkiwicz, parochus suminensis	2		
V[enerabilis] Joannes Krynicki, parochus smidynensis	3		
V[enerabilis] Stephanus Paszkowski, parochus porydubowiensis	3		
V[enerabilis] Zacharias Pawłowicz, parochus wyżwensis ruralis	3		
V[enerabilis] Gregorius Borahowski, parochus wyżwensis civitatis	2		
V[enerabilis] Gregorius Leszyński, parochus szaynensis	3		
V[enerabilis] Joannes Leszyński, parochus mizowiensis	8		
V[enerabilis] Josephus Kowalewicz, parochus sikunensis	1		
V[enerabilis] Theodorus Lemtowicz, parochus serechowicensis	8		
V[enerabilis] Alexander Utowicz, parochus obłapensis	2		
V[enerabilis] Petrus Hładyszewski, parochus hoyszynensis	1		
V[enerabilis] Theodorus Litynowicz, parochus bylinensis	3		
V[enerabilis] Jacobus Malewicz, parochus skalinensis	3		
V[enerabilis] Michael Haraszkiwicz, parochus kozlinicensis	2		
V[enerabilis] Andreas Fedorowicz, parochus krzczewicensis	2		
V[enerabilis] Joannes Politowicz, parochus lubitowiensis	3		
V[enerabilis] Daniel Młyński, parochus wołoscensis	1		
V[enerabilis] Michael Kondratowicz, parochus chotiaszowiensis	2		
V[enerabilis] Mathaeus Kondratowicz, parochus chotiaszowiensis	2		

V[enerabilis] Joannes Hryniewicz, parochus niesuchoiezensis civitatis	2		
V[enerabilis] Theodorus Kurkowski, parochus niesuchoiezensis suburbanus	4		
V[enerabiles] Zenobius et Joan[n]es Janiewiczze, parochi nuynenses	4		
Faci[un]t	94		

Decanatus Porycensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses- cathe- dratici
V[enerabilis] Daniel Tyszkiewicz, decanus porycensis, parochus łokacensis tituli Sancti Salvatoris	8		
V[enerabilis] Daniel Konsowicz, parochus bylczensis	3		
V[enerabilis] Protasius Gilewicz, parochus iwanicensis	3		
V[enerabilis] Romanus Hozewicz, parochus lachowiensis	1		
V[enerabilis] Symeon Kulczyński, parochus radowicensis	1		
V[enerabilis] Macarius Sakowicz, parochus kołonenis	2		
V[enerabilis] Nicolaus Tyszkiewicz, parochus hrykowicensis	3		
V[enerabilis] Basilius Wasiukiewicz, parochus zawidowiensis	2		
V[enerabilis] Ioannes Bachowski, parochus hruszowiensis	1		
V[enerabilis] Georgius Nogacki, parochus staroporycensis	2		
V[enerabilis] Michael Zdanowski, parochus porycensis	1		
V[enerabilis] Josephus Sakowicz, parochus baranoperetocensis	1		
V[enerabilis] Jacobus Koziński, parochus steniатыnensis	2		
V[enerabilis] Basilius Traczyński, parochus zdżarensis	3		

V[enerabilis] Josephus Kłopotowicz, parochus myszowiensis	3		
V[enerabilis] Joannes Gilewicz, parochus zabołotocensis	3		
Faci[un]t	39		

Decanatus Łokacensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses cathed- ratici
V[enerabilis] Basilius Bielakiewicz, decanus et parochus suburbanus łokacensis	8		
V[enerabilis] Andreas Kozłowski, parochus markowicensis	4		
V[enerabilis] Georgius Skulski, parochus swinarzynensis	4		
V[enerabilis] Joannes Awdyiewicz, parochus worzycensis	4		
V[enerabilis] Phylippus Hryniewski, parochus tuminensis	4		
V[enerabilis] Andreas Lewicki, parochus dorohinczensis	1		
V[enerabilis] Martinus Husakiewicz, parochus pawłowicensis	2		
V[enerabilis] Joannes Maximowicz, parochus czerniowiensis	1		
V[enerabilis] Stephanus Koroscielewicz, parochus berezowicensis	1		
V[enerabilis] Mathaeus Kraiewski, parochus ceweliscensis	4		
V[enerabilis] Gregorius Żukowiecki, parochus jakowicensis	1		
V[enerabilis] Gregorius Koziński, parochus wazynensis	1		
Venerabiles Alexander Bazylewicz, Andreas Szerechowicz, parochi woykowicenses	8		
Faci[un]t	43		

Decanatus Turzycensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses cathe- dratici
V[enerabilis] Georgius Turowicz, decanus turzycensis, parochus kowlensis tituli Resurrectionis X[ris]ti D[omi]ni	8		
V[enerabilis] Mathaeus Stefanowicz, parochus turzyscen[sis] S[ancti] Salvatoris	4		
V[enerabilis] Clemens Kiszczyc, parochus turzycens[is] S[ancti] Eustaphii	2		
V[enerabilis] Eustaphius Danilewicz, parochus turzyscen[sis] S[ancti] Nicolai	3		
V[enerabilis] Gregorius Soponowicz, diaconus turzycensis	1		
V[enerabilis] Timothaeus Horbaczewski, parochus rastowiensis	4		
V[enerabilis] Romanus Daleszycki, parochus dołscensis	3		
V[enerabilis] Joannes Turkowicz, parochus tarhowicensis	4		
V[enerabilis] Joachim Szyszkowski, parochus rużynensis	1		
V[enerabilis] Joannes Markiewicz, parochus zadybensis	4		
V[enerabilis] Demetrius Jaskiewicz, parochus tahaczynensis	4		
V[enerabilis] Joannes Szyszkowski, parochus kluscensis	2		
V[enerabilis] Stephanus Wyżewski, parochus boblensis	8		
V[enerabilis] Basilius Hayko, parochus obenizensis	2		
Faci[un]t	50		

Decanatus Camenensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses cath- edratici
V[enerabilis] Basilius Weliczkowicz, decanus camenensis, parochus kowlensis tituli Annuntiatæ Mariæ	8		
V[enerabilis] Gregorius Miłoczkowski, parochus rzeczycensis	1		
V[enerabilis] Joannes Bohdanowicz, parochus karasinensis	1		
V[enerabilis] Hypatius Kupieczowski, parochus hłuszczanensis	3		
V[enerabilis] Maximus Michalewicz, parochus suszycanensis	1		
V[enerabilis] Laurentius Bałandow[icz], parochus woiehowiensis	2		
V[enerabilis] Thomas Onisiforowicz, parochus wydertensis	3		
V[enerabilis] Mathias Bałandowicz, parochus worokomlensis	3		
V[enerabilis] Symeon Michałowicz, parochus borownensis	2		
V[enerabilis] Petrus Jakowicki, parochus stobuchowiensis	3		
V[enerabilis] Stephanus Proniewicz, parochus obzyrensis	1		
V[enerabilis] Petrus Rotkiewicz, parochus kaczynensis	4		
V[enerabilis] Maximus Budkiewicz, parochus bużacensis	1		
V[enerabilis] Nicolaus Filipowicz, parochus pniownensis	1		
V[enerabilis] Damianus Kupieczowski, parochus policensis	1		
V[enerabilis] Paulus Bałandowicz, parochus camenensis Nat[ivitatae] Mariæ	1		

V[enerabilis] Theodorus Bałanda, parochus camenensis S[ancti] Nicolai	2		
V[enerabilis] Joannes Bałanda, parochus camenensis S[ancti] Heliae	2		
V[enerabilis] Cyrillus Omelanowicz, parochus olblensis	1		
Faci[un]t	41		

Decanatus Kisielinensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses- cathe- dratici
V[enerabilis] Samuel Wyżewski, decanus, parochus rokitnicensis	8		
V[enerabilis] Gregorius Kuncewicz, parochus nowodworensis	2		
V[enerabilis] Macarius Podlaski, parochus osnuhowicensis	1		
V[enerabilis] Theodorus Nazarkiewicz, parochus berezolupensis	3		
V[enerabilis] Petrus Kulczycki, parochus mosorensis	1		
V[enerabilis] [...] ⁶ , parochus tuliczowiensis	1		
V[enerabilis] Eustaphius Bereznikowicz, parochus werbicznensis	3		
V[enerabilis] Joannes Gawurski, parochus radowicensis	2		
V[enerabilis] [...] ⁷ , parochus kupieczowiensis	4		
V[enerabilis] Paulus Skulski, parochus mokowicensis	3		
V[enerabilis] Andreas Szyszkowski, parochus witonczensis	2		

⁶ В оригіналі залишено місце для впису імені та прізвища священика.

⁷ В оригіналі залишено місце для впису імені та прізвища священика.

V[enerabilis] [...] ⁸ , parochus jezierzanensis	pauper		
V[enerabilis] Basilius Oreyko, parochus hołobensis	4		
V[enerabilis] Helias Kierdanowicz, parochus raymestensis	1		
V[enerabilis] Paulus Kosowicz, parochus dorosinensis	2		
V[enerabilis] Petrus Wyżewski, parochus lubecensis	2		
V[enerabilis] Joannes Szyszkowski, parochus trystenensis	4		
V[enerabilis] Conradus Żywicki, parochus twerdinensis	pauper		
V[enerabilis] Joannes Bodenka, parochus woronczynensis	2		
V[enerabilis] Joannes Bereznikowicz, parochus osiekrowiensis	2		
V[enerabilis] [...] ⁹ , parochus hubinensis	2		
V[enerabilis] Macarius Podleski, parochus ozdiuticensis	1		
V[enerabilis] Paulus Michniewicz, parochus chołopcensis	3		
V[enerabilis] Alexander Michniewicz, parochus kisielinensis	1		
V[enerabilis] Constantius Bereznikowicz, parochus litinensis	2		
Faci[un]t	56		

Decanatus Torczynensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses cath- dratici
V[enerabilis] Joannes Szczebetowicz, decanus et parochus torczynen[is]	8		
V[enerabilis] Andreas Rusowiecki, parochus buianensis	2		

⁸ В оригіналі залишено місце для впису імені та прізвища священика.

⁹ В оригіналі залишено місце для впису імені та прізвища священика.

V[enerabilis] Basilius Buszyński, parochus horodynensis	2		
V[enerabilis] Andreas Łokaczewski, parochus czepelensis	4		
V[enerabilis] Basilius Remenowicz, parochus woyticensis	4		
V[enerabilis] Basilius Siłocki, parochus grodecensis	pauper		
V[enerabilis] Gregorius Zasiadkiewicz, parochus czekonensis	2		
V[enerabilis] Antonius Zalewski, parochus horodiscensis	2		
V[enerabilis] Petrus Matkowski, parochus uhrynowiensis	4		
V[enerabilis] Andreas Gabryelewicz, parochus szklinensis	2		
V[enerabilis] Gabriel Szaszkievicz, parochus michlinensis	2		
V[enerabilis] Jacobus Kopeyka, parochus biskupicensis	3		
V[enerabilis] Daniel Remezowski, parochus błudowiensis	3		
V[enerabilis] Theodorus Osowski, parochus pustomytensis	3		
V[enerabilis] Theodorus Krasowski, parochus korytensis	3		
V[enerabilis] Michael Krasowski, parochus swiniensis	2		
V[enerabilis] Athanasius Szostakiewicz, parochus koniuchensis	6		
V[enerabilis] Petrus Kraiewski, parochus zaięczycensis	2		
V[enerabilis] Joannes Tomaszewski, parochus szelwowiensis	2		
V[enerabilis] Petrus Ohurewicz, parochus zaturzecensis	1		
V[enerabilis] Procopius Kuraszewicz, parochus sernicensis	1		
V[enerabilis] Joannes Hrehorowicz, parochus okorscensis	2		
V[enerabilis] Nicolaus Paliżycki, parochus smolihowiensis	2	n[on] vacat	vacat
V[enerabilis] Jacobus Karduszewicz, parochus sadowiensis	2	no[n] vacat	vacat

V[enerabilis] Eustaphius Burkacki, parochus liniowiensis	3		
V[enerabilis] Andreas Buchacki, parochus bubnowiensis	3		
V[enerabilis] Joannes Hulunicki, parochus z[u]kowecensis		1	
V[enerabilis] Gregorius Groszkowski, parochus skorecensis	2		
Faci[un]t	79		

Decanatus Tartakowiensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses cathe- dratici
V[enerabilis] Andreas Piehowicz, decanus, parochus kwasowiensis	8		
V[enerabilis] Nicolaus Cyntyło, parochus spasowiensis	4		
V[enerabilis] Joannes Lewicki, parochus sielecensis	[1]		
V[enerabilis] Alexius Cyntyło, parochus perwiatycensis	4		
V[enerabilis] Joannes Sakowicz, parochus torscensis	2		
V[enerabilis] Basilius Cyntyło, parochus kniażensis	2		
V[enerabilis] Constantius Malski, parochus tusowiensis	2		
V[enerabilis] Symeon Malski, parochus szpikołosowensis	1		
V[enerabilis] Helias Andrzejowicz, parochus korczynensis	1		
V[enerabilis] Joannes Radkiewicz, parochus wolanensis	1		
V[enerabilis] Symeon Kielechiewicz, parochus tartakowiensis	8		
V[enerabilis] Symeon Nemstowicz, parochus kopytowiensis	1		
V[enerabilis] Stephanus Wilecki, parochus bobiatycensis	1		
V[enerabilis] Joannes Bażański, parochus łuczycensis	3		

V[enerabilis] Alexander Wichor, parochus szarpanecensis	1		
V[enerabilis] Stephanus Birugiewicz, parochus chłopowiensis	3		
V[enerabilis] Jacobus Wołkowicz, parochus stoianowiensis S[ancti] Heliae	4		
V[enerabilis] Conradus Reka, parochus stoianowiensis S[anctae] Praxedis	4		
Faci[un]t	51		

Decanatus Sokalensis

	Pro semi- nario	Cathe- dratici floreni	Asses cathe- dratici
V[enerabilis] Jacobus Silkiewicz, decanus et parochus sokaliensis tituli Sancti Nicolai	8		
V[enerabilis] Stephanus Łolnowicz, parochus ulhowiensis	3		
V[enerabilis] Gregorius Hitkiewicz, parochus skomorochowiensis	3		
V[enerabilis] Joannes Kozicki, parochus pozdzimirensis	4	non fuit	
V[enerabilis] Gregorius Naliwayko, parochus jastrobecensis	3		
V[enerabilis] Basilius Lewicki, parochus hohol[en]sis	3		
V[enerabilis] Alexius Tołoczko, parochus radwanecensis	2		
V[enerabilis] Jacobus Kozłowski, parochus zawiszanensis	1		
V[enerabilis] Gregorius Lipczuk, parochus cielonżensis	1		
V[enerabilis] Romanus Wasilewicz, parochus potorzecensis	1		
V[enerabilis] Theodorus Porecki, parochus witkowiensis civitate[nsis]	1		vacat

V[enerabilis] Eustaphius Filipowicz, parochus horbkowiensis	2		
V[enerabilis] Michael Lewicki, parochus witkowiensis ruralis	3		
V[enerabilis] Basilius Wilkiewicz, parochus switiazowiensis	2		vacat
V[enerabilis] Andreas Bilański, parochus christianopolensis	3		
V[enerabilis] Stephanus Emelanowski, parochus połowecensis	2		
V[enerabilis] Symeon Prochnicki, parochus sokaliensis tituli S[ancti] Michaelis	3		
Faci[un]t	45		
Faciunt proventus cleri pro seminario	647		
Metropolitanus ex sua parte contulit	400		
Faciunt universi proventus	1047		

Regulae et leges ab alumnis wladimiriensibus observandae

1mo. Do seminarium Włodzimierskiego mają być przyjmowani tacy, którzyby mieli lat szesnaście, aby po wyiściu z nauk mogli być ordynowani na kapłaństwo, nie krnąbrni, posłuszni, spokojni, z uczciwych urodzeni rodziców, a ile można kapłańscy synowie, jeżeli nie mający w łańskim języku początki, przynajmniej czytać y pisać należycie po rusku y polsku umiający, w rozumie y pamięci nie tępi, indolis bonae, a mający dobrą y nieprzymuszoną wolą w stanie kapłańskim służyć dyecezyey Włodzimierskiej, ani byż mają przyjmowani bez woli naszey lub successorzy naszych.

2mo. W puł roku po przyjęciu do seminarium, powinni będą exercitia spiritualia przez dni ośm odprawić, po których odprawieniu mają poprzysiądz corporaliter w rękę w Bogu Przewielebnego J[ego Mości] x[ię]dza rektora włodzimierskiego na tym, że do zgonu życia mają być w stanie duchownym, nie mają odmieniać nabożeństwa greckiego, ani się oddalać z dyecezyey Włodzimierskiej, nakoniec ani do żadnego zakonu, ne defraudetur operariis dioecesis Wladimiriensis, wstępować. Przysięga zaś ta in eum sensum byż ma: «Ja, [nomine], przysięgam Panu Bogu Wszchemogącemu, w Trójcy Świętey Jedynemu, iż do zgonu życia mego będę w stanie duchownym, y w

nim zostając, według przemożenia mego będę się starał o pomnożenie chwały Bożej y jedności świętej roskrzenie, do nabożeństwa rzymskiego, ani do zakonu żadnego przechodzić y wstępować, a daleko więcej z dycyzy Włodzimierskiej przeność się do innej bez wyraźnego, z gwałtownych przyczyn, pasterza mego consensu, nie mam ani powinien będę. Na czym jako sprawiedliwie przysięgam: „Tak mi Panie Jezu dopomóż y męka Jego przeydroższa”. Po tej przysiędze ma wziąć odzienie kleryckie lazuruowego koloru, tojest sutannę y palędrę baiową y inne requisita.

3tio. Przy dokończeniu wakacyi mają wszyscy spólnie ośmiodniową odprawić medytacyą, ze wszelką modestyą y przykłađnością, po której mają incumbere naukom ze wszelką czułością, pilnością y trzeźwością. Których jeżeliby nie zachowali, ale wykroczeni byli, post omnia adhibita corrigendi media, mają bydź od Przewielebnego J[ego Mości] x[ię]dza rektora włozimierskiego wyrzuceni ex seminario, cum scitu jednak nostro, sine successorum nostrorum.

4to. Przewielebny J[ego Mość] x[iędz] rektor włozimierski, przed wyściem z nauk każdego seminarysty rokiem, powinien będzie nas, lub successorów naszych, awizować de exitu subiecti digni ad excelendam vineam Christi z seminario, abyśmy wcześniej mogli onemu, juxta proportionem status et doctrinae, mieysce wynależć pro subsistentia ad vitae eius tempora.

5to. We dni święte uroczystsze, honorowi Chrystusa Pana y Nas[więtszey] Panny ustanowione, tudzież w pierwszą niedzielę każdego miesiaca, wszyscy spowiadać się y kommunikować mają, Służby zaś Bożej codzień wraz z świeckimi studentami słuchać, aby tym sposobem sami do uczęszczania Ś[więtych] Sakramentów przyzwyczajeni, w duszach potym chrześciańskich, sobie poruczonych, takową wkorzeniai ochotę y gorliwość.

6to. Oprócz nauk łacińskich, mają się cwiczyć w nabożeństwie ruskim, dlatego we dni niedzielne y święte mają y powinni będa u ołtarza wielkiego w komżach, podczas Służb Bożych, ranniej y wielkiej, celebriującym kapłanom assystować, toż samo y na jutrzniach, y na niesporach czyniąc. Ci zaś, którzy Jarmoioia umieć nie będa, koniecznie będa się starali, aby się go należycie przyuczyc mogli. Aby zaś wyszedzcy z nauk, nie byli leniwi, circa praedicationem verbi Dei, powinni będa ci którzy do szkół większych chodźć będa, exorty częste w refektarzu prawić, y katechizmy we dni niedzielne publicznie w cerkwi, in assistentia Przewielebnego J[ego Mości] x[ię]dza rektora włozimierskiego «ut dignoscat, quid sit laude! quid visuperio dignum!» miewać, w czym strictissime obligatur conscientia onegoż.

7mo. Xiąg poszanowanie, jako to Alwarów, Synonim, Zvaryuszów y innych duchownych, serio poleca się cum intimatione, aby ich nie rzucano, nie darto, ale należycie konserwowano. Toż samo rozumieć się ma circa amictus conservationem, owo zgoła zgromadzeni ad seminario adolescentes, mają się starać o wszelką modestyą y skromność tak w obyczaiach y postępkach, jako w chodzeniu, jedzeniu y conservatiew sukien sobie danyh.

8vo. Aby wiedzieli alumnowie seminarii Vladimiriensis, co każdego dnia czynić mają, takowa daie się praescripta na poniedziałek, wtorek, szrode, piątek y sobotę.

Maią ustać o godzinie indispensabiliter czwartej, puł godziny pozwali się na ubranie się, a puł godziny maią na medytacyey strawić. O piątey maią zasieść na mieyscach swoich, y przez puł trzeci godziny bawić się lub lekcyą, jezeli będą w szkołach wyższych, lub uczeniem się pensów, komponowaniem okkupacy y innemi szkolnemi zabawami. Po tym maią puść do szkół y tam aż do dziesiątey godziny, równie z drugimi świeckimi studentami trwać, za tym na wysłuchanie Służby Bożey do cerkwi poydą; jezeli zaś co po Służbie Bożey będzie zbywało czasu do jedynastey godziny, to strawią na uczeniu się pensów. O jedynastey godzinie na obiad iść maią, po obiedzie maią y powinni będą pożytki powiedzieć duszne z ranniey medytacyey przed Przewielebnym J[ego Mością] x[iędzem] rektorem włodziemskim, lub destynowanym od niego Wielebnym professorem. Po pożytkach pozwala się dla refocillathey recreatia przez puł godziny, po którey, gdy już będzie w puł do pierwszey z południa, koło uczenia się Jarmołoia aż do samey pierwszey [godziny] zabawić się maią, reszta zaś czasu, która będzie między Jarmołoiem y poyściem do szkół, na zabawach szkolnych strawić się ma. Za tym poydą z drugimi do szkół, ale aż post secundum pulsum, aby ante secundum pulsum poszedszy, nie mieli okazey do swawoli z świeckimi studentami, y tam maią trwać w szkołach aż do godziny czwartej. Po czwartej zaraz koło okkupacyey szkolney zawinąć się maią, resztę na uczeniu się pensów y explikacyi czasu strawią, poki nie będą dzwonkiem wokowani na wieczera, o godzinie zaś szóstey poydą na wieczera, po niey nastąpi recreatia duchowna ze wszelką modestyą, y ma trwać do godziny siódmej. O siódmej maią odprawić examen conscientiae z zwyczajnemi modlitwami za różne stany y z mówieniem litaniy do Na[świętszey] Panny, o ósmey zaś godzinie spać wszyscy poydą, bez przeszkody jednego drugiemu y naruszenia zwyczajnego milczenia. We czwartek taż sama dispositia godzin bydź ma, aż do Jarmołoia inclusive, po Jarmołoiu zaś pozwala się recreatia z wyiściem w pole do godziny czwartej, a po czwartej znowu wyżey opisane maią reassumi zabawy. W niedzielę, lub inny dzień święty wstaną o trzeciej godzinie, puł godziny, jako się wyżey rzekło, strawią na ubieraniu się, a puł godziny na medytacyey. Zatym udadzą się do cerkwi, y tam bydź maią przez całą jutrznię y Służbę Bożą rannią, po którey odprawieniu z studentami świeckimi na congregacyą, po niey na Służbę Bożą wielką y kazanie udadzą się, za tym na obiad, pożytkow duchownych odprawienie, rekreacyą domową, aż do pierwszey godziny. O pierwszey zaś godzinie poydą do cerkwi na katechizm, a matutores? na controversie, po katechizmie na recreatią, z wyiściem w pole do godziny z południa czwartej, po czwartej zaś opisane wyżey, duchowne y szkolne, maią reassumi zabawy.

9no. Do recytowania horarum canonicarum, to jest połunoszcznicy, jutrzni, czasów, wieczerni y poweczerni, wszyscy alumnowie co dzień obligowani są y będą, czasu na to zaraz po medytacyey do szkolnych zabaw naznaczonego, do odmowienia połunoszcznicy, jutrzni, pierwszego, trzeciego y szóstego czasu, z obiednicą, a po obiednich szkołach na odmówienie czasu dziewiątego, wieczerni y paweczerni, uiąwszy.

10mo. Ponieważ duchowny nad alumnami superintendent nie może ustawicznie z niemi in communi siedzieć, maiąc swoje inne zabawy, przeto Przewielebny J[ego Mość] x[ią]dz rektor włodziemski z między alumnów stateczniejszego, dowcip-

nieyszego y rzezwieyszego, bierze za rewnitela, któryby dozierał czułości w uczeniu się pensów y innych obyczaiów, y co jest zdrożnego donosił Wielebnemu superintendentowi. Bez którego to rewnitela woli ani piędzą żaden alumnus ex musaeo ruszyć się nie powinien będzie, naznaczenie jednak pokut za excessa nie do rewnitela, ale do Wielebnego superintendenta należeć będzie.

11mo. U stołu podczas obiadu y wieczery lekcyja duchowna przez alumnów alternatą bydź powinna, na której ma się pierwey czytać stoiąc rozdział jeden z Piśma Świętego, a potym żywot tego świętego, który tego dnia przypadnie, lub inna jaka xięga duchowna. We wtorek zaś y we czwartek, po przeczytaniu rozdziału jednego z Piśma Świętego, mają alternatą alumnowie explikować te reguły, które się im na pensa tak tych dni, jako y innych zadadzą, tudzież przeciwko tym regułom dubia zadawać y rozwiązywać podług zwyczaiów szkolnych, aby się tym sposobem w nauce alumnowie ćwiczyli. To też osobliwie przestrzegać będzie należało, aby się nie ważyli alumnowie innym językiem, oprócz łacińskiego, między sobą y z świeckimi studentami rozmawiać.

12mo. Te reguły, aby się alumnom w lepszą wbiły pamięć, mają bydź in musaeo przybite, y co czwierć roku czytane, a jako naysciśley, quo ad omnia et singula punkta, od wszystkich, nomine excepto, zachowane y obserwowane.

Tertio. His omnibus rite et legitime peractis, cantatis[ue] et apprecatis multis annis S[anc]tissimi pontifici romano, Serenissimo regi, metropolitano et episcopo, ac universo clero, peracta circa cathedralem ecclesiam Vladimiriensem processione cum Venerabili Eucharistiae Sacramento, cantato[ue] hymno Ambrosiano, flexis genibus, dimisit metropolitanus synodum dioecesanam, pastoralemente benedictionem.

Acta haec sunt in cathedrali ecclesia Vladimiriensi, die decima quinta mensis octobris Anno D[omi]ni 1715.

Архив СПбИИ, кол. 52 (Павла Доброхотова), оп. 1, ед. хр. 50, л. 39-48. Оригінал. Рукопис.

ДЖЕРЕЛА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Джерела

а) неопубліковані

- Архив Санкт-Петербургского института истории РАН, кол. 52 (Павла Доброхотова), оп. 1, ед. хр. 50; ед. хр. 51; ед. хр. 207; ед. хр. 324; оп. 2, картон 9, ед. хр. 1.
- Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, ф. 231 (Почаївська Лавра), од. зб. 24.
- Національний музей ім. Митрополита Андрея Шептицького у Львові, Відділ рукописів та стародруків, Ркл-113.
- Российский государственный исторический архив (Санкт-Петербург), ф. 823 (Канцелярия митрополитов греко-униатских церквей в России), оп. 3, ед. хр. 117; ед. хр. 2127.
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Radziwiłłów, dz. V, sygn. 6762.
- Archiwum Państwowe w Lublinie, Chełmski Konsystorz Greckokatolicki, sygn. 90; sygn. 101; sygn. 179.
- Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Ordynacji Zamojskiej, sygn. 930.
- Die Handschriftenabteilung der Österreichischen Nationalbibliothek in Wien, «Series Nova», № 3844-3846.

б) опубліковані

- Археографический сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Северо-Западной Руси*, т. 12. Вильна 1900.
- Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый Временною комиссією для разбора древнихъ актовъ, высочайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ*, ч. 1, т. 6. Киевъ 1883.
- Гетьман Иван Мазепа. Документы из архивныхъ собраний Санкт-Петербурга* / упор. Т. Г. Таирова-Яковлева, вип. 1. Санкт-Петербург 2007.
- Довбищенко М. В. *Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст.* Київ 2001 [= Архів Української Церкви, т. 3].
- Рункевич С. Г. *Описание документовъ архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитовъ*, т. 1: 1470-1700. Санкт-Петербургъ 1897; т. 2: 1701-1839. Санкт-Петербургъ 1907.
- Собори Львівської єпархії XVI–XVIII століть* / упорядкування та історичний нарис І. Скориляса. Львів 2006.
- Acta S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielorusiae spectantia* / вид. А. G. Welykyj, т. II: 1667-1710. Romae 1954.
- Congregationes particulares Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielorusiae spectantes* / вид. А. G. Welykyj та Е. Kaminskyj, т. I: 1622-1728. Romae 1956.
- Epistolae Jasonis Smogorzewskij, metropolitae kioviensis catholici (1780-1788)* / вид. А. G. Welykyj. Romae 1965.
- Epistolae metropolitaram kioviensium catholicorum: Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckij, Floriani Hrebnyckij 1714-1762* / вид. А. G. Welykyj. Romae 1959.
- Epistolae metropolitaram kioviensium catholicorum: Raphaelis Korsak, Antoni Sielava, Gabrielis Kolenda (1637-1674)* / вид. А. G. Welykyj. Romae 1956.
- Litterae episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600-1900)* / вид. А. G. Welykyj, т. V: 1711-1740. Romae 1981.
- S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Romana Beatificationis et Canonisationis* / вид. А. G. Welykyj, т. I. Roma 1959.

- Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielorussiae* / вид. А. G. Welykyj, т. II: 1700-1740. Romae 1962.
- Synodus provincialis ruthenorum habita in civitate Zamosciae Anno MDCCXX Sanctissimo Domino Nostro Benedicto PP. XIII dicata*. Romae 1724.
- Ustawy rządu duchownego i inne pisma biskupa Innocentego Winnickiego* / до друку підгот. W. Piłpowicz. Przemysł 1998.

Література

- Атаманенко В. Маєткове забезпечення Православної церкви Волині в другій половині XVI – першій половині XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Свято-Троїцький собор в історії Луцька та Волині: Наук. зб.* Луцьк 2005, с. 57-68.
- Балик Б. І. З історії культури св. Йосафата в Перемиській єпархії (XVII/XVIII ст.) // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni CCL anno a Martyrio S. Iosaphat vertente VIII* (1973), вип. 1-4, с. 47-61.
- Ваврик М. Службеник Митрополита К. Жоховського 1692 р.: Генеза і аналіз // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni IX* (1975) 319-323.
- Ваврик М. До історії Службеника в Українській Католицькій Церкві в 2-ій половині 17-го століття // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni X* (1979) 102-112.
- Ваврик М. М. *Нарис розвитку і стану Василянського чина XVII-XX ст. Топографічно-статистична розвідка*. Рим 1979.
- Великий А. Г. *З літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану / 2-е вид., т. 6*. Рим-Львів 2000.
- Вереса Д. Адміністративні структури Берестейського офіціалату Володимирсько-Берестейської унійної єпархії у XVIII ст. // *Ковчег* 5 (2007) 150-166.
- Головацький Р. Митрополита семінарія Рутського // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni IX* (1960), вип. 3-4, с. 375-393.
- Горін С. *Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століть)*. Львів 2007.
- Греко-католицька духовна семінарія у Львові. Матеріали і розвідки / зібрав Йосиф Сліпий, ч. 1*. Львів 1935, с. 29.
- Гуцуляк Л. Д. *Божественна Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом (період 1596-1839 рр.)*. Львів 2004.
- Галадза П. Літургичне питання і розвиток богослужень напередодні Берестейської унії аж до кінця XVII ст. // *Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви у XVII столітті. Матеріали Четвертих «Берестейських читань», Львів, Луцьк, Київ, 2-6 жовтня 1995 р.* Львів 1997, с. 1-53.
- Дверницький Е. Н. *Памятники древняго православия в г. Владимире-Волынском*. Киев 1889.
- Диковский Н. *Базиліанський орден і його значення в западно-руській унійській Церкві во XVII і началі XVIII века* // *Гродненские Епархиальные Ведомости* 24-25, 38 (1906).
- Димид М. *Єпископ Київської Церкви (1589-1891)*. Львів 2000.
- Дмитриев М. В. *Православная культура Московской и Литовской Руси в XVI ст.: степень общности и различий* // *Белоруссия и Украина: История и культура. Ежегодник 2003*. Москва 2003, с. 9-22.
- Дмитриев М. В., Флоря Б. Н., Яковенко С. Г. *Брестская уния и общественно-политическая борьба на Украине и Белоруссии в конце XVI – начале XVII в., ч. 1: Брестская уния 1596 г. Исторические причины*. Москва 1996.
- Дурбак Р. Митрополит Лев Кишка як церковний письменник // *Нива* (Львів 1938) 311-318.
- Дурбак Р. Митрополита діяльність Льва Кишки // *Нива* (1939) 164-171, 204-212, 251-256.

- Заяць А. *Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття*. Львів 2003.
- Ісаєвич Я. Д. *Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI–XVIII ст.* Київ 1972.
- Ісаєвич Я. До характеристики культури доби Бароко: василіянські освітні осередки // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Ювілейний збірник на пошану члена-кореспондента НАН України Миколи Ільницького 12 (Львів 2004) 195-206.
- Ісаєвич Я. Основи релігійного життя і культури на Україні (до кінця XVIII ст.) // *Belarus, Lithuania, Polonia, Ukraine. The Foundations of Historical and Cultural Traditions in East Central Europe. International Conference, Rome, 28 April – 6 May 1990*. Lublin–Roma 1994, с. 155-175.
- Ісаєвич Я. *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*. Львів 2002.
- Ісаєвич Я. Д., Мартинюк А. І. *Володимир-Волинський. Історико-краєзнавчий нарис*. Львів 1983.
- Історія українського мистецтва*: в 6 т., т. 2. Київ 1976.
- Історія української культури*: у 5 т., т. 3: *Українська культура другої половини XVII–XVIII ст.* Київ 2003.
- Когут З. *Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України*. Київ 2004.
- Когут З. *Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини, 1760-1830*. Київ 1996.
- Колосок Б. Успенський собор і Влох Францишек // *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали ІХ наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції 20-23 січня 1998 року*. Луцьк 1998, с. 107-108.
- Корзо М. *Украинская и белорусская катехетическая традиция конца XVI–XVIII вв. Становление, эволюция и проблема заимствований*. Москва 2007.
- Курганович С. В. *Діонисій Жабокрицький, еп. Луцький і Острожський. Історико-біографічний очерк*. Київ 1914.
- Кучинко М., Охрімченко Г., Петрович В. *Історія міста Володимира-Волинського від найдавніших часів до середини XX ст. (у світлі соціотопографії)*. Луцьк 2004.
- Левицький О. И. *Историческое описание Владимиро-Волынского Успенского храма*. Киев 1892.
- Лотоцький О. *Український Архидієцатикон* // *Елпіс 1-2* (Варшава 1932) 129-183.
- Лужницький Г. *Українська Церква між Сходом і Заходом. Нарис історії Української Церкви*. Філадельфія 1954.
- Марозава С. Ісафат Кунцэвіч у беларускай гістарыяграфіі // *Sztuka sakralna i duchowość pogranicza polsko-ukraińskiego na Lubelszczyźnie. (Materiały z Międzynarodowej Konferencji «Sztuka Sakralna Pogranicza»*. Lublin 13-15.10.2005 r.). Lublin 2005, с. 75-86.
- Назарко І. *Київські і Галицькі митрополити. Біографічні нариси (1590-1960)*. Рим 1962.
- Недільський С. *Уніатський митрополитъ Левъ Кишка и его значеніе въ исторіи Уніи*. Вильна 1893.
- Пануцэвіч В. *Святы Язафат, архієпіскап полацкі*. Полацк 2000.
- Патрило І. Вклад Василіянського чину в життя з'єднаної Київської митрополії (1617-1839) // *Belarus, Lithuania, Polonia, Ukraine. The Foundations of Historical and Cultural Traditions in East Central Europe. International Conference, Rome, 28 April – 6 May 1990*. Lublin–Roma 1994, с. 282-289.
- Пашкевіч У. *Уніяцкая царква ў Беларусі ў пачатку XVIII ст. // 3 історыі уніяцтва ў Беларусі (да 400-годдзя Брэсцкаў уніі)*. Мінск 1996, с. 83-84.
- Петров Н. Об учреждении Ипатием Поцеєм униатской капитулы во Владимире Волинском и первоначальных ее действиях // *Труды Киевской Духовной Академии 2* (Киев 1869) 501-504.

- Петрович В. В. *Історична топографія міста Володимира Х–XVIII ст.: Автореф. дисертації... канд. істор. наук*. Львів 2003.
- Підручний П. *Нарис законодавства Василіанського Чину св. Йосафата (1605-1969)*. Рим 1976 (неопублікована дисертація).
- Підручний П. Початки Василіанського чину і Берестейська унія // *Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви у XVII столітті. Матеріали Четвертих «Берестейських читань»*, Львів, Луцьк, Київ, 2-6 жовтня 1995 р. / ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. Львів 1997, с. 79-124.
- Плохій С. *Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні*. Київ 2005.
- Посохова А. Ю. *Харківський колежіум (XVIII – перша половина XIX ст.)*. Харків 1999.
- Ричков П. А., Луц В. *Сакральне мистецтво Володимира*. Київ 2004.
- Рожко В. *Нарис історії української православної церкви на Волині: Історико-краєзнавчий нарис*. Луцьк 2001.
- Рожко В. *Православні монастирі Волині і Полісся*. Луцьк 2000.
- Рожко В. *Чудотворні ікони Волині і Полісся*. Луцьк 1998.
- Савич А. *Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI–XVIII в.* Київ 1929.
- Сеник С. Берестейська унія і світське духовенство: наслідки унії у перших десятиліттях // *Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви у XVII столітті. Матеріали Четвертих «Берестейських читань»*, Львів, Луцьк, Київ, 2-6 жовтня 1995 р. / ред. Б. Гудзяк, співред. О. Турій. Львів 1997, с. 55-77 (разом з дискусією).
- Скінєр Б. Грамадзкія каштоўнасьці Ўніяцкай царквы ў XVIII ст. // *ARCHE Пачатак: Навуковы, навукова-папулярны, грамадзка-палітычны і літаратурна-мастацкі часопіс 4* (Мінск 2007) 102-104.
- Скочилас І. Акти духовних судів українських церковних установ XVII–XVIII ст. (за матеріалами виїзних засідань єпископсько-консисторського суду Львівської єпархії 1700-1725 років) // *Вісник Львівського університету. Серія історична* 34 (Львів 1999) 425-438.
- Скочилас І. Генеральні візитації в українсько-білоруських єпархіях Київської уніатської митрополії. 1596-1720 роки // *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції* 238 (Львів 1999) 46-94.
- Скочилас І. «Дар любові», фінансовий обов'язок і єрархічна підлеглість: Катедрастик у системі фінансово-корпоративних відносин духовенства Київської митрополії XIII–XVIII століть // *Дрогобицький краєзнавчий збірник IX* (Дрогобич 2005) 431-460.
- Скочилас І. «Заповіді» Київського собору 1691 року про метричний облік православних в Україні // *Знак. Вісник Українського геральдичного товариства* 28 (Львів 2002) 2-4.
- Скочилас І. Запровадження метричних книг у Київській православній митрополії в другій половині XVII століття // *Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства* 1 (Біла Церква 2001) 77-87.
- Скочилас І. Метрична реформа у Львівській єпархії 1680 року // *Знак* 25 (2001) 2-3.
- Срезневский В. И., Покровский Ф. И. *Описание рукописного отделения Библиотеки имп. Академии наук*, т. 1. Санкт-Петербург 1910.
- Суттнер Е. К. Значення Замойського (1720) та Віденського (1773) синодів для уніатів Речі Посполитої та Габсбурзької монархії // *Ковчег* 2 (2000) 99-114.
- Теодорович Н. И. *Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской иерархии. Исторический очерк*. Почаев 1893.
- Тимошенко Л. Унійна діяльність Іпатія Потія на Волині (до 385-річчя з дня смерті і поховання у Володимирській соборі) // *Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і Волинь. Матеріали IX наукової історико-краєзнавчої міжнародної конференції, 20-23 січня 1998*. Луцьк 1998, с. 122-124.

- Ульяновський В. І. *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова*. Київ 1992.
- Федорів Ю. *Замойський синод 1720 р.* Рим 1972.
- Хадька А. Ю. Святі Язафат Кунцэвіч: складання культу і іканаграфії ў Беларусі // *Наша вера* 2 (Мінск 2006) 26-29 (інший варіант статті під цією ж назвою ввійшов до збірника: *Беларусь–Україна: зістарычны вопыт узаемаадносін. Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі 18-19 сакавіка 2003 г.* Мінск 2004, с. 106-110).
- Хрущевіч Г. *История Замойскаго собора (1720 года)*. Вильно 1880.
- Шевченко Т. *Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверти XVI – середини XVII ст.* Львів 2005.
- Шурат В. В обороні Потієвої Унії. *Письмо о Петра Камінського Ч. С. В. В., авдітора гр.-кат. митрополії 1685 р.* Львів 1929.
- Эпісталацыя Сьвятога Язафата: *Збор дакумэнтаў / упор. й опр. М. Баўтовіча. Полацак 2006.*
- Яковлева Т. *Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659-1667 рр.)*. Київ 2003.
- Яковенко Н. *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / 2-е вид., перероблене та розширене*. Київ 2005.
- Яременко М. *Київське чернецтво XVIII ст.* Київ 2007.
- Яроцькій Я. В. Ревізія Владимирської Базилянської школи в 1803 году // *Труды Общества изследователей Вольны 1 (Житомир 1902) 22-32.*
- Ясиновський Ю. *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження*. Львів 1996.
- Ammann A. M. *Abriss der ostslawischen Kirchengeschichte*. Wien 1950.
- Ammann A. M. *Storia della Chiesa russa e dei paesi limitrofi*. Torino 1948.
- Bieńkowski L. *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce // Kościół w Polsce / під ред. J. Kłoczowskiego, т. 2: Wieki XVI–XVIII*. Kraków 1969, с. 781-1049.
- Bilanych J. *Synodus Zamosiana an. 1720 (eius celebratio, approbatio et momentum)*. Romae 1960.
- Blažejovskij D. *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576-1983)*. Rome 1984.
- Chełmski Konsystorz Grekokatolicki [1525-] 1596-1875[-1905]: inwentarz analityczny archiwum / опр. М. Trojanowska*. Warszawa 2003.
- Churches and Confessions in East Central Europe / ред. Н. Łaszkievicz*. Lublin 1999.
- Codello A. Kiszka Łukasz // *Polski Słownik Biograficzny, т. XII*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1966-1967, с. 511-512.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M. *Oficyna supraska 1695-1803. Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazylianów*. Warszawa 1993.
- Deruga A. *Piotr Wielki a unicy i unija kościelna 1700-1711*. Wilno 1936.
- Deruga A. *Regestra listów metropolity unickiego Leona Kiszki do ks. Karola Stanisława Radziwiłła, kanclerza w. lit., i jego żony (1705-1728) // Ateneum Wileński*. Wilno 1935, с. 1-11.
- Die Katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte 1993 / ред. W. Reinhard, H. Schilling*. Gütersloh 1995.
- Duch O. *Nurt wschodni i zachodni w postanowieniach Synodu Zamojskiego (1720 r.) dotyczący monastycyzmu żeńskiego w unickiej metropolii kijowskiej // Między Zachodem a Wschodem. Etniczne, kulturowe i religijne pogranicza Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku / під ред. K. Mikułskiego та A. Zielińskiej-Nowickiej*. Toruń 2005, с. 173-185.
- Gil A. *Cerkwie Sokala w XVII–XVIII w. Z dziejów architektury sakralnej diecezji chełmskich Kościoła wschodniego // Do piękna nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki*

- sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego, greckokatolickiego*, t. I: *Referaty*. Chełm 2003, c. 116-126.
- Gil A. Kult Jozafata Kuncewicza i jego pierwsze przedstawienia ikonowe w Rzeczypospolitej (do połowy XVII wieku). *Zarys problematyki // Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Zbiór studiów*. Lublin 2005, c. 65-72.
- Gil A. Unickie cerkwie Brześcia w opisie wizytacyjnym z 1726 roku // *Rocznik IEŚW* 4 (Lublin 2006) 31-51.
- Harasym I. Geneza i rola monastycyzmu bazylikańskiego w historii Cerkwi Greckokatolickiej od XVI do XX wieku // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* 4-5 (Warszawa 1997) 225-239.
- Horodyski B. Zarys dziejów Biblioteki Ordynacji Zamojskiej // *Studia nad książką poświęconę pamięci K. Piekarskiego*. Wrocław 1951, c. 295-341.
- Kania J. *Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759-1833*. Lublin 1993.
- Katalog rękopisów [Biblioteki Narodowej w Warszawie]. Seria III: Zbiory Biblioteki Ordynacji Zamojskiej*, t. III / opr. B. Smoleńska za участи K. Muszyńskiej. Warszawa 1991.
- Kempa T. Czy męczeńska śmierć arcybiskupa Jozafata Kuncewicza przyczyniła się do rozwoju unii brzeskiej na obszarze archidiecezji połockiej? // *Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Zbiór studiów*. Lublin 2005, c. 93-105.
- Kempa T. Recepcja unii brzeskiej na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego i ziem ruskich Korony do połowy XVII wieku // *Rocznik IEŚW Rok 3* (Lublin 2005) 141-170.
- Kempa T. Unia i prawosławie w Witebsku w czasie rządów biskupich Jozafata Kuncewicza i po jego męczeńskiej śmierci (do połowy XVII wieku) // *Między Zachodem a Wschodem. Etniczne, kulturowe i religijne pogranicza Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku* / під ред. K. Mikulskiego та A. Zielińskiej-Nowickiej. Toruń 2005, c. 135-154.
- Kirchenzucht und Sozialdisziplinierung im frühneuzeitlichen Europa. (Mit einer Auswahlbibliographie)* / ред. von H. Schilling. Beiheft 16, 1994.
- Kohut Z. *Russian Centralism and Ukrainian Autonomy: Imperial Absorption of the Hetmanate, 1760s-1830s*. Cambridge (Mass.) 1988.
- Królik L. *Organizacja dekanalna diecezji łuckiej i brzeskiej w XVII i XVIII wieku*. Lublin 1981.
- Kuczinko M. Rzymskokatolickie budowle sakralne końca XV–XVIII w. we Włodzimierzu Wołyńskim // *Do piękna nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego, greckokatolickiego*, t. I: *Referaty*. Chełm 2003, c. 80-97.
- Liberali G. *Le origini del seminario diocesano*. Treviso 1971.
- Likowski E. *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku*. Poznań 1880.
- Mazal O., Unterkircher F. *Katalog der abendländischen handschriften der österreichischen Nationalbibliothek. Series nova (Neuerwerbungen)*, ч. 3. Wien 1967.
- Między Zachodem a Wschodem. Studia ku czci profesora J. Staszewskiego* / під ред. J. Dumanowskiego та ін. Toruń 2003.
- Mironowicz A. Przynależność diecezjalna Brześcia do końca XVI wieku // *Беларускі гістарычны зборнік 27* (Беласток 2007) 3-14.
- Nowakowski P. Pierwsze pontyfikaty obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (XVII/XVIII w.) jako przykład łączenia wschodniej i zachodniej tradycji liturgicznej w Cerkwi Greckokatolickiej // *Harmonijne współistnienie kultury Wschodu i Zachodu na Ukrainie* / під ред. W. Mokrego. Kraków 2000, c. 105-110.
- Nowicka-Jeżowa A. Udział bazylianów w kształtowaniu kultury chrześcijańskiej na wschodnich Kresach Rzeczypospolitej // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* 4-5 (1997) 240-251.
- Pamiętniki i relacje w zbiorach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej* / opr. D. Kumolowa за участи T. Sieniateckiej. Warszawa 1998.

- Pelesz J. *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*, t. 2. Wien 1880.
- Petrowycz W. Prawosławne i greckokatolickie cerkwie Włodzimierza Wołyńskiego XV–XVII stulecia // *Do piękna nadprzyrodzonego. Sesja naukowa na temat rozwoju sztuki sakralnej od X do XX wieku na terenie dawnych diecezji chełmskich kościoła rzymskokatolickiego, prawosławnego, greckokatolickiego*, t. I: *Referaty*. Chełm 2003, c. 98–109.
- Pidlypczak-Majerowicz M. *Bazylianie w Koronie i na Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu*. Warszawa–Wrocław 1986.
- Piechnik L. *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*. Kraków 2001.
- Ploky S. *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine*. New York 2001.
- Schilling H. Disziplinierung oder «Selbstregulierung der Untertanen»? Ein Plädoyer für die Doppelperspektive von Makro- und Mikrohistorie bei der Erforschung der frühmodernen Kirchenzucht // *Historische Zeitschrift* 264(3) (1997) 675–691.
- Schmidt H. R. Sozialdisziplinierung? Ein Plädoyer für das Ende des Etatismus in der Konfessionalisierung // *Historische Zeitschrift* 265(3) (1997) 639–682.
- Schulze W. Gerhard Oestreichs Begriff «Sozialdisziplinierung in der frühen Neuzeit» // *Zeitschrift für Historische Forschung* 3 (1987) 265–302.
- Seniuk S. Architektura cerkiewna brzeskiej części diecezji włodzimierskiej w świetle inwentarzy wizytacyjnych z lat 1725–1727 // *Lubelszczyzna* 3(2) (1996) 23–51.
- Seniuk S. O niezachowanych ikonostasach z greckokatolickich cerkwi oficjalu brzeskiego diecezji włodzimierskiej. Kilka schematów ikonograficznych // *Zachodnioukraińska sztuka cerkiewna. Dzieła–twórcy–ośrodki–techniki. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej 10–11 maja 2003 roku*. Łańcut 2003, c. 381–392.
- Senyk S. The Sources of the Spirituality of St. Josaphat Kuncevyč // *Orientalia Christiana Periodica* 51 (Romae 1985) 425–436.
- Skoczyła I. *Sobory eparchii chełmskiej XVII wieku. Program religijny Slavia Unita w Rzeczypospolitej*. Lublin 2008 [= *Studia i materiały do dziejów chrześcijaństwa wschodniego w Rzeczypospolitej*, t. 4].
- Straka J. *Lattività di Leo Kyška fino alla presa di possesso della Metropoli di Kiev (1714)*. Roma 1983.
- Staszewski J. *August II Mocny*. Wrocław 1998.
- Staszewski J. *August III Sas*. Wrocław 1989.
- Staszewski J. *Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący... Studia i szkice z czasów saskich*. Olsztyn 1997.
- Staszewski J. *O miejsce w Europie. Stosunki Polski i Saksonii z Francją na przełomie XVII i XVIII wieku*. Warszawa 1973.
- Sygowski P. Parę uwag o cerkwi pw. Przemienienia Pańskiego w Terebuniu koło Brześcia nad Bugiem, na Białorusi (w świetle wizytacji z lat 1725 i 1757) // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska II* (Lublin 2004) 97–110.
- Sygowski P. Stara i nowa cerkiew w Gierszonowicach (Gierszonach) koło Brześcia w świetle wizytacji z 1726 r. // *Białostoczczyzna* 1(57) (Białystok 2000) 95–102.
- Sygowski P. Wyposażenie unickiej cerkwi pw. Św. Jana Ewangelisty w Rzezycy k. Kamieńca Litewskiego (na podstawie opisu wizytacyjnego z roku 1725) // *Cerkiew – wielka tajemnica. Sztuka cerkiewna od XI wieku do 1917 roku ze zbiorów polskich. Katalog wystawy*. Gniezno 2001, c. 75–77.
- Szegda M. *Działalność prawno-organizacyjna metropolity Józefa IV Welamina Rutskiego 1613–1637*. Warszawa 1967.
- Walczak W. O wykształceniu duchowieństwa unickiego w Rzeczypospolitej w XVII–XVIII wieku // *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. 1: *Kultura – Instytucje – Gospodarka w XVI–XVIII stuleciu* / під ред. K. Łopateckiego i W. Walczaka. Białystok 2007, c. 483–491.

- Wawryk M. De studiis philosophico-theologicis in Provincia Rutheno-Ucraina Ordinis Basiliani s. XVIII eorumque manualibus // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni* VII (1971) 85-113.
- Wawrzyniuk P. *Confessional Civilising in Ukraine: The Bishop Iosyf Shumlansky and the Introduction of Reforms in the Diocese of Lviv 1668-1708*. Stockholm 2005.
- Wawrzyniuk P. Social Disciplining and Social Control in the Lviv Diocese during the Episcopate of Iosyf Shumlans'kyi in the European context // *Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура. Збірник наукових праць на пошану пам'яті проф. Валерії Михайлівни Нічик* / ред.-упор. Л. Довга, Н. Яковенко. Київ 2005, с. 227-266.
- Wawrzyniuk P. Violence among Parish Priests as Communication of Status and Authority in the Diocese of Lviv, 1668-1708 // *Litauen und Ruthenien. Studien zu einer transkulturellen Kommunikationsregion (15.-18. Jahrhundert)* / ред. von S. Rohdewald, D. Frick, S. Wiederkehr. Wiesbaden 2007, с. 233-252.
- Wereda D. Bazylianie w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // *Szkice Podlaskie* 8 (2000) 213-234 (передрук: *Białoruskie Zeszyty Historyczne* 19 (2003) 271-277).
- Wereda D. Biskupi unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej w XVIII wieku // *Szkice Podlaskie* 9 (2001) 61-75.
- Wereda D. Działalność bractw cerkiewnych w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // *Religie. Edukacja. Kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Litakowi* / під ред. М. Surdackiego. Lublin 2004, с. 579-590.
- Wereda D. Kolatorowie parafii unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // *Roczniki Humanistyczne* 48(2) (2000) 113-143.
- Wereda D. Pochodzenie i wykształcenie duchowieństwa unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku // *Studia Podlaskie* 13 (2003) 107-129.
- Wereda D. Sanktuaria unickie na Podlasiu w XVIII wieku // *Rocznik Białskopodlaski* 7 (1999) 207-214.
- Wereda D. Unickie parafie dekanatu drohiczyńskiego w drugiej połowie XVIII wieku // *Rocznik Białskopodlaski* 5 (1997) 23-33.
- Wojnar M. *De Capitulis Basilianorum*. Romae 1954.
- Wojnar M. M. Basilian Scholars and Publishing Houses (XVII-XVIII) // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni* IX (1974) 64-94.
- Wojnar M. M. Basilian Seminaries, Colleges and Schools (XVII-XVIII) // *Analecta Ordinis S. Basilii Magni* IX (1974) 48-63.
- Wołyński [Giżycki J. M.]. *Bazylianie we Włodzimierzu i Tryhórach*. Kraków 1912.
- Zielińska T. Archiwum Zamojskich z dawnej Biblioteki Ordynacji Zamojskiej // *Zamość i Zamojszczyzna w dawnej kulturze polskiej*. Zamość 1969, с. 467-474.

ЗМІСТ

Руське унійне відродження останньої третини XVII – першої чверти XVIII ст.	5
Організаційна структура Володимирської єпархії за «Synodus Dioeciesana Vladimiriensis»	11
Соборова практика Володимирсько-Берестейського владичтва дозамойського періоду.....	19
Релігійна й культурна програма «помісного собору» 1715 року.....	25
Кодифікація та уніфікація літургійних обрядів.....	26
Сакраментальні практики.....	28
Культ блаженного Йосафата та політична легітимація Slavia Unita.....	30
Програма християнізації.....	32
Модернізація органів церковного управління й адміністративного контролю.....	33
Соціальне дисциплінування та «процес цивілізування» парафіяльного клиру.....	33
«Правила» Володимирської єпархіяльної семінарії.....	35
ДОКУМЕНТ. Synodus Dioeciesana Vladimiriensis Anno Domini 1715.....	47
Sessio prima.....	47
Sessio secunda.....	48
Sessio tertia.....	49
Sessio quarta.....	50
Postanowienia soboru Włodzimierskiego.....	50
Decanatus Vladimiriensis.....	54
Decanatus Kovlensis.....	57
Decanatus Porycensis.....	59
Decanatus Łokacensis.....	60
Decanatus Turzycensis.....	61
Decanatus Camenensis.....	62
Decanatus Kisielinensis.....	63
Decanatus Torczynensis.....	64
Decanatus Tartakowiensis.....	66
Decanatus Sokalensis.....	67
Regulae et leges ab alumnis vladimiriensibus observandae.....	68
Джерела та бібліографія.....	72